

καρλο καφιερο
σΥΝΟΨΗ ΤΟΥ
'ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ' ΤΟΥ ΜΑΡΞ
ελευθερος τυπος

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: *Compendio del Capitale*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Γιάννης Γαλανόπουλος

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: «ΛΟΥΚΑΣ ΓΙΟΒΑΝΗΣ» Ε.Ε.

Σολωμού 29 4ος όροφ.

τηλ. 36.25.151

ΕΚΔΟΣΕΙΣ:

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

Κιάφας 3 ΑΘΗΝΑ

τηλ. 36.39.980

ΚΑΡΛΟ ΚΑΦΙΕΡΟ

Ὁ Κάρλο Καφιέρο ὑπῆρξε γιὰ μιά δεκαετία (1872—1882) ὁ πῖο γνωστός Ἰταλὸς ἀναρχικός, ἐξαιτίας τῆς ἀποφασιστικῆς ἐπαναστατικῆς του στάσης, τῆς ἐνθουσιώδικης πίστης του στὶς πῖο προχωρημένες ἰδέες καὶ τῆς γενναιοδωρῆς ὑποστήριξής του στοῦ κίνημα πού μόλις εἶχε ἐμφανιστεῖ. Αὐτό ἔγινε ἡ αἰτία πού τὸν ὀδήγησε στὴν ἀπώλεια τῆς κάποτε σημαντικῆς περιουσίας του καὶ στὴ μεταμόρφωση τῆς μοίρας του ἢ ὅποια μεταβλήθηκε ἀπὸ ρομαντικὴ σὲ ὀλότελα τραγικὴ, πρᾶγμα πού τὸν ὀδήγησε σὲ μιά σταδιακὴ ἐξασθένηση τῆς πνευματικῆς του διαύγειας καὶ στοῦ νά περάσει πολλὰ χρόνια σὲ διάφορα κρατικὰ δσυλα, κάτω ἀπὸ θλιβερὲς συνθήκες. Γεννημένος στὴ Νότια Ἰταλία, ἔχοντας πατέρα ἕνα πλούσιο γαιοκτήμονα, ὁ Καφιέρο σπούδασε νομικά, προτομαζώντας τὸν ἑαυτὸ του γιὰ μιά διπλωματικὴ καριέρα. Τὰ ἐνδιαφέροντά του περιστρέφονταν γύρω ἀπ' τὴν δημοκρατία, τὴν ἔθνολογία καὶ τὸ μυστικισμό, ὅταν ἡ πολιτικὴ ἔνταση τοῦ χειμῶνα τοῦ 1870—71, πού πέρασε στοῦ Λονδίνου, τὸν ἔφερε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ Διεθνή καὶ τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα ἄσκησε πάνω του μιά γοητεία πού διατηρήθηκε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ περίπου, μὲ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του, εἶχε γίνει πλούσιος κι ἔτσι περιφρόνησε τὴν ἰδέα μιάς δημοσιοπαλληλικῆς καριέρας, καὶ προτίμησε ν' ἀκολουθήσει φιλοσοφικὲς σπουδὲς σ' ἕνα Γερμανικὸ πανεπιστήμιον. Ἄλλὰ οἱ οἰκογενειακὲς του ὑποθέσεις τὸν ὑποχρέωσαν νά ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα του, τὴ Μπαρλέττα. Μετὰ ἀπὸ μιά δημόσια συγκέντρωση τῆς Διεθνούς, πού τὸν ἐντυπωσίασε, γνώρισε γρήγορα τοὺς Μάρξ καὶ Ἐνγκελς, οἱ ὁποῖοι τὸν καλοσῶρισαν καὶ τὸν θεώρησαν σὰ τὸν πρῶτο καὶ μοναδικὸ Ἰταλὸ πού τοὺς πλησίασε σάν εἰλικρινῆς θαυμαστὴς τοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὸν φανάτισαν καὶ δηλητηρίασαν τὸ μυαλό του ἐνάντια στοῦ Μπακούιν. Ἐπειτα ἐκμεταλλεύθηκαν τὸ ταξίδι του στὴν Ἰταλία, πού ἔγινε στὶς 12 Μάη 1871, γιὰ νά τοῦ δώσουν ὁδηγίαις προκειμένου ν' ἀποκαλύψει καὶ νά ἐξουδετερώσει, ὅπου πῆγαινε, τίς «βλαβερὲς μηχανορραφίαις» τοῦ Μπακούιν. Ὁ Καφιέρο, ἀγνοώντας ὀλότελα τίς πραγματικὲς δραστηριότητες τοῦ Μπακούιν καὶ τίς ἰδέαις του, πῆγε στὴ Φλωρεντία καὶ τὴ Νεάπολη φοβερὰ προκατειλημμένος, ἀλλὰ οἱ παρωπίδες ἔπεσαν γρήγορα ἀπ' τὰ μάτια του, ἀπ' ὅσα εἶδε κι ἄκουσε, βασικά χάρη στὴν εὐεργετικὴ

επίδραση πού άσκησαν πάνω του, στη Νεάπολη, ό Παλλαντινό κι ό Μαλατέστα. Ό Μαλατέστα, πού δέν είχε συμπληρώσει άκόμα τά 18 του χρόνια, έγινε άπό τότε ό πιό στενός του φίλος. Τά γράμματα του Καφιέρο πρός τόν Ένγκελς, τά όποία έχουν δημοσιευτεί, δείχνουν πόσα τράβηξε, όταν βγήκε άπ' τήν πλάνη στην όποία είχε βυθιστεί, γιά νά δείξει στον Ένγκελς τήν κακοήθεια πού έκρυβε ό άπό μέρους του κατατρεγμός του Μπακούιν. Ταυτόχρονα, ό Καφιέρο άργησε νά πλησιάσει τον Μπακούιν, αλλά τελικά τόν επισκέφθηκε, μαζί μέ τόν Φανέλλι, στό Λουκάργο, όπου και παράμεινε άπ' τίς 20 Μάη ως τίς 18 'Ιούνη, 1872 κι έφθασαν στη πιό πλήρη κατανόηση άπ' τίς 21 του Μάη κιόλας. Στη διάρκεια αυτών των εβδομάδων, έφθασε στα χέρια του Καφιέρο ή άπερίσκεπτα κακόβουλη μπροσούρα του Ένγκελς («Τό Δίηθεν Σχίσμα στη Διεθνή»). Τότε ό Καφιέρο έγραψε στον Ένγκελς τό τελευταίο του γράμμα, πού περιείχε περιφρονητικές επικρίσεις γιά τό πρόσωπό του κι άπό τότε έκωσε κάθε σχέση μαζί του.

Έκείνο τόν καιρό, τά 'Ιταλικά τμήματα της Διεθνούς, πού είχαν κιόλας έρθει σέ στενή έπαφή και άποτελούνταν άπό ψυχωμένους άγωνιστές, φίλους του Μπακούιν, προετοιμάζαν τή δημιουργία της Όμοσπονδίας τους. Τό μεγάλο πάθος του Καφιέρο καθώς επίσης και ή οικονομική του άνεση, πού επέτρεψαν νά καλυφθούν τά έξοδα έκτυπώσεων, ταξιδιών κι άλλα παρόμοια έξοδα, συνεισέφερε κατά πολύ στη δημιουργία της 'Ιταλικής Όμοσπονδίας, στό συνέδριο πού έγινε στό Ρίμινι τόν Αύγουστο. Η όλοκληρωτική του αντίθεση άπέναντι στις κρατιστικές σοσιαλιστικές άρχές και τίς εξουσιαστικές μεθόδους του Γενικού Συμβουλίου της Διεθνούς στό Λονδίνο, πού έλεγχόταν άπό τούς Μαρξιστές και τούς Μπλανκιστές, αντικαθρεφτίζεται στα ψηφίσματα του Συνεδρίου του Ρίμινι και στη στάση της 'Ιταλικής Διεθνούς, σ' όλόκληρη τή διάρκεια της ζωής της ως τά 1880. Ό Καφιέρο ήταν πρόθυμος νά ύποβληθεί σέ όποιαδήποτε χρηματική θυσία γιά χάρη των επαναστατικών σκοπών, 'Ιταλικών και Διεθνών, κι αυτή ή σπάνια προδιάθεση, παρόλο πού ύπήρξε πολύ χρήσιμη σέ πολλές περιπτώσεις, ήταν βλαβερή γιά άλλους και σέ τελευταία άνάλυση και γιά τόν ίδιο. Αναφορικά μέ τόν Μπακούιν, ύπήρξε άκόμα και καταστρεπτική και γιά τούς δυό, τόν Καφιέρο και τόν Μπακούιν.

Ό Καφιέρο συνέλαβε τήν ιδέα νά άγοράσει ένα σπίτι μέ κήπο στην περιοχή του Λουκάργο, στην άπότομη, βραχώδη βουνοπλαγιά πού δέσποζε της λίμνης Μαντζόρε, όπου θά μπορούσε ν' άποτραβηχτεί στό τέλος της ζωής του ό Μπακούιν, όταν θάχε άποσυρθεί άπ' τίς επαναστατικές ύποθέσεις, έχοντας γίνει Έλβετός πολίτης, ώστε νά μπορεί έτσι νά άποφύγει τήν άπέλαση. Αλλά τό σπίτι θά μπορούσε επίσης νά γίνει καταφύγιο γιά τούς επαναστάτες άγωνιστές, ν' άποτελέσει ένα σίγουρο μέρος γιά τήν συγκέντρωση όλων, νά χρησιμοποι-

ηθεί σά μυστικό τυπογραφείο κ.λ.π. κι επίσης θά μπορούσαν νά καλλιεργηθοῦν φρούτα καί λαχανικά στόν κήπο. Ἡ Ἰταλική ἐξέγερση, πού σχεδιάστηκε γιά τό καλοκαίρι τοῦ 1874, μιά πραγματική κοινωνική ἐξέγερση, προετοιμάστηκε ἐκεῖ ἀπ' τό Δεκέμβρη περίπου τοῦ 1873 ὡς τόν Αὐγουστο τοῦ 1874. Στό μεταξύ ὁ Καφιέρο ταξίδεψε στή Ρωσία τήν ἀνοίξη τοῦ 1874, γιά νά σώσει, διαμέσου ἐνός νόμιμου γάμου, τήν Ὀλυμπία Κουτούζωφ, τήν ἀφοσιωμένη του σύζυγο, μιά χαρακτηριστική μηδενίστρια, ἀπ' τήν οἰκογενειακή καί κυβερνητική ἐξουσία πού τήν καταπίεζαν. Στό φῶς δλων αὐτῶν τῶν συμβάντων, πού προσέλευσαν μεγάλο ἀριθμό ἐπισκεπτῶν κι ἐνοίκων στό σπίτι, τό ὁποῖο κατοικήθηκε ἀπ' τό καλοκαίρι τοῦ 1873, παράμεινε γυμνό τό γεγονός ὅτι ἡ στέγαση ἦταν ἀνεπαρκής, ὅτι ἔπρεπε νά χτιστεῖ ἕνα νέο σπίτι, νά γίνουν δρόμοι κ.λ.π. κι ὅλα αὐτά ἔπρεπε νά γίνουν ἀπό τοπικούς ἐργολάβους, οἱ ὁποῖοι, βλέποντας ἀφθονο χρέημα καί μιά ἐξίσου μεγάλη ἔλλειψη πείρας ἀπό μέρος τόσο τοῦ Μπακούνιν ὅσο καί τοῦ Καφιέρο, ἐκμεταλλεύτηκαν ὅσο μπορούσαν καλύτερα αὐτή τή μοναδική εὐκαιρία, δουλεύοντας ἀργά καί μὴν τελειώνοντας ποτέ. Ἐκεῖνοι πού πιθανόν νά τοὺς προειδοποιούσαν, ὅπως ὁ Μαλατέστα, ἀπουσίαζαν. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀδιαφοροῦσαν ἢ θεωροῦσαν τὰ πλούτη τοῦ Καφιέρο ἀνεξάντλητα. Κάποια μέρα τοῦ Ἰούλιου 1874, ὁ Καφιέρο ἀνακάλυψε ὅτι εἶχε οὐσιαστικά καταστραφεῖ καί τὰ συναισθήματα του, γεμάτα πραγματική ὀργή καί μῖσος, στράφηκαν ἐνάντια στόν Μπακούνιν ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειψε τό σπίτι καί πῆγε στή Μπολῶνια, τήν κύρια ἐστία τῆς ἐξέγερσης, ὅπου περίμενε ὅτι θ' ἀρχιζε ἡ μάχη τήν κρίσιμη νύκτα. Ἐπειτα διασώθηκε ἀπό ἕνα σύντροφο, λίγο προτοῦ ἀποπειραθεῖ νά αυτοκτονήσει κι ὁδηγήθηκε κατόπιν μέ ἀσφάλεια, ἀπό ἄλλους συντρόφους, πίσω στήν Ἑλβετία. Στό μεταξύ ἡ ἔχθρα τοῦ Καφιέρο γιά τό Μπακούνιν, σύμφωνα μέ τή μαρτυρία μερικῶν ἄλλων, εἶχε φουντώσει. Ἀπέκρυψε τήν πολυσέλιδη ἐκθεση τοῦ Μπακούνιν, πού περιέγραφε ὀλόκληρη τήν ὑπόθεση κι ἡ ὁποία εἶχε γραφεῖ γιά τή γυναῖκα του — ἕνα ντοκουμέντο πού ἐξαφανίστηκε ἔτσι γιά πολλά χρόνια, καί καταστράφηκε ἀπ' τόν Τζαίημς Γκιγιῶμ στά 1898, ἀλλά τοῦ ὁποῖου ἕνα ἀκριβές ἀντίγραφο εἶχε βρεθεῖ στά 1899 καί δημοσιεύτηκε στά 1929 — καί μῆνυσε στήν οἰκογένεια τοῦ Μπακούνιν νά ἐγκαταλείψει τό σπίτι, ἕνα μήνυμα πού ἀνέλαβε νά μεταφέρει γιά λογαριασμό του ὁ Ρός (Σαζίβ). Τελικά οἱ στενοί φίλοι τοῦ Μπακούνιν στήν Ἑλβετία (ὁ Τζαίημς Γκιγιῶμ κι οἱ Γιουρασσιανοί) ὁ Καφιέρο καί ὁ Ρός διέκοψαν κάθε σχέση μέ τόν Μπακούνιν τό Σεπτέμβρη τοῦ 1874 κι ὁ Μπακούνιν, ὁ ὁποῖος εἶχε μιά ἀσχημη προσωπική γνώμη γιά τή στάση δλων αὐτῶν τῶν πρώην φίλων του, ἀπομονώθηκε ἔτσι ἀπό μιά μερίδα ἀνθρώπων τοῦ ἐπαναστατικοῦ του περιβάλλοντος στοὺς τελευταίους 21 μῆνες τῆς ζωῆς του.

Κάτω απ' αυτές τις θλιβερές συνθήκες και την ολοκληρωτική αποτυχία των Ίταλικών Επαναστατικών άποκειρών, ο Καφιέρο δέν ειχε τήν εύκαιρία νά πάει στην Ίταλία στά 1874 και πέρασε πάνω από ένα χρόνο στό έρημο τόρω σπίτι του, ζώντας σχεδόν άσκητικά, ώς του επισκεφτεί αυτόν και τόν Μπακούιν ο Μαλατέστα, ό όποιος άθωώθηκε στή δίκη πού έγινε στό Τράνι και άναβιώσει σταδιακά ό άγωνιστικός διεθνισμός. Ή έχθρότητά του γιά τόν Μπακούιν ειχε κατά κάποιον τρόπο έξατμιστεί κι όταν έφυγε γιά τό Μιλάνο, γιά νά δουλέψει σά φωτογράφος, ειχε άποκαταστήσει μαζί του φιλικές σχέσεις. Άργότερα, στά 1876, βρισκόταν στό Μιλάνο μαζί μέ τόν Μαλατέστα, τόν Κοβέλλι κι άλλους κι ήταν τότε πού άποφάσισαν νά υλοθετήσουν τόν άναρχοκομμουνισμό άντί του κολλεκτιβιστικού άναρχισμού, πού άποτέλεσε άπό τότε τό πιστεύω τους. Έπίσης άποφάσισαν νά προτοιμάσουν μιά έξέγερση στά 1877, πού θά 'χε μιά πιά άναρχική βάση άπό κείνη του 1874, θεωρώντας σάν πρωταρχικό στόχο νά προπαγανδίσουν τίς κοινωνικές τους ιδέες μέ πραγματική δράση.

Οι μεγάλες δίκες των φυλακισμένων Διεθνιστών του 1874, πού έγιναν στά 1875 και 1876, ειχαν κεντρίσει τή λαϊκή συμπάθεια γιά τούς νεαρούς κι άνιδιοτελείς φυλακισμένους. Αυτό ίσως μπορούσε νά συνεχιστεί άν πρόσφεραν στό λαό ένα παράδειγμα τολμηρής κι άλληλέγυης δράσης. Αυτές ήταν κι είναι οι ρίζες τής «προπαγάνδας μέσα άπ' τή δράση», μιά λέξη πού χρησιμοποιήθηκε στά 1876 άπ' τούς Κόστα και Μπρουσέ, ενώ ό Κροπότκιν σ' ένα Ρώσικο επαναστατικό κείμενο του 1874 ειχε επίσης όρίσει τήν «**ΦΑΚΤΙ ΤΧΕΣΚΑΙΑ**» προπαγάνδα. Κι οι δυο ιδέες παρουσιάστηκαν έπειτα στό Ίταλικό Συνέδριο πού έγινε στην Τοσκάνη τόν Οκτώβρη του 1876, και μετά τή λήξη του ό Καφιέρο κι ό Μαλατέστα πήραν μέρος στό Διεθνές Συνέδριο πού έγινε στή Βέρνη και προσπάθησαν νά βρουν τά μέσα γιά νά προτοιμάσουν τή νέα έξέγερση. Ήταν τότε πάμφτωχοι κι έκαναν μικροδουλειές στίς οίκοδομές, όταν άπροσδόκητα ξεπληρώθηκε στόν Καφιέρο ένα σημαντικό παλιό χρέος: οι πόροι αυτοί δαπανήθηκαν γιά ν' αγοράστούν τουφέκια γιά τήν έξέγερση. Ή προδοσία ενός ντόπιου χωρικού και μιά ανταλλαγή πυροβολισμών μέ τούς χωροφύλακες, όταν έπρόκειτο νά μεταφερθούν τά όπλα άπ' τό σπίτι του Σεργκέι Στεπνιάκ (Κραβίνσκι) στό Σάν Λουπόν, έπίσπευσε τήν έξέγερση και κάπου 27 επαναστάτες, ό Καφιέρο, ό Μαλατέστα κι οι σύντροφοί τους, αναγκάστηκαν νά καταφύγουν στά χιονισμένα βουνά στίς άρχές του Άπριλη, 1877, όπου έπιδόθηκαν σέ κάθε μορφή προπαγάνδας και δράσης σέ δυο χωριά: άλλα τελικά προδόθηκαν κι αναγκάστηκαν νά παραδοθούν στους στρατιώτες, όντας σέ μιά άθλια κατάσταση (νύχτα τής 11 πός 12 Άπριλη). Έμειναν στή φυλακή 16 μήνες, στή διάρκεια των όποιων ή άμνηστία, πού δόθηκε μετά τόν θάνατο του βασιλιά, μείωσε κατά πολύ

τις κοινές που τούς επιβλήθηκαν και τελικά αθωώθηκαν απ' τον δικαστή. Στη συνέχεια διατήρησαν επαφή με τη Διεθνή, διαμέσου διάφορων διακηρύξεων κι όταν εμφανίστηκε στά Γαλλικά ο Α' τόμος του «Κεφαλαίου» του Μάρξ (φθινόπωρο του 1877) ο Καφιέρο έκανε μία περίληψή του στά 'Ιταλικά, που δημοσιεύτηκε στό Μιλάνο τό 1879. Ήταν ένα καλογραμμένο κείμενο τό όποιο μετάφρασε στά Γαλλικά ο Τζαίημς Γκιγιώμ (Παρίσι, 1910). Σά συγκέντρωση ντοκουμενταρισμένων αποδείξεων του τρόπου με τον όποιο ληστεύονται και καταρρακώνονται σωματικά οι εργάτες απ' τό εργοστασιακό σύστημα, τό «Κεφάλαιο» εκτιμήθηκε από κάθε άναρχικό, ένω οι λεπτολογίες κι οι δυσνόητες έννοιες τής θεωρίας τής άξιας κ.λ.κ. τής «οικονομικής μεταφυσικής» του Μάρξ (λέξεις του Μπακούιν) δέν άπασχόλησαν υπερβολικά τά ζωντανά νεανικά πνεύματα των άγωνιστών του Νότου.

Ο Καφιέρο έστειλε τό μικρό του βιβλίο στόν Μάρξ (23 του 'Ιούλη 1879), προσφωνώντας τον «σεβαστέ κύριε» κι ο Μάρξ, που θεώρησε τήν εργασία του Καφιέρο σαν μία πολύ καλή έκλαϊκευμένη σύνοψη, όπως επιβεβαίωσε στά 1910 ή κόρη του Λάουρα, στην άπάντησή του στόν «άγαπητό πολιτή» — τό προσχέδιο έφερε τήν ήμερομηνία 29 'Ιούλη — ύπεισέρχεται σε μερικές χαρακτηριστικές λεπτομέρειες, αναφέροντας έπίσης πως ο Καφιέρο δέν πραγματεύθηκε «τήν άπόδειξη ότι οι ύλικές συνθήκες που είναι άναγκαίες για τή χειραφέτηση του προλεταριάτου γεννιούνται αθόρμητα απ' τήν άνάπτυξη τής καπιταλιστικής εκμετάλλευσης». Ίσως ο Καφιέρο νά μή πιστευε σ' αυτό τον νομοτελικό Μαρξιανό άυτοματισμό. Είχε τίς δικές του άπόψεις για τήν επανάσταση, μερικές απ' τίς όποιες είχε εκφράσει στόν επίλογο του μικρού του βιβλίου. Άλλά άνέπτυξε σε βάθος τό θέμα «Επανάσταση», σε άρθρα που δημοσιεύτηκαν στό Παρίσι απ' τό Φλεβάρη του 1881, δίχως όμως νά κατορθώσει νά ολοκληρώσει τήν εργασία αυτή.

Μετά απ' τήν άθώωσή του στό Μπενεβέντο, ο Καφιέρο, δντας άκόμα ιδιόκτητης του μικρού σπιτιού κοντά στό Λουκάρνο, θά μπορούσε νά καταφύγει εκεί, αλλά στά 1879 ζούσε βασικά μέσα ή κοντά στό Παρίσι, συντονίζοντας τίς πρώτες άναρχικές ομάδες, όπου συναντήθηκε για μία άκόμα φορά με τον Μαλατέστα. Στά τέλη, όμως, εκείνου του χρόνου απέλάθηκε από τή χώρα αυτή και έζησε για ένα χρονικό διάστημα, βασικά στά 1880, στη Γενεύη κι άργότερα στό Λουκάρνο και στό Λουγκάνο, έπισκεπτόμενος κατά διαστήματα τή Β. 'Ιταλία. Ή κατάσταση του έγινε άπελπιστική και μετά από ένα μήνα φυλάκισης στό Λουγκάνο — όπου με μεγάλη εύχαρίστηση διάβασε για πρώτη φορά κείμενα του Πιζακάνε — έφθασε στό Λονδίνο (φθινόπωρο του 1881).

Σ' αυτή τήν περίοδο άνήκουν δυό απ' τά πιο χαρακτηριστικά του γραπτά τό 'Επανάσταση, Άναρχία και Κομμουνισμός, που παρουσιάστηκε στό Συνέδριο των Γιουρασιανών στό Λά Σώ ντέ Φόν, τον

Ἰουλίου τοῦ 1880, μιά φλογερή έκθεση τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ κομμουνισμοῦ στή πιό τέλεια, πιό ἄμεση, σχεδόν πρακτική του ὕλοποίηση, καί τό ἀνυπόγραφο ἄρθρο «Ἡ Δράση» πού δημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα "Révolte" τῆς Γενεύης στίς 25 τοῦ Δεκέμβρη, 1880, τό πιό βίαιο ἄρθρο πού δημοσιεύτηκε σ' ἐκείνη τήν ἐφημερίδα. Τό τελευταίον ἦταν μιά ἐπίκληση, γιά ἄμεση λαϊκή δράση κάθε εἴδους, τῶν περιφημῶν λέξεων τοῦ Πιζακάνε ὅτι οἱ ἰδέες πηγάζουν ἀπ' τίς πράξεις κι ὄχι τό ἀντίθετο. Τό ἄρθρο αὐτό θά πρέπει νά ἐξετασθεῖ στό φῶς τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων, πού κατάτρωγαν ἕνα τμήμα τῆς στενῆς συνδεμένης ομάδας, πού ὑπῆρχε ἀπ' τήν ἐποχὴ τῆς Διεθνοῦς Ἀδελφότητος τοῦ Μπακούιν (1864) καί τῆς ὁποίας ὁ Κροπότκιν ἦταν τότε γραμματέας. Ὁ Κόστα κι ὁ Μπρουσέ εἶχαν στραφεῖ πρὸς τὰ δεξιὰ (κοινοβουλευτισμός) καί στά μάτια τοῦ Καφιέρο, ὁ Κροπότκιν κι οἱ Γιουρασσιανοί, πού ἔτρεφαν μιά ἀδυναμία γιά τήν κοινοτική δράση (πού ἤθελαν δηλαδή, νά δημιουργοῦν κομμουνες) φαίνονταν ὅτι ἀποτελοῦν ἕνα «συγκεντρωτικό» κόμμα. Ἔτσι ἐξεγέρθηκε καί διακήρυξε τήν ἀπεριόριστη ἐπαναστατική καί λαϊκή δράση. Ὁ Μαλατέστα, ἀπ' τή μεριά του, στόχευε στή συνδυασμένη δράση, τήν ἐνότητα, γιά τήν ἐπίτευξη ἄμεσων ἐπαναστατικῶν σκοπῶν. Ὁ Καφιέρο παρέμεινε ἀπομονωμένος κι ἐβλεπε μέ σκεπτικισμό ὅ,τι δέν ἀποτελοῦσε ἄμεση δράση, ὅπως φαίνεται ἐπίσης ἀπ' τό λακωνικό του γράμμα πάνω στό θέμα τοῦ Συνεδρίου τοῦ 1881, πού ἔχει ἐπίσης τώρα δημοσιευτεῖ. Οἱ σχέσεις του μέ τόν Κροπότκιν ἦταν μᾶλλον τυπικές, στό Λονδίνο καί τῆ Γενεύῃ (1881—1882) κί ἦταν ἴσως δύσκολο, ἀν ὄχι ὀδυνηρό, ἀκόμα καί γιά τόν Μαλατέστα, τόν πιό στενὸ του φίλο, νά συνενοηθεῖ μαζί του.

Ἄλλα αὐτὰ ξεκαθαρίζονταν σιγά σιγά μ' ἕνα τραγικό τρόπο, καθὼς οἱ φίλοι του παρατήρησαν σ' αὐτόν συμπτώματα πνευματικῆς διαταραχῆς. Ὁ Κροπότκιν τὰ εἶχε ἤδη παρατηρήσει στή Γενεύῃ κι ὁ Μαλατέστα θ' ἀποκτοῦσε ἀποδείξεις στό Λονδίνο, στὰ 1881—2: προσωπικός ἐκνευρισμός, ἡ φοβία μιᾶς φανταστικῆς καταδίωξης καί μιά ἐπιστροφή πρῶϊμων ἐντυπώσεων, ὅπως μιά πραγματικά εἰδωλολατρική προσήλωση στὸν Μάρξ, πρᾶγμα πού ἔκανε τόν Κροπότκιν στό Λονδίνο νά ἐξοργιστεῖ, ὑπῆρξαν τὰ προοδευτικά συμπτώματα. Κατόπιν παρουσίασε στοὺς ἐκπληκτοὺς φίλους του ἕνα σχέδιο ἐπιστροφῆς στήν κοινοβουλευτική δράση. Ἀφοῦ ἐπικρίθηκε ἀπ' αὐτούς, πῆγε στό Μιλάνο, στὰ τέλη τοῦ Μάρτη 1882, ὅπου παρουσίασε τό σχέδιό του στοὺς Σοσιαλιστὲς ἡγέτες Μπινιάμι καί Γκόκι-Βιάνι, οἱ ὅποιοι δέ δοκίμασαν λιγότερη ἐκπλήξη. Ἄλλ' αὐτὸς διακήρυξε ἀνοικτὰ τήν νέα του ἀποψη στίς ἐφημερίδες FAVILLA (Μάντοβα) καί PLEBE (27 τοῦ Ἰουλίου 1882). Πιστεύω ὅμως, πῶς θά μπορούσε νά πεί κανεὶς ὅτι δικαιολογημένα οἱ τότε σοσιαλιστὲς δέν ἐκμεταλλεύθηκαν τήν κατάφωρη ἀποστασία τοῦ Καφιέρο ἀπ' τόν ἀναρχισμό, τόσο φανερό ἦταν

σ' όλους πώς είχε γίνει ένα πνευματικό έρείπιο. Ἡ κυβέρνηση τόν φυλάκισε γιά μερικούς μήνες στό Μιλάνο, μεταξύ Ἰουλῆ καί Ἰούνῆ, κι ἐκεῖ ἡ φαντασία του ἤ ἄλλοι παράγοντες τόν ἔκαναν νά πιστέψει πώς είχε προδώσει μυστικά παραμιλώντας στόν ὕπνο του. Βυθίστηκε ἔτσι σέ μιὰ βαθειά μελαγχολία κι ὄντας σ' αὐτή τήν κατάσταση, ὀδηγήθηκε στά Ἑλβετικά σύνορα κι ἀφέθηκε ἐλεύθερος. Τότε πῆγε στό πιό κοντινό πανδοχεῖο κι ἄρχισε νά κόβει τό λαιμό του μ' ἕνα σπασμένο γυαλί. Τόν ἔσωσαν ὁμως τήν τελευταία στιγμή καί στή συνέχεια ζήτησε τή βοήθεια τῆς Αἰμιλίας Μπελλέριο, στενῆς φίλης τοῦ Μπακούνιν καί δικῆς του, στό φιλικό σπίτι τῆς ὁποίας ἔνοιωσε ξανά ἀσφαλῆς καί φαινόταν ὅτι εἶχε μιὰ θαυμάσιā ἀνάρρωση. Ἀλλά καταλήφθηκε ξανά ἀπό ἀνησυχία κι ἤθελε νά ἐπιστρέψει στήν Ἰταλία ὅπου πολύ σύντομα, στίς 13 Φλεβάρη 1883, τόν βρῆκαν νά περιφέρεται γυμνός στά βουνά τοῦ Φιεσόλε (κοντά στή Φλωρεντία) κι ἔγινε ἀπό τότε τρόφιμος τῶν κρατικῶν ἀσύλων. Ἀκόμα καί τότε ὁμως εἶχε φωτεινές ἀναλαμπές, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπό ἕνα γράμμα του, μέ ἡμερομηνία 31 Μάρτη 1883, ὅπου ἐκφράζει τή σφοδρή του ἐπιθυμία γιά μιὰ κατάσταση πέρα ἀπ' τήν ἀναρχία, τήν ὁποία ὀρίζει ξεκάθαρα σάν ANORFIA, ἐνω- ῶντας τή μετάβαση ἀπό κείνο πού μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ «ὀργανωμένη» ἀναρχία, στήν ἀνοργάνωτη ἢ φυσική ἀναρχία κι ἔπειτα στήν ἀναρχική ζωῆ. Ἀλλά ὁ Μαλατέστα, πού τόν ἐπισκέφθηκε τόν ἴδιο χρόνο, βεβαι- ἴθηκε ἀπόλυτα ὅτι ἦταν παρανοϊκός. Κατά καιροῦς τοῦ ἐπέτρεψαν νά ζήσει κάτω ἀπ' τήν ἐπίβλεψη τῆς γυναίκας του (1886), τῶν ἀδελφῶν του στήν Μπαρλέττα (1889) καί διαφόρων συντρόφων του πού ἔμεναν, πιστεῶ, στήν Ἰμολα, ἀλλά τελικά χρειάζονταν πάντοτε νά ἐπιστρέψει στό ἀσυλο. Πέθανε ἀπό ἐντερική φθίση στίς 17 Ἰουλῆ 1892, στό ἀσυλο τῆς Ἰμολα (Ρομάνια) ὑπομένοντας τό μαρτύριό του μέ ἀγγελική καρτερία. Παράμεινε, ὁμως, ζωντανός στή μνήμη τῶν Ἰταλῶν συντρό- φων του ἐκείνης τῆς ἐποχῆς καί μετέπειτα, σάν ἅγιος.

Ὁ Ἐλυζέ Ρεκλύ ὑπῆρξε στενός του φίλος. Ὁ Καφιέρο ἀναφέρθη- κε, μαζί μέ τόν Ρεκλύ, σάν ἕνας ἀπ' τούς ἐκδότες τοῦ ἔργου τοῦ Μπακούνιν «Θεός καί Κράτος», ἀλλά δέν πῆρε μέρος ὁμεσα στήν παραγωγή ἐκείνης τῆς ἔκδοσης τοῦ 1882. Σκόπευε, ὁμως, νά γράψει μιὰ βιογραφία τοῦ Μπακούνιν καί σημαντικό ὄλικό, πού τοῦ στάλθηκε γι' αὐτό τό σκοπό, πιστεύεται ὅτι εἶναι χαμένο μαζί μ' ὅλα τά ὑπόλοιπα χειρόγραφα του. Ἡ γυναίκα του, μετά τή δραπετεύση της ἀπό τή Σιβηρία, στά 1883, ἀφοσιώθηκε σ' αὐτόν ἀλλά δέν μπορούσε νά θεραπεύει τήν πνευματική του κατάρρευση. Ἐχουν γραφτεῖ πολλά γιά τόν Καφιέρο, ἀλλά πολύ λίγα βασίζονται σέ ντοκουμέντα καί τά σκορπισμένα του κείμενα καί γράμματα δέν ἔχουν συγκεντρωθεῖ. Τό πιό σημαντικό μέρος τῆς ἀλληλογραφίας του, ἕνα μεγάλο πάκο γράμ- ματα, πού ἔστειλε στό Μαλατέστα, κῆκε στά 1893 στό Λονδίνο, ὅταν

καταστράφηκαν τὰ παλιά χειρόγραφα τοῦ Μαλατέστα. Τά περισσότερα ἀπ' τὰ στοιχεία ποῦ ἀναφέρονται στή ζωὴ του εἶναι τώρα χαμένα κι αὐτό ἴσως ἐξηγεῖ τὴν ἔκταση αὐτῆς τῆς σκιαγράφησης, ὅσο σύντομη περίληψη κι ἂν εἶναι, καθὼς, ἀπ' ὅτι ξέρω, δέν ὑπάρχουν ποιεχνά πλήρεις βιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Καφιέρο.

(“MAN”, Τόμος Α', Νο 5, Μάης 1936).

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ «ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ» ΤΟΥ ΜΑΡΞ

Πρόλογος τού συγγραφέα στην πρώτη Έκδοση. Ίταλία, Μάρτης 1878.

Ένα βαθύ συναίσθημα θλίψης με βασάνιζε, μελετώντας τό *Κεφάλαιο*, καθώς σκεφτόμουνα τί ήταν αυτό τό βιβλίο και ποιός ξέρει γιά πόσον καιρό θά 'μενε ακόμα όλότελα άγνωστο στην Ίταλία.

Κι ύστερα είπα μέσα μου: Αυτό σημαίνει ότι καθήκον μου είναι, ακριβώς, ν' άφοσιωθώ «ψυχή τε και σώματι» γιά νά δοθει Ένα τέλος σ' αυτή τήν κατάσταση. Καί τί νά κάνω; Μιά μετάφραση; Όχι δά. Κάτι τέτοιο δέν θά έξυπηρετούσε σέ τίποτα. Αυτοί πού είναι σέ θέση νά καταλάβουν τό Έργο τού Μάρξ Έτσι ακριβώς όπως τό Έγραψε, γνωρίζουν, βέβαια, τή γαλλική και μπορούν νά έκωφεληθούν άπ' τήν ώραία μετάφραση τού Ζ. Ρουά, πού Έχει ξανακοιταχτεί διεξοδικά άπ' τόν Ίδιο τό Μάρξ, ό όποιος τήν χαρακτηρίζει αξιόλογη και κατάλληλη νά τή συμβουλευτούν ακόμα και κείνοι πού κατέχουν τή γερμανική γλώσσα. Είναι αρκετά διαφορετικός ό κόσμος γιά τόν όποιο πρέπει νά δουλέψω. Χωρίζεται σέ 3 κατηγορίες: ή πρώτη αποτελείται από εργάτες προκισμένους μ' εύφια και μία σχετική καιδεία· ή δεύτερη από νέους, οι όποιοι προέρχονται άπ' τήν αστική τάξη κι Έχουν άφοσιωθεί στην ύπόθεση των εργαζόμενων, αλλά πού δέν Έχουν ακόμα ούτε τά θεωρητικά έφοδια, ούτε μία διανοητική ανάπτυξη γιά νά καταλάβουν τό *Κεφάλαιο* στό πρωτότυπο κείμενο του· τέλος, ή τρίτη αποτελείται άπ' τή σπουδάζουσα νεολαία, μέ τήν παρθένα ακόμα καρδιά, πού θά μπορούσαμε νά τήν παρομοιάσουμε μ' Ένα ώραίο φυτώριο από τρυφερά ακόμα βλαστάρια, πού θά δώσουν, όμως, τούς πιό ώραίους καρπούς, άν μεταφυτευθούν στό κατάλληλο χώμα. Η δουλειά μου, λοιπόν, θά πρέπει νά συνίσταται σέ μία εύκολη και σύντομη σύνοψη τού βιβλίου τού Μάρξ.

Αυτό τό βιβλίο άντιπροσωπεύει τή νέα αλήθεια πού καταστρέφει, συντρίβει και σκορπάει στους άνέμους όλόκληρο τό αιωνόβιο οικοδόμημα των λαθών και των ψεμάτων. Είναι Ένας πόλεμος. Είναι Ένας ένδοξος πόλεμος τόσο γιατί ό εχθρός είναι ισχυρός όσο και γιατί είναι ακόμα πιό μεγάλη ή δύναμη τού λοχαγού πού τόν αναλαμβάνει μέ τόσο μεγάλες ποσότητες σύγχρονων όπλων, εργαλείων και κάθε λογής μηχανών, πού ή ίδιοφία του Έχει μάθει νά άντλεί άπ' όλες τίς σύγχρονες έπιστήμες.

Τό δικό μου καθήκον είναι πολύ πιό περιορισμένο και λιγότερο

φιλόδοξο. Τό μόνο πού έχω νά κάνω είναι νά οδηγήσω τό πλήθος τών έθελοντών όπαδών, άπ' τόν πιό εύκολο καί σύντομο δρόμο, στό ναό του κεφάλαιου, καί κει νά καταστρέψουν αυτό τό Θεό, πού όλοι μπορούν νά δοϋν μέ τά μάτια τους καί ν' άγγίξουν μέ τά χέρια τους τά στοιχεία πού τόν συνθέτουν καί νά ξεσκίσουν τά Ιμάτια τών Ιερέων, Έτσι ώστε νά μπορέσουν όλοι νά δοϋν τούς κρυφούς λεκέδες του ανθρώπινου αίματος καί τά άπάνθρωπα όπλα τους, τά όποια βάφονται καθημερινά στό αίμα όλο καί περισσότερων θυμάτων.

Κι έχοντας αυτές τίς προθέσεις, προετοιμάζομαι γι' αυτό τό Έργο. Στο μεταξύ, μπορεί ό Μάρξ νά εκπληρώσει τήν υπόσχεσή του, δίνοντάς μας τό δεύτερο τόμο του *Κεφάλαιου*, πού άναφέρεται στην *Κυκλοφορία του Κεφάλαιου*, τόν τρίτο τόμο, γιά τίς *Διάφορες Μορφές πού παίρνει στην πορεία ανάπτυξής του*, καί τόν τέταρτο καί τελευταίο τόμο όπου θά εκθέσει τήν *Ίστορία της Θεωρίας*.

Αυτός ό πρώτος τόμος του *Κεφάλαιου*, γραμμένος άρχικά στά γερμανικά καί μεταφρασμένος ύστερα στά ρωσικά καί τά γαλλικά, έχει τώρα συνοψιστεί στά Ίταλικά γιά χάρη της ύπόθεσης τών εργαζόμενων. Άς τόν διαβάσουν οι εργάτες κι άς τόν μελετήσουν προσεχτικά, γιατί σ' αυτόν περιέχεται όχι μόνο ή Ίστορία της Άνάπτυξης της καπιταλιστικής παραγωγής, αλλά καί τό *Μαρτυρολόγιο του Έργάτη*.

Καί τελικά, θά κάνω άκόμα καί έκκληση σέ μιά τάξη πού ένδιαφέρεται πολύ γιά τό γεγονός της καπιταλιστικής συσσώρευσης, στην τάξη, δηλαδή, τών μικροϊδιοκτητών. Πώς είναι δυνατόν αυτή ή τάξη, πού κάποτε ήταν τόσο πολυάριθμη στην Ίταλία, νά συρρικνώνεται σήμερα όλο καί περισσότερο; Η αίτία είναι πολύ άπλή. Γιατί άπ' τό 1860 ή Ίταλία βάλθηκε νά διατρέξει μέ πιό γοργό βήμα τό δρόμο πού όφείλουν νά διατρέξουν άναγκαστικά όλα τά σύγχρονα έθνη: τό δρόμο πού οδηγεί στην καπιταλιστική συσσώρευση, ή όποια πήρε στην Άγγλία εκείνη τήν κλασσική μορφή, πού προσπαθεί νά πάρει στην Ίταλία όπως καί σέ κάθε άλλη σύγχρονη χώρα. Άς έντυφήσουν οι μικροϊδιοκτήτες στις σελίδες της Ίστορίας της Άγγλίας πού παραθέτονται σ' αυτό τό βιβλίο· άς έντυφήσουν στην καπιταλιστική συσσώρευση, πού έχει άναπτυχθεί στην Ίταλία διαμέσου του σφετερισμού τών μεγαλοϊδιοκτητών καί της έκποίησης τών εκκλησιαστικών καί δημόσιων περιουσιών, κι άς άπαλλαγούν άπ' τήν νωθρότητα πού καταπονεί τό μυαλό καί τήν καρδιά τους, καί, τέλος, άς κειστοϋν, μιά γιά πάντα, ότι ή ύπόθεσή τους είναι ή ύπόθεση τών εργαζόμενων, γιατί θά οδηγηθούν άναπόφευκτα άπ' τή σύγχρονη καπιταλιστική συσσώρευση στη θλιβερή κατάσταση: ή νά πουληθούν στην κυβέρνηση γιά ένα κομμάτι ψωμί ή νά έξαφανιστοϋν όριστικά μέσα στις πυκνές τάξεις του προλεταριάτου.

ΚΑΡΛΟ ΚΑΦΙΕΡΟ

ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΚΑΦΙΕΡΟ ΣΤΟ ΜΑΡΞ

Les Molières, 23 'Ιούλιη 1879

Σεβαστέ κύριε,

Σας αποστέλλω μέσω του ταχυδρομείου δύο αντίτυπα του έργου σας, *Τό Κεφάλαιο*, που έχει συνοψιστεί από μένα. Θα ήθελα να τα στείλω νωρίτερα, αλλά μόνο τώρα κατάφερα να έχω μερικά αντίτυπα, χάρη στην καλωσύνη ενός φίλου, που με την παρέμβασή του έκανε δυνατή την έκδοση του βιβλίου.

Αντίθετα, αν είχα τη δυνατότητα να εκδώσω τό βιβλίο με δικά μου έξοδα, θα σας έστειλα πρώτα τό χειρόγραφο να τό εξετάσετε. Αλλά ό φόβος ότι θα μπορούσε να χαθεί μία μοναδική εύκαιρία, με ανάγκασε να βιαστώ και να συγκατατεθώ στην έκδοση που μου είχε προταθεί. Και μόλις τώρα μου δόθηκε ή εύκαιρία να άπευθυνθώ σε σας και να σας παρακαλέσω να μου πείτε αν στη μελέτη μου κατάφερα να συλλάβω και να εκφράσω άκριβώς τό πνεύμα του συγγραφέα.

Σας παρακαλώ, κύριε, να δεχτείτε την έκφραση του πιο θερμού σεβασμού μου και να με πιστέψετε.

Είλικρινά δικός σας

Κάρλο Καφίερο

ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞ ΣΤΟΝ ΚΑΦΙΕΡΟ

Αγαπητέ πολίτη,

Σας εύχαριστώ είλικρινά για τό δύο αντίτυπα της εργασίας σας! Πρό καιρού έλαβα δύο παρόμοιες εργασίες, ή μία γραμμένη στα σερβικά κι ή άλλη στα άγγλικά (που εκδόθηκε στις Ένωμένες Πολιτείες) αλλά τόσο ή μία όσο κι ή άλλη, θέλοντας να δώσουν μία σύντομη κι εκλαϊκευμένη περίληψη του «Κεφάλαιου» και παραμένοντας, ταυτόχρονα, πολύ προσκολλημένες στον έπιστημονικό τρόπο άνάπτυξης είναι άτελες. Έτσι, μου φαίνεται ότι λίγο κολύ ξεφυγανά τον κύριο σκοπό τους; δηλαδή, να συγκινήσουν τό κοινό για τό όποιο προορίζονται αυτά τό έγχειρίδια. Κι άκριβώς έδώ βρίσκεται ή μεγάλη άνωτερότητα του έργου σας.

Όσο για τό θεώρηση των πραγμάτων, πιστεύω ότι δέν κλανώναι άποδίδοντας στις σκέψεις που εκτίθονται στον πρόλογο σας ένα φανερό κενό, και συγκεκριμένα, την έλλειψη της άπόδειξης ότι οι άναγκαίες ύλικές συνθήκες για τό χειραφέτηση του προλεταριάτου γεννιούνται αυτόόρητα άπ' την άνάπτυξη της καπιταλιστικής έκμετάλλευσης. Κατά τ' άλλα, συμφωνώ άπόλυτα — έφόσον έχω έρμηνέψει σωστά τον πρόλογο σας — ότι δέν χρειάζεται να παραφορτώνουμε τό πνεύμα εκείνων που θέλουμε να μορφώσουμε. Τίποτα δέν θα σας έμποδίσει να κατακιαστείτε ξανά, όταν δοθεί ή κατάλληλη εύκαιρία, και να δώσετε άκόμα καλύτερα την ύλιστική βάση του *Κεφάλαιου*.

Στέλνοντάς σας ξανά τις εύχαριστίες μου, παραμένω

Είλικρινά δικός σας

Κάρλ Μάρξ

ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἡ Ἀνάπτυξη τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς

Ὁ ἐργάτης ἔχει φτιάξει τὰ πάντα
κι ὁ ἐργάτης μπορεῖ νὰ καταστρέψει τὰ πάντα
γιατί μπορεῖ νὰ ξαναφτιάξει τὰ πάντα.

ΕΝΑΣ ΠΑΛΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Ἐμπόρευμα, χρήμα, πλοῦτος καὶ κεφάλαιο.

Τὸ ἐμπόρευμα εἶναι ἓνα ἀντικείμενο πού ἔχει μιά διπλή ἀξία : ἀξία χρήσης κι ἀνταλλακτικὴ ἀξία ἢ ἀπλῶς ἀξία. Ἐὰν ἔχω, λόγου χάρι, 20 κιλά καφέ, μπορῶ εἴτε νὰ τὰ καταναλώσω ὁ ἴδιος, εἴτε νὰ τὰ ἀνταλλάξω μὲ 20 μέτρα ὕφασμα, ἢ μ' ἓνα κουστούμι ἢ μὲ 250 γραμμάρια ἀσήμι, ἂν, ἀντὶ γιὰ καφέ, χρειάζομαι κάποιο ἀπ' τὰ τρία αὐτὰ ἐμπορεύματα.

Ἡ ἀξία χρήσης τοῦ ἐμπορεύματος βασίζεται στὶς ιδιότητες τοῦ ἴδιου τοῦ ἐμπορεύματος, τὸ ὁποῖο, ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν ιδιοτήτων, εἶναι προορισμένο νὰ ικανοποιῆσει ἐκεῖνη κι ὄχι τὴν ἄλλη ἀνάγκη μας. Ἡ ἀξία χρήσης τῶν 20 κιλῶν καφέ βασίζεται στὶς ιδιότητες πού ἔχει ὁ καφῆς κι αὐτὲς εἶναι τέτοιες πού τὸν κάνουν κατάλληλο νὰ μᾶς δώσει τὸ ποσιγνωστο ἀφέψημα, ἀλλὰ δὲν τὸν κάνουν ἱκανὸ νὰ μᾶς ντύσει, οὔτε νὰ μᾶς χρησιμεύσει σὰν πρώτη ὀλη γιὰ ἓνα πουκάμισο. Γι' αὐτὸ καὶ μεις μποροῦμε νὰ ὠφεληθοῦμε ἀπ' τὴν ἀξία χρήσης τῶν 20 κιλῶν καφέ, μόνον ὅταν αισθανόμαστε τὴν ἀνάγκη νὰ πιούμε καφέ· ἀλλὰ ἂν, ἀντίθετα, αισθανόμαστε τὴν ἀνάγκη ἑνὸς πουκάμισου ἢ νὰ ντυθοῦμε μ' ἓνα κουστούμι ἀξίας χρήσης 20 κιλῶν καφέ, δὲν ξέρομε τί νὰ τὸν κάνουμε ἢ, γιὰ νὰ τὸ ἐκφράσω καλύτερα, δὲν θὰ ξέρομε τί νὰ τὸν κάνουμε ἂν παράλληλα μὲ τὴν ἀξία χρήσης τοῦ ἐμπορεύματος δὲν ὑπῆρχε κι ἡ ἀνταλλακτικὴ του ἀξία. Πράγματι, βρίσκουμε κάποιον ἄλλο πού ἔχει ἓνα κουστούμι πού δὲν τὸ χρειάζεται, ἀλλὰ ἀντίθετα ἔχει τὴν ἀνάγκη τοῦ καφέ. Γίνεται τότε ἀμέσως μιά ἀνταλλαγή. Ἐμεῖς τοῦ δίνουμε τὰ 20 κιλά καφέ κι ἐκεῖνος μᾶς δίνει τὸ κουστούμι.

Ἄλλὰ εἶναι δυνατόν ὅλα τὰ ἐμπορεύματα, ἐφόσον ξεχωρίζουν μεταξύ τους ἐξαιτίας τῶν διαφορετικῶν τους ιδιοτήτων, δηλαδή, ἐξαιτίας τῆς ἀξίας χρήσης τους, νὰ μποροῦν νὰ ἀνταλλάξουν μεταξύ τους μὲ βάση μιά δοσμένη ἀναλογία; Τὸ ἔχουμε πρὶ κιάλας. Γιατὶ παράλληλα μὲ τὴν ἀξία χρήσης τοῦ ἐμπορεύματος ὑπάρχει ἡ ἀνταλλακτικὴ του ἀξία. Ἡ βάση, τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας ἢ ἀπλῶς ἀξίας εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ἐργασία πού ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν παραγωγή. Τὸ ἐμπόρευμα παράγεται ἀπ' τὸν ἐργάτη· ἡ ἀνθρώπινη ἐργασία εἶναι ἡ γενετικὴ οὐσία πού τοῦ δίνει ζωὴ. Ὅλα τὰ ἐμπορεύματα, λοιπὸν, ἂν καὶ διαφορετικὰ μεταξύ τους λόγω τῶν ιδιοτήτων τους, εἶναι στὴν οὐσία ἀπόλυτα ὅμοια, γιατί σὰν παιδιά ἑνὸς πατέρα, ἔχουν ὅλα τὸν ἴδιο πατέρα, ἔχουν ὅλα τὸ ἴδιο αἷμα στὶς φλέβες τους. Ἐὰν τὰ 20 κιλά καφέ ἀνταλλάσσονται μ' ἓνα κουστούμι ἢ μὲ 20 μέτρα ὕφασμα, αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἡ παραγωγή 20 κιλῶν καφέ ἀπαιτεῖ τὴν ἴδια ὀκρῶδῶς ἀνθρώπινη ἐργασία πού ἀπαιτεῖ ἡ κατασκευὴ ἑνὸς κουστοιμοῦ ἢ 20

μέτρων ύφασματος. Η ουσία, λοιπόν, της αξίας είναι η ανθρώπινη εργασία, και το μέγεθος της αξίας καθορίζεται απ' το μέγεθος της ίδιας της ανθρώπινης εργασίας. Η ουσία της αξίας είναι η ίδια για όλα τα εμπορεύματα· δέ μένει, λοιπόν, παρά να εξισώσουμε το μέγεθός τους, ώστε τα εμπορεύματα να είναι, σάν εκφράσεις αξίας, όλα ίσα μεταξύ τους, δηλαδή, να μπορούν να ανταλλάσσονται τό ένα μέ τά άλλο.

Τό μέγεθος της αξίας εξαρτάται απ' τό μέγεθος της εργασίας· σέ 12 ώρες εργασίας παράγεται μιá διπλάσια αξία από εκείνη πού παράγεται σέ 6 μόνο ώρες εργασίας. Έπομένως, θά μπορούσε να νομίσει κάποιος ότι όσο πιο άργός είναι ένας εργάτης στή δουλειά του, άσχετα άν αυτό όφείλεται σέ όνκανότητα ή τεμπελιά, τόσο μεγαλύτερη αξία παράγει. Δέν υπάρχει μεγαλύτερο λάθος απ' αυτό. Η εργασία πού σχηματίζει τήν ουσία της αξίας δέν είναι ή δουλειά του Πέτρου ή του Παύλου, αλλά μιá μέση εργασία, πού είναι παντοτε ίση και πού έχει όνομασεί ειδικά κοινωνική εργασία. Η τελευταία είναι ή εργασία εκείνη πού, σ' ένα συγκεκριμένο χρόνο παραγωγής, μπορεί να κάνει κατά μέσο όρο ένας εργάτης πού δουλεύει μ' ένα μέσο όρο έντατικότητας κι έχει μιá μέση ικανότητα.

Άφού είναι γνωστό ότι τό εμπόρευμα έχει διπλό χαρακτήρα, ότι έχει, δηλαδή, μιá αξία χρήσης και μιá ανταλλακτική αξία, γίνεται άντιληπτό ότι τό εμπόρευμα-μπορεί να γεννηθεί μόνο διαμέσου της εργασίας, και μάλιστα μιás εργασίας ώφέλιμης σέ όλους. Ό άέρας, λόγω χάρη, τά φυσικά λειβάδια, ή παρθένα γή κ.λ.π. είναι χρήσιμα στόν άνθρωπο, αλλά δέν άντιπροσωπεύουν γι' αυτόν καμιά αξία, μιá και δέν είναι προϊόν της εργασίας του και, κατά συνέπεια, δέν είναι εμπορεύματα. Μπορούμε να κατασκευάσουμε άντικείμενα γιά τήν προσωπική μας χρήση, αλλά πού δέν μπορούν να είναι χρήσιμα γιά τούς άλλους· σέ μιá τέτοια περίπτωση δέν παράγουμε εμπορεύματα, όπως άκόμη περισσότερο δέν παράγουμε όταν κατασκευάζουμε άντικείμενα, πού δέν έχουν καμιά χρησιμότητα ούτε γιά μας, ούτε γιά τούς άλλους.

Τά εμπορεύματα, λοιπόν, ανταλλάσσονται μεταξύ τους· τό ένα, δηλαδή, εμφανίζεται σάν ισοδύναμο του άλλου. Γιά να διευκολυνθούν καλύτερα οι άνταλλαγές άρχίζει να χρησιμοποιείται πάντοτε ένα δοσμένο εμπόρευμα σάν ισοδύναμο, τό όποιο προωθείται έτσι σάν γενικό ισοδύναμο, δηλαδή, τό χρήμα. Τό χρήμα, δηλαδή, είναι τό εμπόρευμα εκείνο πού, διαμέσου ενός έθιμου και μιás νομικής επικύρωσης, έχει μονοπωλήσει τή θέση του γενικού ισοδύναμου. Έτσι συνέβηκε σέ μας και μέ τό άσημι. Ένώ πρώτα 20 κιλά καφέ, ένα κουστόύμι, 20 μέτρα ύφασμα και 250 γρ. άσημι ήταν τέσσερα εμπορεύματα, πού αδιάκριτα άνταλλάσσονταν μεταξύ τους, σήμερα, αντίθετα, 20 κιλά καφέ, 20 μέτρα ύφασμα κι ένα κουστόύμι είναι τρία εμπορεύματα πού αξίζουν 250 γρ. άσημιού, δηλαδή, 50 σελίνια.

Όμως είτε ή άνταλλαγή γίνεται άμεσα μεταξύ των εμπορευμάτων, είτε γίνεται διαμέσου του χρήματος, ό νόμος των άνταλλαγών παραμένει πάντα

ο ίδιος. Ένα εμπόρευμα δεν μπορεί ποτέ να ανταλλαγεί με ένα άλλο, έφόσον ή ανταλλακτική τους αξία δεν είναι ίδια : δηλαδή, ένα εμπόρευμα δεν μπορεί ποτέ να ανταλλαγεί με ένα άλλο, αν ή εργασία πού απαιτείται για την παραγωγή του δεν είναι ίση με την εργασία πού απαιτείται για την παραγωγή τού άλλου. Πρέπει να χωνέψουμε καλά αυτό τό νόμο γιατί πάνω σ' αυτόν στηρίζονται όλα όσα θά πούμε παρακάτω.

Μέ την εμφάνιση τού χρήματος, τερματίζεται ή άμεση ανταλλαγή εμπορευμάτων με εμπόρευμα. Από δω και πέρα οι ανταλλαγές πρέπει να γίνονται όλες διαμέσου τού χρήματος, έτσι ώστε ένα εμπόρευμα πού θέλει να μεταμορφωθεί σ' ένα άλλο, πρέπει, πρώτα, από εμπόρευμα να μεταμορφωθεί σέ χρήμα και μετά από χρήμα να ξαναμεταμορφωθεί σέ εμπόρευμα. Η φόρμουλα τών ανταλλαγών, λοιπόν, δεν θά είναι πιά μιά άλυσιδα έμπορευμάτων, αλλά μιά άλυσιδα έμπορευμάτων και χρήματος. Νάτη:

Έμπόρευμα - Χρήμα - Έμπόρευμα - Χρήμα - Έμπόρευμα - Χρήμα

Αν, τώρα, σ' αυτή τή φόρμουλα βρίσκουμε σημειωμένες τις περιστροφές πού κάνει τό εμπόρευμα στις διαδοχικές του μεταμορφώσεις, βρίσκουμε έξιου σημειωμένες και τις περιστροφές τού χρήματος. Κι άκριβώς άπ' αυτή τή φόρμουλα θ' άντλήσουμε τή φόρμουλα τού κεφάλαιου.

Όταν κατέχουμε μιά συγκεκριμένη ποσότητα έμπορευμάτων ή χρήματος, πού είναι τό ίδιο πράγμα, είμαστε κάτοχοι ενός όρισμένου πλούτου. Αν σ' αυτό τόν πλούτο μπορέσουμε νά δώσουμε ένα σώμα, δηλαδή, νά τόν κάνουμε έναν οργανισμό ικανό νά άναπτυχθεί, τότε θά έχουμε τό κεφάλαιο. Τό νά τού δώσουμε ένα σώμα ή νά τόν κάνουμε έναν οργανισμό ικανό νά άναπτυχθεί, σημαίνει ότι τό κεφάλαιο θά γεννηθεί και θά μεγαλώσει και πράγματι, ή ούσία τού κεφάλαιου άντιστοιχεί άκριβώς στή φύση τού χρήματος πού μπορεί νά γεννάει.

Η έπίλυση τού προβλήματος (τό νά βρεθεί ό τρόπος για νά γεννηθεί τό κεφάλαιο) έμπεριέχεται στήν έπίλυση ενός άλλου προβλήματος : νά βρεθεί ό τρόπος για ν' αύξηθεί προοδευτικά τό χρήμα.

Στή φόρμουλα πού δείχνει τις περιστροφές τού έμπορευματος και τού χρήματος, αν προσθέσουμε στόν όρο χρήμα ένα σημάδι προοδευτικής αύξησης, συμβολίζοντάς το, λογουάρη, μ' έναν άριθμό, θά έχουμε :

**Χρήμα - Έμπόρευμα - Χρήμα 1 - Έμπόρευμα - Χρήμα 2 -
Έμπόρευμα - Χρήμα 3 -**

Αυτή είναι ή φόρμουλα τού κεφάλαιου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Πώς γεννιέται τό κεφάλαιο

Αν εξετάσουμε προσεχτικά τή φόρμουλα τού κεφάλαιου, προκύπτει ότι, σέ τελική ανάλυση, τό πρόβλημα τής γέννησης τού κεφάλαιου λύνεται μέ τήν επίλυση ενός άλλου προβλήματος : πώς νά βρούμε ένα εμπόρευμα πού νά μās ἀποδώσει περισσότερο ἀπ' ότι μās έχει κοστίσει; νά βρούμε ένα εμπόρευμα τό οποῖο, ὅσο εἶναι στήν κατοχή μας, νά μπορεί νά αὐξήσει τή ἀξία του ἔτσι ὥστε, πουλώντας το, νά πάρουμε περισσότερο χρήμα ἀπ' ὅσο ξοδέψαμε γιά νά τ' ἀγοράσουμε. Ἐνα τέτοιο χαρακτηριστικό εμπόρευμα ὑπάρχει πραγματικά καί ὀνομάζεται ἐργατική δύναμη.

Νάτος ὁ κάτοχος χρήματος, ὁ ἄνθρωπος πού κατέχει μιά ποσότητα πλούτου, ἀπ' τόν ὁποῖο θέλει νά δημιουργήσει ένα κεφάλαιο. Πηγαίνει στήν ἀγορά ψάχνοντας νά βρεῖ ἀκριβῶς ἐργατική δύναμη. Ἄς τόν ἀκολουθήσουμε. Φέρνει βόλτα τήν ἀγορά καί συναντά τόν προλετάριο, πού ἔχει ἔρθει ἐκεῖ, ἀκριβῶς γιά νά πωλήσει τό μοναδικό εμπόρευμα πού διαθέτει τήν ἐργατική του δύναμη. Ὁ τελευταῖος, ὅμως, δέν πωλαίει ὅλη τήν ἐργατική του δύναμη, ἀλλά μονάχα ένα μέρος τής γιά ένα δοσμένο χρονικό διάστημα, δηλαδή, γιά μιά μέρα, μιά βδομάδα, ένα μήνα κ.λπ. Ἄν τήν πουλοῦσε ὅλη, τότε ἀπό ἐμπορευόμενος θά γινόταν κι ὁ ἴδιος εμπόρευμα; δέν θά ἦταν πιά ὁ μισθωτός, ἀλλά ὁ σκλάβος τού ἀφεντικού του.

Ἡ τιμὴ τής ἐργατικῆς δυνάμης ὑπολογίζεται μέ τόν ἀκολουθοῦντα τρόπο. Ἄβροῖζουμε τήν τιμὴ τῶν τροφίμων, τῶν ρούχων, τῆς κατοικίας κι ὅτι ἄλλου εἶναι ἀπαραίτητο στὸν ἐργάτη γιά ένα χρόνο, προκειμένου νά διατηρήσει τήν ἐργατική του δύναμη στὸ κανονικό τῆς πάντα ἐπίπεδο· σ' αὐτό τό ἀρχικό ἀθροῖσμα, προσθέτουμε τό κόστος ὁσων χρειάζεται ὁ ἐργάτης σ' ένα χρόνο, γιά νά κάνει, νά μεγαλώσει, καί νά σπουδάσει, σύμφωνα μέ τήν κοινωνική του κατάσταση, τὰ παιδιά του· ἔπειτα, διαφροῦμε τό συνολικό ἀθροῖσμα μέ τό 365, ὅσες εἶναι οἱ μέρες τού χρόνου, κι ἔτσι ἔχουμε τό τί χρειάζεται ὁ ἐργάτης καθημερινά γιά νά διατηρήσει τήν ἐργατική του δύναμη, δηλαδή, τό ἡμερήσιο κόστος του, πού εἶναι τό μεροκάματο τοῦ ἐργάτη. Τό γεγονός ὅτι σ' αὐτόν τόν ὑπολογισμό συνυπολογίζονται κι ὅσα χρειάζεται ὁ ἐργάτης γιά νά κάνει, νά μεγαλώσει καί νά σπουδάσει τὰ παιδιά του, ὀφείλεται στὸ ὅτι τὰ παιδιά αὐτὰ ἀποτελοῦν τή συνέχιση τῆς ἐργατικῆς του δυνάμης. Ἄν ὁ προλετάριος πούλαγε ὄχι ένα μέρος, ἀλλά ὀλόκληρη τήν ἐργατική του δύναμη, τότε θά ἔχε γίνει ὁ ἴδιος ένα εμπόρευμα, δηλαδή, σκλάβος τού ἀφεντικού του, ὁπότε καί τὰ παιδιά πού θά ἔκανε, θά ἔταν κι αὐτά ένα εμπόρευμα, δηλαδή, σκλάβοι, σάν κι αὐτόν, τοῦ ἀφεντικού του· ἀλλά

απαλλοτριώνοντας, ο προλετάριος μόνο ένα μέρος της εργατικής του δύναμης, έχει το δικαίωμα να διαφυλάξει όλο το υπόλοιπο, που κατά ένα μέρος ανήκει στον ίδιο και κατά ένα άλλο στα παιδιά του.

Μ' αυτόν τόν υπολογισμό βρίσκουμε την ακριβή τιμή της εργατικής δύναμης.

Ο νόμος τών ανταλλαγών, που εκθέσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, λέει ότι ένα εμπόρευμα μπορεί ν' ανταλλαγεί μόνο μ' ένα άλλο που έχει τήν ίδια αξία, δηλαδή, ότι ένα εμπόρευμα δεν μπορεί ν' ανταλλαγεί με κάποιο άλλο, αν η εργασία που απαιτείται για τήν παραγωγή του δεν είναι ίση με τήν εργασία που απαιτείται για τήν παραγωγή του άλλου. Τώρα, η εργασία που χρειάζεται για να παραχθεί η εργατική δύναμη είναι ίση με τήν εργασία που απαιτείται για να παραχθούν τά αναγκαία για τή συντήρηση του εργάτη και επομένως, η αξία τών αναγκαίων για τή συντήρηση του εργάτη είναι ίση με τήν αξία της εργατικής του δύναμης. Άν, λοιπόν, ο εργάτης χρειάζεται 3 σελίνια τή μέρα για όλες τίς ανάγκες του, είναι φώς φανάρι ότι η τιμή της εργατικής του δύναμης θα είναι 3 σελίνια τή μέρα.

Άς υποθέσουμε τώρα - κι η υπόθεση αυτή δέ μός βλάπτει σε τίποτα - ότι τó μεροκάματο ενός εργάτη, έξεταζόμενο με τόν τρόπο που περιγράψαμε, φτάνει τά 3 σελίνια. Άς υποθέσουμε, επίσης, ότι σε 6 ώρες εργασίας μπορούν να παραχθούν 15 γραμμάρια άσημι, του όποιου τó ισοδύναμο είναι 3 σελίνια.

Ο κάτοχος χρήματος έχει στο μεταξύ συνάψει ένα συμβόλαιο με τόν προλετάριο, πληρώνοντάς του τήν εργατική του δύναμη στή κανονική τιμή τών 3 σελινιών τή μέρα. Είναι ένας άστος απόλυτα τίμιος κι επίσης θρήσκος, που γ' αυτό τó λόγο θά δισταζε πολύ να «ρίξει» τόν εργάτη. Ούτε θά μπορούσε κανείς να τόν κατηγορήσει για τó γεγονός ότι τó μεροκάματο πληρώνεται στον εργάτη στο τέλος της μέρας ή της βδομάδας, δηλαδή, αφού αυτός έχει κάνει κόλας τή δουλειά του, γιατί αυτό συνηθίζεται ακόμα και σ' άλλα εμπορεύματα, που η αξία τους υλοποιείται στή χρήση τους, όπως, λογουχάρη, τó νοίκι ενός σπιτιού, ή ενός αγροκτήματος, του όποιου η τιμή μπορεί να πληρωθεί με τήν λήξη της προθεσμίας.

Τρία είναι τά στοιχεία του προταές εργασίας :

1. Η εργατική δύναμη.
2. Η πρώτη ύλη της εργασίας και
3. Τά μέσα της εργασίας.

Ο κάτοχος χρήματος του δράματός μας, ύστερα άπ' τήν εργατική δύναμη, αγόρασε επίσης άπ' τήν αγορά και τήν πρώτη ύλη για τή δουλειά, δηλαδή, μπαμπάκι τά μέσα της εργασίας, δηλαδή, τó εργαστήρι με όλα του τά εργαλεία, είναι πανέτοιμο συνακόλουθα, δεν τού μένει να κάνει τίποτ' άλλο παρά ν' άρχισει εϋθύς άμέσως τή δουλειά.

« Ένας κάποιος μετασημασιός μός φαίνεται ότι συμβαίνει στή φυσιογνωμία τών πρωταγωνιστών του δράματός μας. Ο κάτοχος χρήματος

άναλαβαν τον κύριο ρόλο και, με την ιδιότητα του καπιταλιστή, προχωράει πρώτος: ο κάτοχος της εργατικής δύναμης τον ακολουθεί, σαν εργάτης που του άνηκει: ο ένας έχει το βλέμμα του κλέφτη και όψη μεγαλοπρεπή και πολυάσχολη: ο άλλος είναι ντροπαλός, δισταχτικός, δύσπιστος σαν κάποιον που, έχοντας φέρει το ίδιο του το τομάρι στην αγορά, δεν μπορεί να περιμένει από δω και πέρα παρά μόνον ένα πράγμα: να γδαρθεί»*.

Οι δύο πρωταγωνιστές μας φτάνουν στο εργαστήριο όπου τ' άφεντικό βιάζεται να στρώσει στη δουλειά τον εργάτη, που είναι ξάντης μαλλιού, παραδίνοντας του 10 κιλά μπαμπάκι για να το ξάνει.

Η εργασία αναλύεται σε μια κατανάλωση των στοιχείων που την αποτελούν: κατανάλωση της εργατικής δύναμης, κατανάλωση της πρώτης ύλης και κατανάλωση των μέσων εργασίας.

Η κατανάλωση των μέσων εργασίας υπολογίζεται με τον ακόλουθο τρόπο. Άπ' το σύνολο της αξίας όλων των μέσων εργασίας, εγκαταστάσεις, θέρμανση, κάρβουνο κ.λ.π., αφαιρούμε το άθροισμα της αξίας όλων των μέσων εργασίας που δεν καταναλώθηκαν και μπορούμε να ξαναχρησιμοποιηθούν: το αποτέλεσμα αυτής της αφαίρεσης το διαφεύμε με τον αριθμό των ημερών που μπορούν να χρησιμοποιούνται τα μέσα εργασίας, και έχουμε έτσι την ημερήσια κατανάλωση των μέσων εργασίας.

Ο εργάτης μας δουλεύει 12 ολοκληρωτές ώρες την μέρα. Στο τέλος της μέρας έχει μεταμορφώσει τα 10 κιλά μπαμπάκι σε 10 κιλά νήμα, που τα παραδίνει στο άφεντικό του, και φεύγει απ' το εργαστήριο για να γυρίσει σπίτι του. Στο δρόμο, όμως, λόγω της κακής συνθήκης των εργατών να θέλουν να λογαριάζουν πίσω απ' την πλάτη του άφεντικού τους, προσπαθεί να υπολογίσει με το νου του πόσα χρήματα θα μπορέσει να κερδίσει τ' άφεντικό του απ' τα 10 κιλά νήμα.

Πραγματικά, δεν ξέρω πόσο πουλιέται το νήμα, λέει μέσα του, μά ο υπολογισμός γίνεται εύκολα. Το μπαμπάκι το είδα με τα μάτια μου όταν τ' αγοράζε στην αγορά για 3 σελίνια το κιλό. Τα έξοδα κατανάλωσης όλων των μέσων του εργασίας μπορούν να φτάσουν το ποσό των 4 σελινιών τη μέρα. Επομένως:

Για 10 κιλά μπαμπάκι	σ.	30.00
Για κατανάλωση των μέσων εργασίας	σ.	4.00
Για τα εργατικά της μέρας	σ.	3.00
	Σύνολο	σ. 37.00

Τα 10 κιλά νήμα αξίζουν 37σ. Τώρα, απ' το μπαμπάκι δεν κέρδισε.

Σ.τ.Σ. Μάρξ, το Κεφάλαιο, κεφ. Ε' "Όλα τα ταπάτα απ' το Μάρξ αναφέρονται στον Α' τόμο του Κεφάλαιου. Από δω και πέρα θα δίνουμε τις ενδείξεις κατά κεφάλαιο και κατά παράγραφο.

βέβαια, τίποτα, γιατί τό πλήρωσε στήν κανονική του τιμή, ούτε μιά δεκάρα παραπάνω, ούτε μιά δεκάρα παρακάτω· τό ίδιο έκανε και μέ μένα, πληρώνοντας τήν εργατική μου δύναμη στήν κανονική τής τιμή τών 3ο. τή μέρα· έπομένως, θά μπορέσει νά βγάλει τό κέρδος του, πουλώντας τό νήμα του περισσότερο άπ' όσο άξίζει. Πρέπει νά είναι άκρβώς έτσι· άν όχι, αυτός θά 'πρεπε νά 'χε ξεοδέψει 37ο., γιά νά πάρει άκρβώς 37ο., χωρίς νά υπολογίσει τόν καιρό πού έχασε και τήν κούραση πού δοκίμασε. Γιά κοίτα πώς είναι φτιαγμένα τ' άφεντικά! Είναι πρόθυμοι νά κάνουν τόν τίμο στόν εργάτη άπ' τόν όποιο αγοράζουν τήν εργατική του δύναμη, στόν έμπορο άπ' τόν όποιο αγοράζουν τήν πρώτη ύλη, αλλά έχουν πάντα τό άδύνατο σημείο τους και μεις οι άλλοι, οι εργάτες, πού ξέρουμε τά μυστικά τής δουλειάς, τ' ανακαλύπτουμε άμέσως. Άλλά τό νά πουλάς ένα έμπόρευμα παραπάνω άπ' όσο άξίζει, είναι σά νά πουλάς μέ πλαστά ζύγια, πράγμα πού άπαγορεύεται άπ' τίς άρχές. Έπομένως άν οι εργάτες ξεσκεπάζαν τήν κλεψιά τών άφεντικών, αυτοί θά ήταν αναγκασμένοι νά κλείσουν τά εργαστήριά τους, και γιά τήν παραγωγή τών έμπορευμάτων πού άπαιτούν οι άνάγκες, θ' άνοιγονταν μεγάλα κρατικά εργοστάσια, πράγμα πού θά 'ταν πολύ καλύτερο.

Έτσι μ' αυτές τίς όνειροπολήσεις, ό εργάτης φτάνει σπιτί· και κεί, άφου φάει, πέφτει στό κρεβάτι κι άποκοιμάται βαθιά, παρακολουθώντας στά όνειρα του τόν άφανισμό τών άφεντικών και τήν ίδρυση κρατικών εργοστασίων.

Κοιμήσου φτωχέ φίλε, κοιμήσου έν ειρήνη, όσο σου μένει ακόμα μιά έλπίδα. Κοιμήσου έν ειρήνη, κι ή μέρα τής άνατροπής αύτής τής κατάστασης δέν θ' άργήσει νά 'ρθεί. Θά μάθεις σύντομα πώς τό άφεντικό σου μπορεί νά πουλήσει τό έμπόρευμά του μέ κέρδος, χωρίς νά εξαπατήσει κανένα. Θά σου δείξει ό ίδιος πώς γίνεται κανείς καπιταλιστής και μεγαλοκαπιταλιστής, παραμένοντας άπόλυτα τίμιος. Άπό κεινή τή στιγμή ό ύπνος σου δέν θά ναι πιά τόσο ήσυχος. Θά βλέπεις στά όνειρά σου τό κεφάλαιο σάν ένα εφιάλη, πού σέ καταπιέζει κι άπειλεί νά σέ συντριψει. Μέ μάτια γεμάτα τρόμο θά τό βλέπεις νά μεγαλώνει σάν ένα τέρας μέ 100 προβοσκίδες, πού άναζητούν άπληστα τούς πόρους του κορμιού σου γιά νά σου ρουφήξουν τό αίμα. Και τελικά θά τό δεις νά παίρνει διαστάσεις ύπέμετρα γιγάντιες, μιούρο και τρομερό στήν όψη, μέ πύρινα μάτια και στόμα και ΝΑ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΝΕΙ τίς προβοσκίδες του σέ τεράστιες άναρροφητικές άντλίες, μέσα στις όποιες θά δεις νά εξαφανίζονται χιλιάδες ανθρώπινα όντα : άντρες, γυναίκες, παιδιά. Τότε θά κυλήσει στό μέτωπό σου νεκρικός ιδρώτας, γιατί πλησιάζει ή σειρά σου, τής γυναίκας σου και τών παιδιών σου. Κι ό τελευταίος σου στεναγμός θά πηγεί άπ' τόν χαρούμενο καγχασμό του τέρατος, πού είναι εύτυχιόμένο άπ' τήν κατάστασή του - όσο πιά πλούσιο, τόσο πιά άπάνθρωπο.

Άς γυρίσουμε τώρα στόν κάτοχο χρήματος του δράματός μας. Αύτός ό άστός, υπόδειγμα άκρβειας και τάξης, έχει κανονίσει όλους τούς λογαρια-

ομούς τής μέρας και νό πώς καθορίζεται ή άξια τών 10 κιλών νήματος :

Γιά 10 κιλά μπαμπάκι πρός 3 σ. τό κιλό	σ. 30.00
Γιά τήν κατανάλωση τών μέσων έργασιας	σ. 4.00

Άλλά σ' ότι όφορά τό τρίτο στοιχείο πού μπαινεί στό σχηματισμό του έμπορεύματός του, δέν έχει σημειώσει τό μισθό πού πλήρωσε στόν έργάτη. Γνωρίζει πολύ καλά ότι ύπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην τιμή τής έργασιας και στό προϊόν τής έργατικής δύναμης. Τό ένα μεροκάματο άντιπροσωπεύει τό ποσό πού χρειάζεται ό έργάτης για νά συντηρηθεί 24 ώρες. Δέν άντιπροσωπεύει, όμως, αυτό άκριβώς πού παράγει ό έργάτης σέ μία έργάσιμη μέρα. Ό κάτοχος χρήματος ξέρει πολύ καλά ότι τά 3 σ. πού πληρώνει σά μεροκάματο, άντιπροσωπεύουν τή συντήρηση του έργάτη του για 24 ώρες, αλλά όχι αυτό πού παρήγαγε στις 12 ώρες πού δούλεψε στό έργαστήρι. Έκείνος τά ξέρει όλα αυτά, όπως άκριβώς ό αγρότης ξέρει τή διαφορά ανάμεσα στό ποσό πού του κοστίζει ή συντήρηση μιάς αγελάδας, ό σταυλισμός, ή τροφή της κ.λ.π. και πόσο του άποδίδει σέ γάλα, τυρί, βούτυρο κ.λ.π. Η έργατική δύναμη έχει τή μοναδική ιδιότητα νά άποδίδει περισσότερο άπ' όσο κοστίζει και γι' αυτό άκριβώς ό κάτοχος χρήματος πήγε στην αγορά νά τήν αγοράσει. Ούτε γι' αυτό μπορεί, ξανά, νά πει τίποτα ό έργάτης. Αύτός πήρε τήν κανονική τιμή για τό έμπορεύματό του: ό νόμος τών ανταλλαγών έχει τηρηθεί στην έντέλεια κι αυτός δέν έχει τό δικαίωμα νά επέμβει στόν τρόπο, πού θά χρησιμοποιήσει ό αγοραστής τό έμπόρευμα, δηλαδή, τήν έργατική του δύναμη, όπως δέν τό έχει κι ό παντοπώλης νά επέμβει στόν τρόπο πού θά χρησιμοποιήσει ό πελάτης τή ζάχαρη και τό πιπέρι πού θ' αγοράσει άπ' τό μαγαζί του.

Υποθέσαμε παραπάνω ότι σέ 6 ώρες έργασιας παράγονται 15 γραμ. άσήμι, πού ισοδυναμούν μέ 3σ. Έπομένως, άν σέ 6 ώρες ή έργατική δύναμη παράγει μιάν άξια 3σ., σέ 12 ώρες θά παράγει μιάν άξια 6σ. Νά λοιπόν ό ύπολογισμός, πού μάς δείχνει τήν άξια τών 10 κιλών νήματος:

Γιά 10 κιλά μπαμπάκι πρός 3σ. τό κιλό	σ. 30.00
Γιά τήν κατανάλωση τών μέσων έργασιας	σ. 4.00
Γιά 12 ώρες έργατικής δύναμης	σ. 6.00
Σύνολο	σ. 40.00

Ό κάτοχος χρήματος έχει ξοδέψει, λοιπόν, 37 σ. κι έχει φτιάξει ένα έμπόρευμα πού άξίζει 40 σ. έτσι έχει κερδίσει 3 σ.: τό χρήμα του έχει γεννηθεί. Τό πρόβλημα λύθηκε. Τό κεφάλαιο έχει γεννηθεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Ἡ ἐργάσιμη μέρα

Τό νεογέννητο κεφάλαιο αισθάνεται ἐπτακτική τήν ἀνάγκη τῆς τροφῆς γιά ν' ἀναπτυχθεῖ κι ὁ καπιταλιστής, πού τώρα δέ ζεῖ παρά τή ζωή τοῦ κεφαλαίου, φροντίζει προσεχτικά τίς ἀνάγκες αὐτοῦ τοῦ ὄντος, πού ἔχει γίνεи ἡ καρδιά του κι ἡ ψυχὴ του, καί βρίσκει τόν τρόπο νά τίς ικανοποιεῖ.

Τό πρῶτο μέτρο πού παίρνει ὁ καπιταλιστής ὑπέρ τοῦ κεφαλαίου του εἶναι ἡ παράταση τῆς ἐργάσιμης μέρας. Ὅπωςδήποτε, αὐτὴ ἔχει τὰ ὄρια τῆς. Πρῶτα - πρῶτα μιὰ μέρα δέν ἔχει παρά 24 ὥρες· ἔπειτα, εἶναι ἀνάγκη νά περικοποῦν μερικὲς, ὥστε νά μπορέσει ὁ ἐργάτης νά ικανοποιήσῃ ὅλες τίς φυσικὲς καί πνευματικὲς του ἀνάγκες : νά κοιμηθεῖ, νά φάει, ν' ἀποκαταστήσῃ τίς δυνάμεις του κ.λ.π. Ἄλλ' αὐτὰ τὰ ὄρια εἶναι ἀπ' τὴ φύση τους πολὺ ἐλαστικά κι ἀφήνουν μεγάλα περιθώρια. Ἐτεῖ βρίσκουμε ἐργάσιμες μέρες τῶν 10, 12, 14, 16 καί 18 ὥρῶν, δηλαδή, μὲ πολὺ διαφορετικὴ διάρκεια. Ὁ καπιταλιστής ἔχει ἀγοράσει τὴν ἐργατικὴ δύναμη μὲ τὴν ἀξία τῆς ἀνά μέρα. Ἐχει, ἐπομένως, ἀποκτήσῃ τὸ δικαίωμα νά βάζει τόν ἐργάτη νά δουλεῦει ὅλη τὴ μέρα στὴν ὑπηρεσία του. Ἄλλὰ τί εἶναι μιὰ ἐργάσιμη μέρα; Ὅπωςδήποτε εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὴ φυσικὴ μέρα. Πόσο μικρότερη; Ὁ καπιταλιστής ἔχει τὸ δικό του τρόπο νά βλέπει ποῖο εἶναι αὐτὸ τὸ ἀναγκαῖο ὄριο τῆς ἐργάσιμης μέρας. Ὁ χρόνος πού δουλεῦει ὁ ἐργάτης εἶναι ὁ χρόνος πού ὁ καπιταλιστής καταναλῶνει τὴν ἐργατικὴ δύναμη πού ἔχει ἀγοράσει ἀπὸ τόν ἐργάτη. Ἄν ὁ μισθωτὸς καταναλῶνει γιὰ τὸν ἑαυτό του τὸ χρόνο πού ἔχει διαθέσιμο, τότε κλέβει τόν καπιταλιστὴ. Ὁ τελευταῖος, ὁμως, καταφεύγει στὸ νόμο τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἐμπορευμάτων, κι ὅπως κάθε ἄλλος ἀγοραστής, προσπαθεῖ ν' ἀποσπάσει ἀπ' τὴν ἀξία χρήσης τοῦ ἐμπορεύματος ὅσο τὸ δυνατό πιὸ μεγάλο μέρος. Ἄλλὰ τότε ὁ ἐργάτης τοῦ φωνάζει:

«Τὸ ἐμπόρευμα πού σοῦ πούλησα ξεχωρίζει ἀπ' τὸ σωρὸ τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων, γιατί ἡ χρῆση του δημιουργεῖ ἀξία καί μάλιστα μιὰ ἀξία μεγαλύτερη ἀπ' τὸ ἴσθιο τὸ κόστος του. Γι' αὐτὸ καί σὺ τὸ ἀγόρασες. Αὐτὸ πού σέ σένα φαίνεται αὐξηση τοῦ κεφαλαίου σου, γιὰ μένα εἶναι πλεόνασμα ἐργασίας. Ἐσὺ κι ἐγὼ δέν ἀναγνωρίζουμε στὴν ἀγορὰ παρά ἓνα νόμο, ἐκεῖνο τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ κατανάλωση τοῦ ἐμπορεύματος δέν ἀνήκει στὸν πωλητὴ πού τὸ ἐποίησε, ἀλλὰ στὸν ἀγοραστὴ, πού τὸ ἀποκτᾷ. Ἐπομένως, ἡ χρῆση τῆς ἐργατικῆς μου δυνάμεις σοῦ ἀνήκει. Ἄλλὰ μὲ τὴν καθημερινὴ τιμὴ τῆς πώλησής της ἐγὼ πρέπει κάθε μέρα νά μπορῶ νά τὴν ἀναπαράγω καί νά τὴν ξαναπουλώ. Ἄν ἀφαιρέσουμε τὸ θέμα

της ηλικίας και των άλλων φυσικών αιτιών του μαρσασιού, εγώ πρέπει να `μαι αύριο τό ίδιο ρωμαλέος κι επιδέξιος στά χέρια, όπως σήμερα, ώστε να μπορώ να επανάλάβω την εργασία μου με την ίδια δύναμη. `Εσύ μου κηρύσσεις συνέχεια τό εύαγγέλιο της άποταμίευσης, της έγκράτειας και της οικονομίας. Θαυμάσια. Κι εγώ, σά ουνετός κι έξυπνος διαχειριστής, θά εξοικονομήσω τή μοναδική μου περιουσία, τήν εργατική μου δύναμη και θ' άπόσχω από κάθε τρελλή σπατάλη της. Θά τή βάζω κάθε μέρα σέ κίνηση, θά τή μετατρέπω σέ εργασία, θά τήν ξεοδεύω, κοντολογής, μονάχα τόσο όσο θά συμβιβάζεται με τήν κανονική της διάρκεια και τήν κανονική της ανάπτυξη. Με μιά υπέρμετρη παράταση της εργάσιμης μέρας, έσύ μπορείς να ρευστοποιείς μιά τόσο μεγάλη ποσότητα άπ' τήν εργατική μου δύναμη πού εγώ να μήν μπορώ να τήν ανακτήσω ούτε σέ 3 μέρες. Αυτό πού έσύ κερδίζεις σέ εργασία εγώ τό χάνω σέ ουσία. `Αρα, ή άπασχόληση κι ή εκμετάλλευση της δύναμής μου είναι δυό τελείως διαφορετικά πράγματα. `Αν ή μέση διάρκεια της ζωής ενός εργάτη, δοσιμένου ενός λογικού μέσου όρου εργασίας, είναι 30 χρόνια, και σού καταναλώνεις τήν εργατική μου δύναμη σέ 10 χρόνια, τότε δέν μου πληρώνεις παρά τό ένα τρίτο της ημερήσιας άξιας της, μου κλέβεις καθημερινά τά δυό τρίτα άπ' τό εμπόρευσμά μου. Πληρώνεις εργατική δύναμη μιάς μέρας, ενώ καταναλώνεις εργατική δύναμη τριών. `Επομένως, ζητώ μιά εργάσιμη μέρα με κανονική διάρκεια και τή ζητώ χωρίς να κάνω έκκληση στήν καρδιά σου, γιατί στις συναλλαγές δέν υπάρχει τόπος γιά αισθήματα. Μπορεί να είσαι ένα υπόδειγμα πολίτη, ίσως και μέλος της `Εταιρίας Προστασίας Ζώων κι επιπλέον να `χεις τή φήμη άγιου: λίγο με νοιάζει. Αυτό πού αντίπροσωπεύεις γιά μένα είναι όλότελα ξένο με ότι θά μπορούσε να ενδιαφέρει τή δική μου καρδιά. `Απαιτώ τήν κανονική εργάσιμη μέρα, γιατί θέλω τήν άξια του έμπορεύματός μου, όπως κάθε άλλος πωλητής.

«`Όπως φαίνεται τά όριά μας είναι πολύ έλαστικά κι ή ίδια ή φύση της άνταλλαγής των έμπορευμάτων δέν επιβάλλει κανένα όριο στήν εργάσιμη μέρα. `Ο καπιταλιστής προβάλλει τό δικαίωμά του σάν αγοραστής, όταν επιδιώκει να παρατείνει αύτή τή μέρα όσο γίνεται περισσότερο και να κάνει τις δυό μέρες μόνο μία. `Απ' τήν άλλη μεριά, ή ειδική φύση του έμπορεύματος πού πουλιέται, άπαιτεί να μήν είναι άπεριορίστη ή κατανάλωσή του άπ' τόν αγοραστή κι ό εργάτης προβάλλει τό δικό του δικαίωμα σάν πωλητής, όταν θέλει να περιορίσει τήν εργάσιμη μέρα σέ μιά κανονικά καθορισμένη χρονική διάρκεια. `Εχουμε, δηλαδή, σύγκρουση δικαιωμάτων, πού φέρουν και τά δυό τή σφραγίδα του νόμου πού ρυθμίζει τις άνταλλαγές των έμπορευμάτων. `Όταν συγκρούονται δυό δικαιώματα ποιάς άποφασίζει γιά τό ποιά θά επικρατήσει; `Η βία =¹.

1. Μάρξ, τό **Κεφάλαιο**, Κεφ. Η' §1. Τά κομμάτια πού παρατίθενται έδώ είναι συρραφή διαφόρων άποσπασμάτων του **Κεφάλαιου**, πού μιάς και θεωρούνται έπισκοδομητικά γιά τή άνομη αυτή, τά ένοποιησαμε: τά υπόλοιπα είναι απλώς άποσπάσματα από ένα μεγάλο

Πώς δρᾷ σήμερα ὅλη ἡ δύναμη τοῦ κεφάλαιου, ἀπὸ τὸ κεφάλαιο καὶ γιὰ τὸ κεφάλαιο, θά μᾶς τὸ πούν τὰ γεγονότα πού θά ἐκθέσουμε στὴ συνέχεια. Τὰ γεγονότα πού ἀναφέρονται σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο ἔχουν παρθεῖ ὅλα ἀπ' τὴν Ἀγγλία : ἀρχικά, γιὰ αὐτὴ εἶναι ἡ χώρα ὅπου ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγὴ ἔφτασε στὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀνάπτυξής της, πρὸς τὸ ὁποῖο ἄλλωστε τείνουν νὰ φθάσουν ὅλες οἱ πολιτικημένες χώρες καί, κατὰ δευτέρου λόγο, γιὰτὸ μόνον στὴν Ἀγγλία ὑπάρχει ἓνα τόσο πρὸσφορο ὑλικὸ ἀπὸ ντοκουμέντα, πού ἀφοροῦν τὶς συνθηκὲς ἐργασίας κι ἔχουν συγκεντρωθεῖ ἀπὸ ἀρμόδιες κυβερνητικὲς ἐπιτροπές.

Ὅμως τὰ στενά ὄρια αὐτῆς τῆς σύναψης δὲν ἐπιτρέπουν παρὰ μόνον τὴν παράθεση ἑνὸς μικροῦ μέρους ἀπ' τὸ πλοῦσιον ὑλικὸ πού ἔχει συγκεντρώσει ὁ Μάρξ στὸ ἔργο του.

Δίνουμε μερικὰ στοιχεῖα παρμένα ἀπ' τὶς ἐρευνες πού ἔγιναν στὰ 1860 καὶ 1863 στὸν κλάδο τῆς ἀγγειοπλαστικῆς. Ὁ Ο. Γούντ, ἡλικίας 9 χρονῶν, ἦταν 7 χρονῶν καὶ 10 μηνῶν ὅταν ἀρχισε νὰ ἐργάζεται. Ἐργαζόταν ὅλες τὶς μέρες τῆς βδομάδας ἀπ' τὶς 6 τὸ πρωῒ ὠς τὶς 9 τὸ βράδυ, δηλαδὴ, 15 ὥρες τὴ μέρα. Ὁ Τζ. Μάρειν ἓνα παιδί 12 χρονῶν, δούλευε κουβαλώντας καλούπια καὶ γυρίζοντας τὸν τροχό. Ἐπιανε δουλειὰ στὶς 6 τὸ πρωῒ καὶ καμιά φορά στὶς 4 τὸ πρωῒ, κι ἡ δουλειὰ του παρατείνονταν κάθε τόσο ὡς τὸ ἐπόμενο πρωῒ. Καὶ δὲν ἦταν ὁ μόνος· μὰ ὁλόκληρη παρέα ἀπὸ ἄλλα 8-9 ἀγόρια εἶχαν τὴν ἴδια μεταχείριση. Ἐτοῖ ὁ χειρουργὸς Τσάρλς Πήρσον γράφει σ' ἓνα κυβερνητικὸ ἐπίτροπο : «Μπορῶ νὰ μιλήσω στηριζόμενος μόνον στὶς προσωπικὲς μου παρατηρήσεις κι ὄχι στὶς στατιστικὲς, ὥστόσο δὲ διστάζω νὰ σὰς διαβεβαιώσω ὅτι συχνὰ ἐβραζε μέσα μου ἡ ἀγανάκτηση, βλέποντας αὐτὰ τὰ κακόμοιρα παιδιὰ, πού θυσιαζόταν ἡ ὑγεία τους γιὰ νὰ ἰκανοποιεῖται ἡ ἀπληστία τῶν γονιῶν καὶ τῶν ἐργοδοτῶν τους». Ὑστερα ἀπαριθμεῖ τὶς αἰτίες τῶν ἀσθενειῶν τῶν ἀγγειοπλαστῶν καὶ κλείνει τὸν κατάλογο μὲ τὴν κυριότερη ἀπ' αὐτές, δηλαδὴ, τὶς πολλὰς ὥρες δουλειᾶς.

Στὸν κλάδο τῆς παραγωγῆς σπῖριτων, οἱ μισοὶ ἀπ' τοὺς ἐργάτες εἶναι παιδιὰ κάτω ἀπὸ 13 χρονῶν καὶ νέοι κάτω ἀπὸ 18 χρονῶν. Μόνον τὸ πῶ ἐξαθλωμένο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, στέλνει τὰ παιδιὰ του νὰ ἐργαστοῦν σ' αὐτὸ τὸν τόσο ἀνθυγιεινὸ κι ἀηδιαστικὸ κλάδο. Ἀπὸ τοὺς μάρτυρες πού ἀνέκρινε τὸ 1863 τὸ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς Οὐάιπ, 270 ἦταν κάτω ἀπὸ 18 χρονῶν, 40 κάτω ἀπὸ 10, 10 μόνον 8 καὶ 5 μόνον 6 χρονῶν. Ἡ ἐργάσιμη μέρα κυμαίνονταν ἀπὸ 12 ὠς 14 καὶ 15 ὥρες. Τὰ παιδιὰ δούλευαν τὴ νύχτα, τὰ γεύματα ἦταν ἄτακτα καὶ γίνονταν συνήθως στοὺς ἴδιους τοὺς χώρους δουλειᾶς, πού ἦταν δηλητηριασμένοι ἀπ' τὸ φῶσφορο.

Στὰ ἐργοστάσια ταπεταρίας, στὴν περίοδο τοῦ φόρτου δουλειᾶς, πού

κομμάτι. Φυσικά, σ' αὐτὴ τὴ διαδικασία ἀπόσπασης κι ἐνοποίησης, χρειάστηκε μερικὲς φορές νὰ προστεθοῦν καὶ κάποιες λεξιλοῦλες στὸ κείμενο. Καὶ γι' αὐτὸ θεωρήσαμε καλὸ νὰ ἐνημερώσουμε τὸν ἀναγνώστη. (Σ.Τ.Σ.).

κρατάει απ' τόν 'Οκτώβρη ώς τόν 'Απρίλη, ή εργασία βαστάει σχεδόν χωρίς διακοπή απ' τις 6 τό πρωί ώς τις 10 τό βράδυ και καμιά φορά παρατείνεται ώς άργά τή νύχτα. Τό χειμώνα του 1862 από τά 19 κορίτσια τά 6 δέν ζανάρθαν στή δουλειά γιατί άρρώστησαν από υπερκόπωση. Τά κορίτσια γιά νά κρατηθούν στά πόδια τους έπρεπε νά τά σκουντάνε. Τά άγόρια ήταν τόσο κουρασμένα, πού δέν μπορούσαν νά κρατήσουν τά μάτια τους άνοιχτά. Ένας εργάτης καταθέτει στήν έπιτροπή έρευνας τά ακόλουθα: «Όταν ό γιός μου ήταν 7 χρονών, τόν κουβαλούσα μέσα στό χιόνι στήν πλάτη μου ώς τό εργοστάσιο κι απ' τό εργοστάσιο στό σπίτι και δούλευε συνήθως 16 ώρες!... Έρκετά συχνά γονάτιζα δίπλα του και τόν τάιζα τήν ώρα πού ήταν μπροστά στή μηχανή, γιατί δέν του επέτρεπαν ούτε ν' άπομακρυνθεί απ' αύτην, ούτε νά τή σταματήσει».

Γύρω στά τέλη του 'Ιούνη 1863, έγινε μεγάλος ντόρος στις έφημερίδες του Λονδίνου γιά τό θάνατο, από υπερκόπωση, μιάς μοδίστρας 20 χρονών, ή όποια εργαζόταν σ' έναν οίκο μόδας πού προμήθευε τή Βασιλική Αύλη. Αύτη, πού δούλευε τακτικά 16 1/2 ώρες, πού είναι τό συνηθισμένο ώράριο γιά τις μοδίστρες, είχε άναγκαστεί, γιά ένα χορό τής Αύλης, νά δουλέψει έκτακτα 26 1/2 όλόκληρες ώρες χωρίς διακοπή, μαζί μέ άλλα 60 κορίτσια. Άλλά προτού τελειώσει τή δουλειά της πέθανε. Ό γιανρός πού έφτασε πολύ άργά στό νεκροκρέβατό της, δήλωσε ότι πέθανε γιατί εργάστηκε πολλές ώρες σ' ένα άσφυκτικά γεμάτο δωμάτιο και γιατί κομόταν σέ μιά κρεβατοκάμαρα πολύ στενή και μέ κακό άερισμό.

Σέ μιά απ' τις λαϊκές συνοικίες του Λονδίνου, ή θνησιμότητα τών σιδερόδων φτάνει τό χρόνο τό 31%. Αύτή ή τέχνη πού τόσο ταιριάζει στήν ανθρώπινη φύση, καταντάει, έξαιτίας τής υπερβολικής δουλειάς, καταστροφική γιά τόν άνθρωπο.

Νά πώς τυραννάει τό κεφάλαιο τόν εργάτη, ό όποιος άφού έχει υποφέρει πολύ, προσπαθεί τελικά νά του άντισταθεί. Οι εργάτες ενώνονται κι άπατούν απ' τήν κοινωνική έξουσία τήν νομική καθιέρωση μιάς κανονικής εργάσιμης μέρας. Είναι εύκολο νά καταλάβουμε τι μπορούν νά πετύχουν, άν παρουμε ύπόψη ότι ό νόμος αύτός θά πρέπει νά ψηφιστεί και νά εφαρμοστεί απ' τούς ίδιους τούς καπιλιστές, ενάντια στους όποιους οι εργάτες θάθελαν νά ισχύει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Ἡ σχετική ὑπεραξία

Ἡ ἐργατική δύναμη, παράγοντας μιά ἀξία μεγαλύτερη ἀπ' ὅτι ἀξίζει ἡ ἱ-
δια, δηλαδή, μιά ὑπεραξία, γέννησε τό κεφάλαιο· κι ὕστερα, μεγαλώνοντας
αὐτή τήν ὑπεραξία μέ τήν παράταση τῆς ἐργάσιμης μέρας, πρόσφερε στό
κεφάλαιο ἀρκετή τροφή γιά τήν πρώτη ἡλικία του.

Τό κεφάλαιο μεγαλώνει κι ἡ ὑπεραξία του πρέπει ν' αὐξηθεῖ γιά νά
ικανοποιήσει τίς αὐξανόμενες ἀνάγκες. Αὐξηση τῆς ὑπεραξίας, ὅμως, δέ
σημαίνει τίποτ' ἄλλο, ὅπως ἔχουμε κιόλας δεῖ, παρά παράταση τῆς ἐργάσι-
μης μέρας, πού κι αὐτή ἔχει ἐπίσης τό ἀναγκαῖο της ὄριο, μιά κι ἔχει πολύ
ἐλαστική διάρκειά. Ὅσο λίγος κι ἂν εἶναι ὁ χρόνος πού ὁ καπιταλιστής
ἀφήνει στόν ἐργάτη γιά νά ικανοποιήσει τίς πύ ἐπιτακτικές του ἀνάγκες, ἡ
ἐργάσιμη μέρα θά μένει πάντα μικρότερη ἀπό 24 ὥρες. Ἐπομένως, ἡ
ἐργάσιμη μέρα συναντάει ἕνα φυσικό ὄριο κι ἡ ὑπεραξία, συνακόλουθα, ἕνα
ἀξεπέραστο ἐμπόδιο. Ἀπεικονίζουμε τήν ἐργάσιμη μέρα μέ τή γραμμή ΑΒ.

A _____ Δ _____ Γ _____ Β

Τό γράμμα Α δηλώνει τήν ἀρχή καί τό Β τὸ τέλος, ἐκεῖνο τό φυσικό ὄριο,
δηλαδή, πέρα ἀπ' τό ὅποιο δέν μπορεῖ νά παραταθεῖ. Ἐστω ΑΓ τό μέρος
τῆς μέρας στό ὅποιο ὁ ἐργάτης παράγει τήν ἀξία τοῦ μισθοῦ πού παίρνει,
καί ΓΒ τό μέρος τῆς μέρας στό ὅποιο ὁ ἐργάτης παράγει τήν ὑπεραξία.
Πράγματι εἶδαμε ὅτι ὁ ξάντης μαλλιού τοῦ δράματός μας, παίρνοντας 3 σ.
ἡμερομίσθιο, μέ τή μισή ἐργάσιμη μέρα του παρήγαγε τήν ἀξία τοῦ μισθοῦ
του, καί μέ τήν ἄλλη μισή παρήγαγε 3 σ. ὑπεραξίας. Ἡ ἐργασία ΑΓ, μέ τήν
ὅποια παράγεται ἡ ἀξία τοῦ ἡμερομισθίου του, λέγεται ἀναγκαῖα ἐργασία,
ἐνῶ ἡ ἐργασία ΓΒ, πού παράγει τήν ὑπεραξία, λέγεται ὑπερἐργασία. Ὁ
καπιταλιστής διψάει γιά ὑπερἐργασία, γιατί αὐτή εἶναι πού γεννάει τήν
ὑπεραξία. Ἡ ἐπεκτεινόμενη ὑπερἐργασία ἐπεκτείνει τήν ἐργάσιμη μέρα, ἡ
ὅποια τελειώνει συναντώντας τό φυσικό της ὄριο Β, πού ὀρθώνει ἕνα
ἀξεπέραστο ἐμπόδιο στήν ὑπερἐργασία καί τήν ὑπεραξία. Τί γίνεται τότε;
Ὁ καπιταλιστής βρίσκει σύντομα τό φάρμακο. Παρατηρεῖ ὅτι ἡ ὑπερἐργα-
σία ἔχει δύο ὄρια· τό ἕνα εἶναι τό Β, τό τέλος τῆς ἐργάσιμης μέρας καί τό
ἄλλο εἶναι τό Γ, τό τέλος τῆς ἀναγκαῖας ἐργασίας· ἂν τό ὄριο Β εἶναι
ἀμετακίνητο, δέν συμβαίνει τό ἴδιο καί μέ τό ὄριο Γ. Ἄν πετυχαίναμε νά
μεταθέσουμε τό σημεῖο Γ στό σημεῖο Δ, ἡ ὑπερἐργασία ΓΒ θά μεγάλωνε
κατά τό μήκος ΔΓ, ἀκριβῶς ὅσο θά ἐλαττώνονταν ἡ ἀναγκαῖα ἐργασία ΑΓ.

Έτσι η υπεραξία θά βρισκε τόν τρόπο νά συνεχίσει νά μεγάλωνει, όχι μέ άπόλυτο τρόπο όπως πρώτα, δηλαδή, μέ τή συνεχή παράταση τής εργάσιμης μέρας, αλλά σέ σχέση μέ τήν αύξηση τής υπερεργασίας και τήν αντίστοιχη μείωση τής αναγκαίας εργασίας. Ή πρώτη ήταν άπόλυτη υπεραξία, ενώ αύτή είναι σχετική υπεραξία.

Ή σχετική υπεραξία στηρίζεται στή μείωση τής αναγκαίας εργασίας· ή αναγκαία εργασία στηρίζεται στή μείωση του μισθοῦ· ή μείωση του μισθοῦ στηρίζεται στή μείωση τής τιμής τών αναγκαίων στόν εργάτη· επομένως, ή σχετική υπεραξία στηρίζεται στή μείωση τής τιμής τών έμπορευμάτων πού χρειάζεται ό εργάτης.

Θά μπορούσε νά πει κανείς ότι υπάρχει κι ένα άλλο πιό δραστικό μέσο γιά τήν παραγωγή σχετικής υπεραξίας. Κι αυτό θά ταν ή πληρωμή του εργάτη μ' ένα ήμερομισθιο μικρότερο από κείνο πού δικαιούται, δηλαδή, νά μήν του πληρώσουν τήν κανονική τιμή του έμπορευμάτός του, τής εργατικής του δύναμης. Αυτό τό τέχνασμα, πού πράγματι έχει χρησιμοποιηθεί πολύ, δέν μπορεί καν νά ληφθεί ύπόψη από μάς, γιατί δέν παραδεχόμαστε παρά μόνο τήν πιό εύλαβηκή τήρηση του νόμου τών ανταλλαγών, σύμφωνα μέ τόν όποιο όλα τά έμπορεύματα και, συνακόλουθα, άκόμα κι ή εργατική δύναμη, πρέπει νά πουλιούνται και ν' αγοράζονται στήν κανονική τους άξία. Ο καπιταλιστής, όπως έχουμε κιάλας δει, είναι ένας άστος άπόλυτα τίμος, ποτέ δέ θά χρησιμοποιήσει ένα μέσο πού δέ θάνα άπόλυτα αντίξιο του, προκειμένου νά μεγαλώσει τό κεφάλαιό του.

Άς υποθέσουμε ότι ένας εργάτης παράγει σέ μιά εργάσιμη μέρα 6 μονάδες ενός έμπορευμάτος, πού ό καπιταλιστής πουλάει στήν τιμή τών 7 σελινιών 6 πεννών, γιατί στήν άξία αυτού του έμπορευμάτος ή πρώτη ύλη και τά μέσα εργασίας συμμετέχουν μέ 1 σ. 6 π. κι ή εργατική δύναμη 12 ώρων μέ 6 σ. όποτε και τά τρία στοιχεία συνολικά κάνουν 7 σ. 6 π. Ο καπιταλιστής έχει επί τής άξίας τών 7 σ. 6 π. του έμπορευμάτος του μιά υπεραξία 3 σ. και σέ κάθε μονάδα μιά υπεραξία 6 π., γιατί ξοδεύει 9 π. κι εισπράττει 1 σ. 3 π. γιά τήν καθεμιά. Άς υποθέσουμε, τώρα, ότι μέ ένα νέο σύστημα εργασίας ή άπλώς μέ μιά βελτίωση του παλιού, κατορθώνει νά διπλασιάσει τήν παραγωγή, κι ότι αντί γιά 6 μονάδες τή μέρα, ό καπιταλιστής καταφέρνει νά βγάλει 12. Άν στις 6 μονάδες ή πρώτη ύλη και τά μέσα εργασίας ουμμετείχαν μέ 1 σ. 6 π., στις 12 θά συμμετέχουν μέ 3 σ. δηλαδή, παλι μέ 3 π. σέ κάθε μονάδα. Αύτά τά 3 σ., προστιθέμενα στά 6 σ., πού παράγονται άπ' τήν εργατική δύναμη σέ 12 ώρες, κάνουν 9 σ., δηλαδή, όσο κοστίζουν οι 12 μονάδες, ή κάθε μιά άπ' τίς όποιες έχει κόστος 9 π.

Ο καπιταλιστής χρειάζεται σήμερα, νά βρει ένα τρόπο προώθησης τής δουλειάς του γιά νά πουλήσει στήν άγορά τή διπλή ποσότητα έμπορευμάτος, και τό καταφέρνει αυτό, μεκώνοντας κατά τι τήν τιμή. Μέ άλλα λόγια, ό καπιταλιστής πρέπει νά δημιουργήσει μιά αίτία, πού θαχει σαν άποτέλεσμα νά μπορεί νά πουληθεί στήν άγορά διπλασια ποσότητα τών ειδών του άπ' ότι

πρώτα και την αιτία αυτή τη βρίσκει άκρῶς στή μείωση τῆς τιμῆς. Θά πουλήσει, επομένως, τίς μονάδες ἐμπορεύματός του σέ μιά τιμή κατά τι μικρότερη ἀπό 1 σ. 3 π., πού ἦταν ἡ ὀρχική τιμή, ἀλλά μεγαλύτερη ἀπό 9 π., πού κοστίζει σήμερα ἡ καθεμιά ἀπ' αὐτές. Θά τίς πουλήσει 1 σ. τῆ μιά καί θάχει ἔτσι ἐξασφαλίσει τήν πώληση τοῦ διπλοῦ ἀριθμοῦ μονάδων, ἀπ' τίς ὁποῖες κερδίζει σήμερα 6 σ.—3 σ. ἀπ' τήν ὑπεραξία καί 3 σ. ἀπ' τῆ διαφορά μεταξύ τῆς ἀξίας τους καί τῆς τιμῆς πού πουλιοῦνται.

Ὅπως φαίνεται ὁ καπιταλιστής ἀντλεῖ μεγάλο ὄφελος ἀπ' αὐτή τήν αὐξηση τῆς παραγωγῆς. Ὅλοι οἱ καπιταλιστές, επομένως, ἐνδιαφέρονται στό ἔπακρο γιά ν' αὐξήσουν τά προϊόντα τῶν βιομηχανιῶν τους, κι αὐτό ἀκρῶς καταφέρνουν νά κάνουν καθημερινά σέ ὁποιοδήποτε εἶδος παραγωγῆς. Τό ἔκτακτο κέρδος τους, ὅμως — ἐκεῖνο πού ἀντιπροσωπεύει τῆ διαφορά μεταξύ τῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος καί τῆς τιμῆς πού πουλιέται — διαρκεῖ λίγο, γιατί γρήγορα τό νέο ἢ τό βελτιωμένο σύστημα παραγωγῆς υιοθετεῖται ἀναγκαστικά ἀπ' ὅλους. Σάν ἀποτέλεσμα, λοιπόν, ἔχουμε τῆ μείωση τῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος στό μισό. Πρῶτα, κάθε μονάδα ἀξίζει 1 σ. 3 π. σήμερα, ἀντίθετα, ἀξίζει 7,5 π. Ὁ καπιταλιστής, ὅμως, θά κερδίζει πάντα τό ἴδιο ποσό, ἔχοντας διπλασιάσει τήν παραγωγή. Πρῶτα 3 σ. ὑπεραξίας στίς 6 μονάδες καί σήμερα 3 σ. ὑπεραξίας στίς 12 μονάδες· ἀλλά καθώς οἱ 12 μονάδες παράγονται στόν ἴδιο χρόνο πού εἶχαν παραχθεῖ οἱ 6, δηλαδή, σέ 12 ὥρες ἐργασίας, ἔχουμε σάν τελικό ἀποτέλεσμα, πάντα 3 λίρες ὑπεραξίας σέ μιά ἐργάσιμη μέρα τῶν 12 ὥρῶν, ἀλλά τῆ διπλάσια παραγωγή.

Σ' ὅτι ἀφορᾷ τόν ἐργάτη, αὐτή ἡ αὐξηση τῆς παραγωγῆς τῶν ἀναγκαίων γιά τῆ συντήρησή του ἐμπορευμάτων, ἔχει σά συνέπεια τῆ μείωση τῆς τιμῆς τῆς ἐργατικῆς δύναμης καί, επομένως, τῆ μείωση τῆς ἀναγκαίας ἐργασίας καί τήν αὐξηση τῆς ὑπερεργασίας, πού δημιουργεῖ τῆ σχετική ὑπεραξία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Ἡ συνεργασία

Ἄς ἀφήσουμε γιά λίγο τόν καπιταλιστή μας, ὁ ὁποῖος βέβαια κατάφερε στό διάστημα αὐτό νά προκόψει, κι ὡς μεταφερθοῦμε τώρα στό ἐργαστήρι του, ὅπου θάχομε ἴσως τήν εὐχαρίστηση νά ξαναδοῦμε τό φίλο μας τόν ξάντη. Φτάσαμε. Μπαίνουμε.

Ἦ τί ἐκπληξη! Ὅχι πιά ἕνας ἐργάτης, ἀλλά ἕνας μέγανος ἀριθμός ἐργατῶν βρίσκονται τώρα στή δουλειά: ὅλοι αὐτοὶ καί σπημένοι στή σειρά σά νάταν στρατιῶτες. Δέν λείπουν οὔτε οἱ ἐπιστάτες κι οἱ ἐπιθεωρητές, πού μέ στυλ ἀξιοματικῶν κόβουν βόλτες ἀνάμεσα στίς σειρές, παρατηρώντας τά πάντα, δίνοντας διαταγές κι ἐποπτεύοντας τήν πιστή τους ἐκτέλεση. Δέ φαίνεται οὔτε ἴχνος τοῦ καπιταλιστή. Ἄνοιγει μιά κρυστάλλινη πόρτα πού ὀδηγεῖ στό ἐσωτερικό ἴσως εἶναι αὐτός, ὡς δοῦμε. Εἶναι ἕνα σημαντικό πρόσωπο, ἀλλά δέν εἶναι ὁ καπιταλιστής μας. Οἱ ἐπιστάτες τόν περιτριγυρίζουν ὑπάκουα κι ἀκούνε μέ εὐλάβεια τίς διαταγές του. Ἐάφνου, ἀκούγεται ὁ ἦχος ἑνός ηλεκτρικοῦ κουδουνιοῦ: ἕνας ἐπιστάτης τρέχει νά βάλει τ' αὐτί του στό στόμο ἑνός μεταλλικοῦ σωλήνα, πού ὑπάρχει στόν τοῖχο, καί σπεύδει ν' ἀναγγεῖλει στόν κύριο διευθυντή ὅτι τ' ἀφεντικό τόν καλεῖ νά πάει ἀμέσως στό γραφεῖο του γιά σύσκεψη. Ἀνάμεσα στό πλῆθος τῶν ἐργατῶν ψαχνουμε νά βροῦμε τόν ξάντη πού γνωρίζουμε ἀπό παλιά: τελικά τόν βρίσκουμε σέ μιά γωνιά, πεσμένο μέ τά μούτρα στή δουλειά. Τό πρόσωπό του ἔχει χλωμιάσει κι ἀποσκελετωθεῖ στό μέτωπό του διακρίνονται τά ἴχνη μιάς ἐντονης θλίψης. Κάποτε τόν εἶχαμε δεῖ στήν ἀγορά νά παζαρεύει τήν ἐργατική του δύναμη μέ τόν κάτοχο χρήματος σάν ἴσος μέ ἴσο· ἀλλά πόσο ἔχει μεγαλώσει σήμερα ἡ ἀπόσταση μεταξύ τους! Σήμερα εἶναι ἕνας ἀπ' τοὺς πολλοὺς ἐργάτες πού γεμίζουν τό ἐργοστάσιο καί καταπιέζεται ἀπό μιά ἐξαιρετικά μεγάλη ἐργασία μέρα, ἐνῶ ὁ κάτοχος χρήματος, πού ἔχει γίνει κιόλας μέγανος καπιταλιστής, κάθεται σά Θεός στήν κορυφή τοῦ Ὀλύμπου του, ἀπ' ὅπου στέλνει τίς διαταγές στό λαό του, διαμέσου ἑνός λόχου ἀγγελιοφόρων. Πῶς συνέβηκε αὐτό; Τίποτα πιά ἀπλό. Ὁ καπιταλιστής πρόκοψε. Τό κεφάλαιο μεγάλωσε πολύ καί, γιά νά ἱκανοποιήσει τίς νέες του ἀνάγκες, ὁ καπιταλιστής δημιούργησε τή συνεργασία, δηλαδή, τήν ἐργασία πού γίνεται μέ τήν ἔνωση πολλῶν δυνάμεων. Σέ κείνο τό ἐργαστήρι, πού κάποτε ἐργαζόταν μιά μόνο ἐργατική δύναμη, ἐργάζεται σήμερα μιά συλλογική ἐργατική δύναμη. Τό κεφάλαιο ξεπέρασε τήν παιδική του ἡλικία καί γιά πρώτη φορά παρουσιάζεται μέ τό ἀληθινό του πρόσωπο.

Τέσσερα είναι τὰ πλεονεκτήματα πού βρίσκει τό κεφάλαιο στή συνεργασία. Τό **πρώτο** είναι ότι τό κεφάλαιο πραγματοποιεί τήν ἀληθινή κοινωνική ἐργατική δύναμη διαμέσου τῆς συνεργασίας. Ἐφοῦ ἡ κοινωνική ἐργατική δύναμη είναι, ὅπως εἶπαμε κίβλας, ὁ μέσος ὄρος, σ' ἓνα συγκεκριμένο τόπο παραγωγῆς, ἑνός ἀριθμοῦ ἐργατῶν πού ἐργάζονται μ' ἓνα μέσο βαθμό ἰκανότητος κι ἐντατικότητος, εἶναι φανερό ότι κάθε ἀτομική ἐργατική δύναμη θ' ἀποκλίνει λίγο πολύ ἀπ' τή μέση ἡ κοινωνική ἐργατική δύναμη, ἡ ὁποία, ἐξαιτίας αὐτοῦ, μπορεῖ νά ὑλοποιηθεῖ μόνο μέ τήν ἔνωση ἑνός μεγάλου ἀριθμοῦ ἐργατικῶν δυνάμεων, δηλαδή, μέ τήν συνεργασία, στό ἴδιο ἐργαστήρι.

Τό **δεύτερο** πλεονέκτημα τῆς συνεργασίας εἶναι ἡ οικονομικότερη ἐκμετάλλευση τῶν μέσων παραγωγῆς τῆς ἐργασίας. Τά ἴδια κτίρια, τά ἴδια καλοριφέρ πού ἐξυπηρετοῦσαν πρῶτα ἓναν ἐργάτη, ἐξυπηρετοῦν τώρα πολλούς ἐργάτες.

Τό **τρίτο** πλεονέκτημα τῆς συνεργασίας εἶναι ἡ αὔξηση τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως. «Ἵπως ἡ ἐπιθετική δύναμη μῆς ἴλης ἵππικοῦ ἡ ἡ ἀμυντική δύναμη ἑνός συντάγματος πεζικοῦ διαφέρουν οὐσιαστικά ἀπ' τό ἀθροισμα τῶν δυνάμεων ἐπιθεσης κι ἀμυνας πού μπορεῖ ν' ἀναπτύξει μεμονωμένα ὁ κάθε ἵππείας ἡ φαντάρος, ἔτσι καί τό μηχανικό ἀθροισμα τῶν δυνάμεων τῶν μεμονωμένων ἐργατῶν διαφέρει ἀπ' τήν κοινωνική δύναμη πού ἀναπτύσσεται όταν αὐτοί ἐργάζονται ταυτόχρονα κι ἀπό κοινοῦ σέ μιά καί μόνη ἐπιχείρηση»¹.

Τό **τέταρτο** πλεονέκτημα τῆς συνεργασίας εἶναι ἡ δυνατότητα συνδυασμοῦ τῶν δυνάμεων μέ τέτοιο τρόπο ὥστε νά μπορέσουν νά ἐκτελεσθοῦν ἐργασίες πού μέ μεμονωμένες δυνάμεις εἶτε δέ θά μπορούσαν νά πραγματοποιηθοῦν, εἶτε θά πραγματοποιοῦνταν μέ τρόπο πολύ ἀτελή. Ποίός δέν ἔχει δεῖ τόν τρόπο πού 50 ἐργάτες μποροῦν νά μετακινήσουν μέσα σέ μιά ὥρα μεγάλες ποσότητες ὑλικοῦ, ἐνώ μιά ἀτομική ἐργατική δύναμη σέ 50 συνεχεῖς ὥρες δέν καταφέρνει νά τίς μετακινήσει οὔτε ρούπι; Ποίός δέν ἔχει δεῖ τόν τρόπο πού 12 οἰκοδόμοι, φτιάχνοντας ἀλυσίδα στή βάση τῆς σκαλωσιάς ἑνός γιαιοῦ, μεταφέρουν σέ μιά ὥρα στήν κορυφή του μιά ποσότητα ὑλικῶν ἀπείρα μεγαλύτερη ἀπό κείνη πού θά μετάφερε ἓνας μόνο οἰκοδόμος σέ 12 ὥρες; Ποίός δέν ἀντιλαμβάνεται ότι 20 οἰκοδόμοι μποροῦν νά βγάλουν σέ μιά μέρα περισσότερη δουλειά ἀπ' ὅση μπορεῖ νά βγάλει ἓνας σέ 20 μέρες;

«Ἡ συνεργασία εἶναι ἡ **βασική μορφή** τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς»².

1. Μάρξ, Κεφ. ΙΑ'.

2. Μάρξ, Κεφ. ΙΒ' §1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Καταμερισμός τής εργασίας καί μανιφακτούρα

“Όταν ό καπιταλιστής συγκεντρώνει στό έργαστήρι του τούς έργάτες οι όποιοι έκτελούν τά διάφορα μέρη τής δουλειάς, πού συνθέτουν όλη τήν έργασία ή όποια άπαιτείται γιά τήν παραγωγή ενός έμπορεύματος, προσδίδει στήν άπλή συνεργασία έναν όλότελα ειδικό χαρακτήρα: καθιερώνει τόν καταμερισμό τής εργασίας καί τή μανιφακτούρα, πού δέν είναι τίποτ’ άλλο παρά ένα «σώμα παραγωγής του όποιου τά μέλη είναι άνθρωποι»¹.

Μολονότι ή μανιφακτούρα θεμελιώνεται πάντα στόν καταμερισμό τής εργασίας, ή καταγωγή της είναι παρόλα αυτά διπλή. Πράγματι, σέ μερικές περιπτώσεις ή μανιφακτούρα έχει συγκεντρώσει στόν ίδιο χώρο εργασίας τίς διάφορες φάσεις του προταές παραγωγής ενός έμπορεύματος μέχρι νά πάρει τήν τελική του μορφή, οι όποιες πρώτα, όπως τόσα εξειδικευμένα έπαγγέλματα, παρέμειναν άυτοτελείς καί άνεξάρτητες: σέ άλλες περιπτώσεις έχει καταμερίσει, γιά νά τίς διατηρήσει στό ίδιο έργαστήρι, τίς διάφορες φάσεις του προταές παραγωγής ενός έμπορεύματος, πού πρώτα άποτελούσαν ένα σύνολο. «Μιά άμαξα ήταν τό συνολικό προϊόν τών έργασιών μεγάλου αριθμού άνεξέρτητων χειροτεχνών, όπως οι καρποιοί, σαγματοποιοί, ραφτάδες, σιδεράδες, χαλκωματάδες, τορνευτές, γαιτανάδες, τζαμάδες, ζωγράφοι, λουστραδόροι, χρυσωτές κ.λ.π. Ή μανιφακτούρα άμαξιών ένώνει όλους αυτούς στό ίδιο έργαστήρι όπου δουλεύουν ταυτόχρονα καί χέρι μέ χέρι. Δέν μπορεί βέβαια νά έπιχρυσωθεί μιά άμαξα προτού φτιαχτεί. Όταν όμως φτιάχνονται ταυτόχρονα πολλές άμαξες, μπορεί ένα μέρος άπ’ αυτές νά έπιχρυσώνεται συνέχεια, ένώ ένα άλλο μέρος νά βρίσκεται σέ μιά προηγούμενη φάση του προταές παραγωγής»². Ή διαδικασία τής καταγωγής μέ τό τρυπάνι είναι καταμερισμένη στή μανιφακτούρα σέ περισσότερες από 20 έπιμέρους φάσεις, πού σχηματίζουν τά μέρη τής συνολικής διαδικασίας τής έπεξεργασίας μέ τό τρυπάνι. Ή μανιφακτούρα, λοιπόν, ένώνει πολλά έπαγγέλματα σέ ένα μόνο, κι άλλοτε πάλι καταμερίζει ένα έπάγγελμα σέ περισσότερα. Ή μανιφακτούρα πολλαπλασιάζει τίς έργατικές δυνάμεις καί τά εργαλεία, άλλα τά κάνει πάνω άπ’ όλα μηχανικά, προσαρμόζοντάς τα σταθερά σέ μία και μοναδική στοιχειώδη λειτουργία.

Είναι μέγала τά πλεονεκτήματα πού άντλεί τό κεφάλαιο άπ’ τή μανιφακτούρα, ή όποια άπασχολεί τίς διάφορες έργατικές δυνάμεις σέ στοιχειώδεις καί ίδιες πάντα λειτουργίες. Ή έργατική δύναμη άποκτά

1. Μάρξ, Κεφ. ΙΒ΄, §1.

2. Μάρξ, Κεφ. ΙΒ΄, §1.

μεγάλη έντατικότητα κι ακρίβεια. Όλα εκείνα τὰ μικρά, κενά διαστήματα, πού μεσολαβούν ανάμεσα στις διάφορες φάσεις τῆς ἐπεξεργασίας ἐνὸς ἐμπορεύματος πού γίνεται ἀπὸ ἓνα μόνον ἄνθρωπο, ἐξαφανίζονται ὅταν αὐτὸ τὸ ἄτομο ἐκτελεῖ πάντα τὴν ἴδια λειτουργία. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ ἐργάτης δὲν πρέπει νὰ μαθαίνει ἓνα ὀλόκληρο ἐπάγγελμα, ἀλλὰ μιά μερική, μιά μοναδική λειτουργία τοῦ ἴδιου τοῦ ἐπαγγέλματος, πού τὴ μαθαίνει σὲ πολὺ λιγότερο χρόνο καὶ μὲ λιγότερα ἐξοδα ἀπ' ὅσα θὰ χρειαζόταν γιὰ νὰ μάθει ἓνα ὀλόκληρο ἐπάγγελμα. Αὐτὴ ἡ μείωση χρόνου καὶ χρήματος εἶναι καὶ μιά μείωση τῶν ἀναγκαιῶν γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ ἐργάτη, δηλαδὴ μιά μείωση τῆς ἀναγκαίας ἐργασίας καὶ μιά ἀντίστοιχη αὐξηση τῆς ὑπερεργασίας καὶ ὑπεραξίας. Ὁ καπιταλιστὴς, σὺν ἀληθινὸ παράσιτο, παχαίνει ὅλο καὶ περισσότερο σὲ βῆρος τῆς ἐργασίας, κι ὁ ἐργάτης ὑφίσταται τὶς σοβαρὲς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ γεγονότος. «Ἡ μανιφακτούρα ἐπαναστατικοποιεῖ αὐτὸν τὸν τρόπο τῆς ἀτομικῆς ἐργασίας ἀπ' τὴ βάση τῆς, καὶ χτυπάει σπὴ ρίζα τῆς τὴν ἀτομικῆ ἐργατικῆς δύναμης. Σακατεύει τὸν ἐργάτη καὶ τὸν μετατρέπει σὲ ἐξαμβλωμα, καλλιεργώντας, σὺν μέσῳ ἓνα θερμότητος, τὴ μερικότερη ἐπιδεξιότητά του καὶ πνίγοντας ἓναν ὀλόκληρο κόσμο ἀπὸ παραγωγικὰς κλίσεις καὶ χαρίσματα, ὅπως ἀκρῶς στις Πολιτεῖες τοῦ Λά Πλάτα, σφάζουν ἓνα ὀλόκληρο ζῶο μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ πάρουν τὸ τομάρι ἢ τὸ λίπος του.

«Δὲν καταμερίζονται μόνον οἱ ἰδιαίτερες μερικότερες ἐργασίες ἀνάμεσα στὰ διάφορα ἄτομα, ἀλλὰ τεμαχίζεται καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο, μετατρέπεται σὲ αὐτόματο ὄργανο μιᾶς μερικότερης ἐργασίας κι ὑλοποιεῖται ἔτσι ὁ σαχλὸς μῦθος τοῦ Μενήγιου Ἰαγρίππα*, πού ἐμφανίζει τὸν ἄνθρωπο σὺν ἓνα ἄλλο κομμάτι τοῦ ἴδιου του τοῦ σώματος. Ὁ Στιούαρτ ἀποκαλεῖ τοὺς ἐργάτες ζωντανὰ αὐτόματα... πού χρησιμοποιοῦνται γιὰ μερικότερες ἐργασίες.

«Ὁ ἐργάτης πουλάει ἀρχικὰ τὴν ἐργατικὴ του δύναμη στὸν καπιταλιστὴ, γιὰ τὸν λείπουν τὰ ὑλικά μέσα παραγωγῆς. Τώρα παραλύει ἡ ἴδια ἡ ἐργατικὴ του δύναμη κι ὀρνιέται τὶς ὑπηρεσίες τῆς ἀν δὲν πουληθεῖ στὸ κεφάλαιο. Εἶναι σὲ θέση νὰ λειτουργήσει μόνον σὲ συνάρτηση μὲ ἄλλες ἐργατικὰς δυνάμεις, κι ἡ συνάρτηση αὕτη ὑπάρχει μόνον μέσα στὸ ἐργαστήρι τοῦ καπιταλιστῆ. Ὅπως ἦταν γραμμένο στὸ μέτωπο τοῦ περιούσιου λαοῦ ὅτι εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ Ἰεχωβά, ἔτσι κι ὁ ἐργάτης τῆς μανιφακτούρας εἶναι σταμπαρισμένος μὲ τὴ σφραγίδα τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, πού τὸν ἀνακηρύσσει ἰδιοκτησία τοῦ κεφαλαίου. Ὁ Στόρχ λέει: «Ὁ ἐργάτης πού ξέρει ἓνα ὀλόκληρο χειροτεχνικὸ ἐπάγγελμα μπορεῖ νὰ πᾶνει δουλεῖα

* Σ.Τ.Ε. Ρωμαῖος ὕπατος πού σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ἐξαπάτησε τοὺς πληθεῖς, πού εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴ Ρώμη, ὕστερα ἀπὸ μιά σύγκρουση μὲ τοὺς προνομιοῦχους πατρικεῖς, κάνοντάς τους νὰ ἐπιστρέψουν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μύθου τῆς ἀλληλεξάρτησης τοῦ στομαχοῦ καὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος.

παντού και να εξασφαλίζει τη συντήρησή του· ο άλλος (ο εργάτης της μανιφακτούρας) δεν αποτελεί παρά ένα εξόρτημα, κι όταν είναι χωρισμένος απ' τους συναδέλφους του, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί και παύει να είναι ανεξάρτητος, γι' αυτό αναγκάζεται να δεχτεί το νόμο που θεωρούν σωστό να του επιβάλλουν».

«Οι πνευματικές δυνάμεις της παραγωγής αναπτύσσονται μονόπλευρα, γιατί εξαφανίζονται απ' όλες τις άλλες πλευρές. Αυτό που χάνουν οι μερικοί εργάτες συγκεντρώνεται απέναντί τους στο κεφάλαιο. Ο μανιφακτούρικός καταμερισμός αντιπαράθετει σ' αυτούς τις πνευματικές δυνάμεις του προτού παραγωγής σάν ξένη ιδιοκτησία και σάν ξένη δύναμη που τους εξουσιάζει. Αυτό το προτού του χωρισμού αρχίζει να εμφανίζεται στην άπλη συνεργασία, όπου ο καπιταλιστής αντιπροσωπεύει, απέναντι στους μεμονωμένους εργάτες, την ένότητα και τη θέληση του κοινωνικού σώματος εργασίας· κατόπιν αναπτύσσεται στη μανιφακτούρα, που σακατεύει τόν εργάτη σέ σημείο να τόν καταντάει ένα κομματάκι του ίδιου του του έαυτού, και ολοκληρώνεται τελικά στή μεγάλη βιομηχανία, όπου κάνει τήν επιστήμη μία παραγωγική δύναμη ανεξάρτητη απ' τήν εργασία, και τή βάζει μέ τό στανιό στην ύπηρεσία του κεφάλαιου.

«Στή μανιφακτούρα, ο πλουτισμός του συνολικού εργάτη και, συνακόλουθα, του κεφάλαιου, σέ κοινωνική παραγωγική δύναμη, έχει σάν αποτέλεσμα τήν πτώχευση του εργάτη σέ άτομική παραγωγική δύναμη.

«Η άμάθεια», λέει ο Φέργκιουσον, «είναι ή μάνα της βιομηχανίας όπως και της δεισιδαιμονίας». Η σκέψη και ή δύναμη της φαντασίας μπορούν να πλανηθούν, αλλά ή συνήθεια να κουνάς τό χέρι ή τό πόδι δεν εξαρτάνει ούτε απ' τή μία ούτε απ' τήν άλλη. Έτσι, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ή τελειότητα, σέ σχέση μέ τή μανιφακτούρα, συνίσταται στό να μπορεί να χρησιμοποιείται λιγότερο ή έξυπνάδα, μέ τέτοιο τρόπο ώστε τό εργαστήρι, μὴν έχοντας ανάγκη από πνευματικές δυνάμεις, να μπορεί να θεωρηθεί σά μία μηχανή, που τά μέρη της είναι άνθρωποι». Γι' αυτό τό λόγο μερικές μανιφακτούρες, στά μέσα του 18ου αιώνα, χρησιμοποιούσαν κατά προτίμηση μισοκλιθούς εργάτες γιά όρισμένες άπλές εργασίες, που όμως άποτελούσαν μυστικό του έργοστασίου.

«Ο Άνταμ Σμιθ λέει : «Η διανοητικότητα της μεγάλης πλειοψηφίας των ανθρώπων διαμορφώνεται αναγκαστικά απ' τις συνηθισμένες τους άσχοιες. Ένας άνθρωπος που περνάει όλη του τή ζωή κάνοντας έναν μικρό αριθμό άπλών πράξεων, δεν έχει καμιά εύκαιρία ν' αναπτύξει τήν έξυπνάδα του, ούτε να εξασκήσει τή φαντασία του... Καταντάει γενικά τόσο άδοξης και κουτός, όσο μπορεί να γίνει ένα ανθρώπινο πλάσμα».

Έχοντας περιγράψει τήν άποβλάκωση του μερικού εργάτη, ο Α. Σμιθ συνεχίζει ως έξης : «Η μονοτονία της στατικής του ζωής, άφανίζει, φυσικά, τή ρώμη του πνεύματός του.....έκφυλιζει μέχρι και τή δραστηριότητα του σώματος του, και τό κάνει άνικανο ν' αναπτύξει τή δύναμή του μέ σθέ-

νος κι άντοχή σ' όποιαδήποτε άλλη δουλειά, έξω άπ' αύτή γιά τήν όποία έχει εκπαιδευτεί. Έτσι, ή επαγγελματική του έπιδεξιότητα είναι μιá ιδιότητα πού φαίνεται ότι τήν άπόκτησε σέ βάρος τών διανοητικών, κοινωνικών και πολεμικών του άρετών. Όμως, σέ κάθε πολιτισμένη και βιομηχανική κοινωνία, αύτή είναι ή κατάσταση στήν όποία θά πέσει άναγκαστικά ό φτωχός έργαζόμενος, δηλαδή, ή μεγάλη μάζα του λαού».

Γιά νά έμποδιστεί αύτό τό όλοκληρωτικό μαράζωμα, πού όφειλεται στόν καταμερισμό τής εργασίας, ό Α. Σμιθ συνιστά τήν ύποχρεωτική λαϊκή εκπαίδευση, άν και συμβουλεύει νά τή διαχειριστούμε μέ σύνεση και μέ δόσεις όμοιοπαθητικές. 'Ο Γάλλος μεταφραστής και σχολιαστής του Ζ. Γκαρνιέ, πού τόν καιρό τής Α' Γαλλικής Αύτοκρατορίας μεταμορφώθηκε φυσιολογικά σέ γερούσιαστή, καταπολεμάει, αντίθετα, μέ συνέπεια αύτή τήν άποψη. Κατά τή γνώμη του, ή λαϊκή εκπαίδευση έρχεται σέ αντίθεση μέ τούς νόμους του καταμερισμού τής εργασίας και καθιερώνοντάς τήν, θάταν σά νά προγράφαμε όλο τό κοινωνικό μας σύστημα. «Όπως κάθε άλλος καταμερισμός τής εργασίας, εκείνος πού ύπάρχει άνάμεσα στή χειρωνακτική και τήν πνευματική εργασία, γίνεται όλο πιά φανερός κι άποφασιστικός, στό μέτρο πού ή κοινωνία γίνεται πιά πλούσια (ό Γκαρνιέ όνομάζει κοινωνία τό Κράτος μέ τή γαιοκτησία, τό κεφάλαιο κ.λ.π.). Αύτός ό καταμερισμός, όπως όλοι οι άλλοι, είναι άποτέλεσμα τής προγενέστερης προόδου... Έά πρέπει, λοιπόν, ή κυβέρνηση ν' άντιπαθεί σ' αύτό τόν καταμερισμό τής εργασίας και νά όρθώσει έμπόδια στό φυσικό του δρόμο; Έά πρέπει νά καταναλώσει ένα μέρος τών δημοσίων εσόδων γιά νά μπερδέψει και ν' ανακατέψει δυό είδη εργασίας, πού άπό μόνα τους τείνουν νά χωριστούν;»

'Ο Φέργκιουσον λέει: «Σ' αύτό τόν αιώνα, πού όλα είναι χωρισμένα, ή σκέψη μπορεί άπό μόνη τής νά γίνει ένα ξεχωριστό επάγγελμα».

«Ένα κάποιο σακάτεμα του κορμιού και του πνεύματος είναι άξεχώριστο άπ' τόν καταμερισμό τής εργασίας στήν κοινωνία. Έπειδή όμως ή έποχή τής μανιφακτούρας άναπτύσσει παραπέρα αύτό τόν κοινωνικό καταμερισμό, κι επειδή, άπ' τήν άλλη, μόνο μέ τόν καταμερισμό τής εργασίας πού τή χαρακτηρίζει χτυπά τό άτομο στή ρίζα τής ίδιας του τής ζωής, πρώτη αύτή είναι πού προσφέρει και τό υλικό και τό κίνητρο γιά τή γέννηση τής βιομηχανικής παθολογίας. 'Ο Ραματσιίν, καθηγητής τής πρακτικής ιατρικής στήν Πάντοβα, δημοσίευσε τό 1713 τό έργο του, DE MORBIS ARTIFICUM («Περί τών άσθενειών τών χειροτεχνών»). 'Ο κατάλογός του τών εργατικών άσθενειών έχει, φυσικά, πλουτιστεί πολύ άπ' τήν έποχή τής μεγάλης βιομηχανίας, όπως τό άποδείχνουν οι συγγραφείς πού τόν διαδέχτηκαν: ό Δρ. Α. Λ. Φοντερέλ, Παρίσι 1858, ό Έντουάρτ Ράιχ, Έρλάνγκεν 1868, και άλλοι, καθώς, και ή έρευνα πού άρχισε τό 1854, άπ' τήν Έταιρία τών Τεχνών, στήν Άγγλία κι οι επίσημες εκθέσεις γιά τή δημόσια ύγεια.

«'Ο Δρ. Ούρκχαρτ λέει: «Όταν ύποδικαιρείς έναν άνθρωπο είναι σά νά τόν εκτελείς, άν του άξίζει ή ποινή του θανάτου, και σά νά τόν δολοφονείς,

άν δέν τοῦ ἀξίζει. Ἡ ὑποδιαίρεση τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ δολοφονία ἐνός λαοῦ».

«Ὁ Χέγκελ εἶχε πολὺ αἰρετικές ἀπόψεις γιὰ τόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας. Στό ἐργο του, *Βασικές Ἀρχές τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου*, ἀναφέρει : «Λέγοντας μορφωμένοι ἄνθρωποι, πρέπει νά ἐννοοῦμε ἐκείνους πού μποροῦν νά κάνουν ὅλα ὅσα κάνουν οἱ ἄλλοι.

«Ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας, στήν καπιταλιστική του μορφή, δέν εἶναι παρά ἓνας ἰδιαίτερος τρόπος γιὰ τήν παραγωγή τῆς σχετικῆς ὑπεραξίας, ἢ γιὰ τήν αὔξηση, σέ βάρος τοῦ ἐργάτη, τῆς ἀπόδοσης τοῦ κεφάλαιου, πράγμα πού ὀνομάζεται *ἐθνικός πλοῦτος*. Ὁ τελευταῖος, ἀναπτύσσει τή συνολική ἐργατική δύναμη σέ βάρος τοῦ ἐργάτη καί πρὸς ὄφελος τοῦ καπιταλιστή. Δημιουργεῖ νέες συνθήκες, πού ἐξασφαλίζουν τήν κυριαρχία τοῦ κεφάλαιου πάνω στήν ἐργασία. Αὕτη εἶναι μιά ἀναγκαία φάση τοῦ οἰκονομικοῦ σχηματισμοῦ τῆς κοινωνίας, ἓνα ραφινάτο καί πολιτισμένο μέσο ἐκμετάλλευσης»¹.

1. Μάρξ, *Κεφ. 18*, §4 καί 5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

Μηχανές και μεγάλη βιομηχανία

Ο Τζών Στιούαρτ Μίλλ, στις *Αρχές της Πολιτικής Οικονομίας*, λέει: «Μένει ακόμα να μάθουμε αν οι μηχανικές εφευρέσεις, που έχουν γίνει μέχρι σήμερα, έχουν ελαφρώσει τόν καθημερινό μόχθο ενός όποιουδήποτε ανθρώπινου πλάσματος». Ο σκοπός τους δεν ήταν αυτός. Όπως κάθε άλλη ανάπτυξη της παραγωγικότητας της εργασίας, η καπιταλιστική χρήση των μηχανών δεν τείνει παρά να μειώσει το κόστος των εμπορευμάτων, να συντομεύσει το μέρος εκείνο της εργάσιμης μέρας στο οποίο ο εργάτης εργάζεται για τόν εαυτό του, για να μεγαλώσει το άλλο, στο οποίο εργάζεται μόνο για τόν καπιταλιστή. Αυτή είναι μιά ειδική μέθοδος για τήν παραγωγή της σχετικής υπεραξίας¹

Αλλά ποός σκέφτεται ποτέ τό εργάτη; Αν ό καπιταλιστής νοιάζεται για αυτόν, τό κάνει μόνο για να μελετήσει τόν καλύτερο τρόπο έκμετάλλευσής του. Ο εργάτης πουλάει τήν εργατική του δύναμη και τήν αγοράζει ό καπιταλιστής, σάν τό μοναδικό εμπόρευμα, που με τήν υπεραξία του μπορεί να γεννήσει και να μεγαλώσει τό κεφάλαιο. Ο καπιταλιστής, επομένως, δεν κάνει τίποτ' άλλο άπ' τό να παράγει συνέχεια όλο και μεγαλύτερη υπεραξία. Αφού εξάντλησε τις πηγές της απόλυτης υπεραξίας, ανακάλυψε τή σχετική υπεραξία. Βλέπει τώρα ότι με τις μηχανές μπορεί να βγάλει μέσα στον ίδιο χρόνο τά διπλάσια, τετραπλάσια, δεκαπλάσια προϊόντα από πριν κι υιοθετεί τις μηχανές. Η συνεργασία, ή μανιφακτούρα, μεταμορφώνεται έτσι σε μεγάλη βιομηχανία, και τό εργαστήρι του σ' εργοστάσιο.

Ο καπιταλιστής, αφού σακάτεψε κι άκρωτηρίασε τόν εργάτη με τόν καταμερισμό της εργασίας, αφού τόν περιόρισε μόνο σε μιά μερική λειτουργία, μάς προκαλεί να παρακολουθήσουμε ένα ακόμα πιο θλιβερό θέαμα. Αρπάζει άπ' τά χέρια του εργάτη εκείνο τό μοναδικό εργαλείο που του θύμιζε ακόμα τή τέχνη του, τήν παλιά του κατάσταση του ολοκληρωμένου ανθρώπου, και τό εμπιστεύεται στη μηχανή. Από δώ και πέρα ό καπιταλιστής δεν χρειάζεται πιά τόν εργάτη, παρά σά σκλάβο των μηχανών του.

Με τήν εισαγωγή των μηχανών, ό καπιταλιστής πραγματοποιεί έξαρχης ένα υπέρογκο κέρδος, όπως γίνεται εύκολα άντληητό, αν θυμηθούμε τά όσα είπαμε πάνω στο θέμα της σχετικής υπεραξίας. Με τή διάδοση όμως του συστήματος της μηχανικής παραγωγής, τό έκτακτο κέρδος εξαφανί-

1. Μαρξ, Κεφ. Ε', §1.

ζεται κι απομένει μόνο η αύξηση της παραγωγής που, έχοντας γίνει κανόνας, εξαιτίας της γενίκευσης της χρήσης των μηχανών, έρχεται να μειώσει την αξία των απαραίτητων για τη συντήρηση του έργατή, το χρόνο της αναγκαίας εργασίας και τους μισθούς, και ν' αυξήσει την υπερεργασία και την υπεραξία.

Τό κεφάλαιο διαιρείται σε σταθερό και μεταβλητό. **Σταθερό κεφάλαιο** είναι κείνο που αντιπροσωπεύεται απ' τα μέσα και την πρώτη ύλη της εργασίας. Οι κτιριακές εγκαταστάσεις, ή θέρμανση, τα εργαλεία, οι βοηθητικές ύλες, όπως λίπος, κάρβουνο, λάδι κ.λ.π., οι πρώτες ύλες της εργασίας, όπως σίδερο, μπαμπάκι, μετάξι, άσημι, ξύλο κ.λ.π. είναι όλα πράγματα που αποτελούν μέρος του σταθερού κεφάλαιου. **Μεταβλητό κεφάλαιο** είναι κείνο που αντιπροσωπεύεται απ' το μισθό, απ' την τιμή, δηλαδή, της εργατικής δύναμης. Τό πρώτο λέγεται σταθερό, γιατί η αξία του παραμένει σταθερή μέσα στην αξία του εμπορεύματος, της οποίας αποτελεί μέρος, ενώ τό δεύτερο λέγεται μεταβλητό, επειδή ακριβώς η αξία του αυξάνεται καθώς συμμετέχει στην αξία του εμπορεύματος. Και είναι μόνο τό μεταβλητό κεφάλαιο εκείνο που δημιουργεί την υπεραξία: και η μηχανή δέν μπορεί νάνα παρά μέρος του σταθερού κεφάλαιου.

Στή μεγάλη βιομηχανία, ό καπιταλιστής επιδιώκει νά επωφεληθεί από μία τεράστια ποσότητα προγενέστερης εργασίας, μέ τόν ίδιο τρόπο που θά επωφελούνταν από μία ποσότητα φυσικών δυνάμεων, δηλαδή, δωρεάν. Για νά πετύχει, όμως, τό σκοπό του πρέπει νά έχει έναν ολοκληρω σύστημα μηχανών, τό οποίο θ' αποτελείται από υλικά λίγο πολύ ακριβά και θ' απορροφά πάντα μία ορισμένη ποσότητα εργασίας. Δέν πρέπει, βέβαια, ν' αγοράσει τή δύναμη του ατμού, ούτε τις κινήτριες δυνάμεις του νερού και του άνερα: δέν χρειάζεται, όπως οδύποτε, ν' αγοράσει τις μηχανικές ανακαλύψεις κι εφαρμογές: ούτε τις εφευρέσεις και τις τελειοποιήσεις των εργαλείων ενός επαγγέλματος. Μπορεί νά επωφεληθεί απ' αυτά όσο θέλει, χωρίς τό παραμικρό έξοδο, αλλά πρέπει απλώς νά εξοπλιστεί μ' ένα ολοκληρω σύστημα μηχανών κατάλληλο για κάτι τέτοιο. Έπομένως, η μηχανή καθιερώνεται σά μέσο εργασίας για ν' αποτελέσει μέρος του σταθερού κεφάλαιου, κι η αναλογία μέ την οποία συμμετέχει στη σύνθεση της αξίας του εμπορεύματος, είναι ευθέως ανάλογη μέ την κατανάλωση της καθώς επίσης και μέ τις βοηθητικές της ύλες, κάρβουνο, γράσο κ.λ.π. κι αντίστροφως ανάλογη μέ την αξία του εμπορεύματος. Δηλαδή, όσο πίο πολύ φθείρεται μία μηχανή μέ τά βοηθητικά της υλικά στό προτσές παραγωγής ενός εμπορεύματος, τόσο πίο πολύ συμμετέχει στην αξία του, ενώ όσο πίο μεγάλη είναι η αξία του εμπορεύματος, για τό οποίο δουλεύει η μηχανή, τόσο πίο μικρό είναι τό μέρος της αξίας που της αναλογεί απ' την κατανάλωση της μηχανής.

= Άν η καθημερινή φθορά μιάς ατμόσφυρας κι η κατανάλωση της σε κάρβουνο κ.λ.π. κατανέμεται στις τεράστιες μάζες σιδήρου που αφυρηλα-

τεί, κάθε στατήρας σίδερο απορροφά ένα ελάχιστο μέρος άξιας, πού θάταν πολύ μεγάλο, άν τó κυκλώπειο αυτό έργαλειο δέν έκανε τίποτ' άλλο άπ' τό νά καρφώνει καρφιά¹.

Όταν μέ τήν γενίκευση τού συστήματος τής μεγάλης βιομηχανίας, ή μηχανή παύει νάναί μιά άμεση πηγή έκτακτου κέρδους γιά τόν καπιταλιστή, αυτός καταφέρνει νά βρει πολλούς άλλους τρόπους μέ τούς όποιους θά μπορέσει νά συνεχίσει ν' άντλεί μεγάλες ποσότητες σχετικής ύπεραξίας άπ' τό νέο τρόπο παραγωγής.

=Τό κεφάλαιο, άφού ιδιοποιήθηκε τή μηχανή, ύψώνει άμέσως τή φωνή: έργασία τών γυναικών, έργασία τών παιδιών! Αυτό τό ισχυρό μέσο μείωσης τής έργασίας τού άντρα, μεταμορφώνεται γρήγορα σέ μέσο αύξησης τού άριθμού τών μισθωτών έργατών: ύποτάσσει όλα τά μέλη τής οικογένειας, χωρίς καμιά διάκριση φύλου κι ηλικίας, κάτω άπ' τό μαστίγιο τού κεφαλαίου. Η άναγκαστική έργασία ύπέρ τού κεφαλαίου, ιδιοποιείται τό χρόνο τών παιδικών παιχνιδιών και τής έλεύθερης έργασίας γιά τίς οικογενειακές άνάγκες μέσα στό σπίτι, πού άποτελοΰσε άκριβώς τό οικονομικό στήριγμα τής οικογένειας.

= Η άξία τής έργατικής δύναμης καθοριζόταν άπ' τόν έργάσιμο χρόνο πού ήταν άπαραίτητος γιά τή συντήρηση τού έργάτη και τής οικογένειάς του. Οι μηχανές, ριχνοντας όλα τά μέλη τής έργατικής οικογένειας στήν αγορά έργασίας, κατανέμουν τήν άξία τής έργατικής δύναμης τού άντρα σέ όλα τά μέλη τής οικογένειας του. Γι' αυτό ριχνουν τήν άξία τής έργατικής τού δύναμης. Μπορεί, λόγω χάρη, οι έργατικές δυνάμεις πού πουλάει τώρα μιά έργατική οικογένεια, νά τής άποδίδουν περισσότερα χρήματα άπ' όσα τής άπόδιδε κάποτε μόνο ή έργατική δύναμη τού άρχηγού της, αλλά ταυτόχρονα 4 έργάσιμες μέρες έχουν όντικαταστήσει μιά μόνο μέρα, κι ή τιμή τους έχει μειωθεί στήν ίδια άναλογία πού αύξάνει ή ύπερεργασία τών 4 σέ σχέση μέ τήν ύπερεργασία τού ενός.

=Τώρα, 4 πρόσωπα πρέπει νά προσφέρουν όχι μόνον έργασία, αλλά και ύπερεργασία στό κεφάλαιο, γιά νά μπορέσει νά ζήσει μιά οικογένεια. Έτσι, λοιπόν, ή μηχανή, αύξάνοντας τό ανθρώπινο υλικό έκμετάλλευσης, αύξάνει ταυτόχρονα και τό βαθμό έκμετάλλευσης του.

= Η καπιταλιστική χρήση τών μηχανών αλλάζει ριζικά τό σύμβολαιο, τού όποιου ο πρώτος όρος ήταν ότι ο καπιταλιστής κι ο έργάτης έπρεπε νά ουναντούνται πρόσωπο μέ πρόσωπο σάν έλεύθερα άτομα, όντας κι οι δυό τους έμποροι, ο ένας κάτοχος χρήματος ή μέσωσιν παραγωγής κι ο άλλος ιδιοκτήτης τής έργατικής δύναμης. Όλα αυτά αλλάζουν άπ' τή στιγμή πού τούς έργάτες τούς αγοράζει τό κεφάλαιο. Προηγούμενα, ο έργάτης πουλούσε τή δική του έργατική δύναμη, τήν όποία μπορούσε νά διαθέσει

1. Μάρξ, Κεφ. ΙΓ', § 2.

ελεύθερα, ενώ τώρα πουλάει τη γυναίκα του και τὰ παιδιά του. Γίνεται, δηλαδή, ένας δουλέμπορος»¹.

«Ενώ ἡ μηχανή είναι τὸ πιὸ ἰσχυρὸ μέσο γιὰ τὴν αὐξησης τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας, δηλαδή, γιὰ νὰ περιορίσει τὸν ἀναγκαῖο χρόνο γιὰ τὴν παραγωγή ἐμπορευμάτων, γίνεται σὺν στήριγμα τοῦ κεφάλαιου, τὸ ἰσχυρότερο μέσο γιὰ τὴν παράταση τῆς διάρκειας τῆς ἐργασίας μέρᾳ πέρα ἀπὸ κάθε φυσικὸ ὄριο. Τὸ μέσο τῆς ἐργασίας, πού ἔχει γίνει τώρα ἡ μηχανή, ὀρθώνεται ἀνεξάρτητο ἀπέναντι στὸν ἐργάτη. Ἐνα μόνον πάθος κυριεύει τὴν ψυχὴ τοῦ καπιταλιστῆ: θέλει νὰ περιορίσει στὸ ἐλάχιστο τοὺς ἐλαστικούς φραγμοὺς τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ νὰ συντρίψει κάθε ἀντίσταση. Ἡ φανερὴ εὐκολία τῆς ἐργασίας μὲ τὴ μηχανή καὶ τὸ εὐλύγιστο καὶ πιὸ πειθήνιο μέσο, πού εἶναι οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, βοηθοῦν τὸν καπιταλιστὴ στὸ ἐξανδραποδιστικὸ του ἔργο.

«Ἡ ὕλη φθορὰ τῶν μηχανῶν παρουσιάζεται μὲ διπλὴ μορφή. Ἀπ' τὴ μᾶ μεριά φθείρονται μερικά, ἐξατίας τῆς χρήσης τους, ὅπως τὰ νομίσματα μέσα στὴν κυκλοφορία. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἐξατίας τῆς μὴ χρήσης τους, ὅπως τὸ σπαθὶ πού σκουριάζει μέσα στὴ θήκη του. Σ' αὐτὴ τὴν τελευταία περίπτωση γίνονται θῦμα τῶν φυσικῶν στοιχείων. Τὸ πρῶτο εἶδος φθορᾶς εἶναι λιγὸ πολὺ εὐθέως ἀνάλογο μὲ τὴ χρήση τους, τὸ δεῦτερο εἶναι ὡς ἓνα βαθμὸ ἀντιστρόφως ἀνάλογο μὲ τὴ χρήση τους. Ἡ μηχανὴ ὑπόκειται, ὁμῶς, καὶ σὲ κῶτι πού θὰ μπορούσε νὰ ὀνομαστῆ ἠθικὴ φθορὰ. Χάνει σὲ ἀνταλλακτικὴ ἀξία, στὸ μέτρο πού οἱ μηχανές τῆς ἴδιας κατασκευῆς παράγονται φθηνότερα ἢ στὸ μέτρο πού ἐρχονται νὰ τὶς ἀνταγωνιστοῦν τελειοποιημένες μηχανές»².

Γιὰ ν' ἀναπληρώσει αὐτὴ τὴ ζημιὰ, ὁ καπιταλιστὴς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ βάλει τὴ μηχανὴ του νὰ δουλεῦει ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο, κι ἀρχίζει πρῶτα ἀπ' τὴν παράταση τῆς ἡμερήσιας ἐργασίας, καθιερώνοντας τὴ νυχτερινὴ ἐργασία καὶ τὸ σύστημα τῆς «βάρδιας». Ὅπως ὑποδηλώνει κι ἡ ἴδια ἡ λέξη, πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ δείξει τὴν ἀλλαγὴ τῶν ἀλόγων τοῦ ταχυδρομείου, τὸ σύστημα τῆς βάρδιας συνίσταται στὴ συνέχιση τῆς δουλειᾶς ἀπὸ 2 ὀμάδες ἐργατῶν, πού ἀλλάζουν κάθε 12 ὥρες, ἢ ἀπὸ 3 βάρδιες πού ἀλλάζουν κάθε 8 ὥρες, μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ἡ δουλειὰ νὰ συνεχίζεται χωρὶς διακοπὴ ὅλο τὸ 24ωρο. Αὐτὸ τὸ σύστημα, τὸ τόσο ἐπικερδές γιὰ τὸ κεφάλαιο, υἱοθετεῖται ἀπ' τὴν πρώτη στιγμὴ πού ἐμφανίζονται οἱ μηχανές, ὁπότε ὁ καπιταλιστὴς βιάζεται πολὺ νὰ καταφέρει νὰ μαζέψει τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ποσότητα ἑκτακτοῦ κέρδους, πού σύντομα θὰ ἐξαφανιστεῖ ἐξατίας τῆς γενίκευσης τῆς χρήσης τῶν ἴδιων τῶν μηχανῶν.

Ὁ καπιταλιστὴς, λοιπόν, ξεπερνᾷ μὲ τὶς μηχανές ὅλα τὰ χρονικὰ ἐμπόδια, ὅλα τὰ ὅρια τῆς μέρας πού ἐπιβάλλονται στὴν ἐργασία τῆς

1. Μάρξ, Κεφ. Γ', 53.

2. Μάρξ, Κεφ. Γ', 53β.

μανκρακτούρας. Κι όταν φτάσει τό όριο τής φυσικής μέρας, δηλαδή, νά καλύπτει και τις 24 ώρες της, βρίσκει τόν τρόπο γιά νά κάνει τή μιά μόνο μέρα, δυό, τρείς, τέσσερεις ή και περισσότερες μέρες, έντατικοποιώντας τήν έργασια δυό, τρείς, τέσσερεις ή και περισσότερες φορές. Πράγματι, άν σέ μιά έργάσιμη μέρα βρίσκεται ό τρόπος ώστε ό εργάτης νά έκτελεί μιά έργασια δυό, τρείς, τέσσερεις φορές ή και περισσότερες, μεγαλύτερη από πρώτα, είναι φανερό ότι ή παλιά έργάσιμη μέρα θ' άντιστοιχεί σέ δυό, τρείς, τέσσερεις ή και περισσότερες έργάσιμες μέρες. Καί ό καπιταλιστής βρίσκει τόν τρόπο νά τό κάνει, καθιστώντας, όπως έχουμε κιάλας πει, πιό έντατική τήν έργασια, συγχωνεύοντας, μέ άλλα λόγια, σέ μιά μόνο έργάσιμη μέρα τήν έργασια δυό, τριών, τεσσάρων ή και περισσότερων ήμερών. Κι είναι μέ τις μηχανές πού καταφέρνει νά πετύχει αυτό τό στόχο.

« Η τελειοποίηση τής άτμομηχανής άνεβάζει τόν αριθμό τών κινήσεων του έμβόλου της ανά λεπτό και, χάρη σέ μιά σαφή οικονομία δυνάμεων, κατορθώνει νά κινήσει μ' έναν κινητήρα ίδιου όγκου μεγαλύτερες μηχανικές έγκαταστάσεις, χωρίς στό μεταξύ ν' αύξησει τήν κατανάλωση του κάρβουνου. Μειώνοντας τήν τριβή τών όργάνων μετάδοσης τής κίνησης, έλαττώνοντας τή διάμετρο και τό βάρος τών αξόνων, μικρών και μεγάλων, του κινητήρα, τών τροχών, τών ταμπούρων κ.λπ. σ' ένα όλοένα και μικρότερο έλάχιστο όριο, γίνεται δυνατό νά μεταδίδεται μέ μεγαλύτερη ταχύτητα ή αύξημένη ώστική δύναμη του κινητήρα σ' όλα τά μέρη τών μηχανικών έγκαταστάσεων· κι οι ίδιες οι μηχανικές έγκαταστάσεις έχουν βελτωθεί. Οι διαστάσεις τών έργασιομηχανών έχουν μικρύνει, ένώ ταυτόχρονα ή ταχύτητα κι ή άποτελεσματικότητά τους έχουν αύξηθει, όπως στό σύγχρονο άτμοκίνητο άργαλειό, ή οι διαστάσεις του σκελετού τους έχουν μεγαλώσει σύμφωνα μέ τις διαστάσεις και τόν αριθμό τών έργαλείων πού κινούν, όπως συνέβηκε μέ τις κλωστικές μηχανές. Τέλος, γίνονται μερικές έπιμέρους τροποποιήσεις αυτών τών έργαλείων, σάν κι αυτές πού έγιναν έδώ και 15 περίπου χρόνια και πού αύξησαν τήν ταχύτητα περιστροφής τών άδραχτών κατά τό 1/5.

« Ένας άγγλος έργοστασιάρχης δήλωνε τό 1836 : «Σέ σύγκριση μ' εκείνη του παρελθόντος, ή έργασια πού πρέπει νά έκτελεσθεί σήμερα στά έργοστάσια, έχει αύξηθει σημαντικά, εξαιτίας τής μεγαλύτερης προσοχής και δραστηριότητας, πού ή πολύ αύξημένη ταχύτητα τών μηχανών άπαίει άπ' τόν εργάτη». Και τό 1844, στη Βουλή τών Κοινοτήτων, άνακονώνεται: « Η έργασια τών ατόμων πού άπασχολούνται σ' έργοστασιακές δουλειές είναι σήμερα τρείς φορές μεγαλύτερη άπ' ότι τή στιγμή πού πρωτοκαθιερώθηκε αυτό το είδος ή δουλειά. Τό μηχανικό σύστημα έχει, άναμφισβήτητα, έπιτελέσει ένα έργο, πού θ' άπατούσε τούς τένοντες και τούς μύς πολλών έκατομμυρίων ανθρώπων. Ταυτόχρονα, όμως, έχει αύξησει τριμερά τήν άξια τών ανθρώπων πού ύποτάσσονται στη φοβερή του κίνηση»¹.

1. Μαρξ, Κεφ. II', §3γ.

«Στό εργοστάσιο, ή δεξιότητα στή χρησιμοποίηση του εργαλείου περνάει άπ' τόν έργάτη στή μηχανή. Ό θεμελιακός καταμερισμός είναι μά εκείνος ανάμεσα στους έργάτες πού χειρίζονται τίς εργαλειομηχανές (συμπεριλαμβανόμενων και τών έργατών πού έπιβλέπουν ή τροφοδοτούν τό καζάνι του άτμου) και στους άπλους βοηθούς (πού είναι σχεδόν όλοι παιδιά) τών πρώτων. Άνάμεσα σ' αυτούς τούς άπλους βοηθούς βρίσκονται λίγο-πολύ όλοι οι τροφοδοτές (πού τροφοδοτούν άπλώς τίς μηχανές μέ τίς πρώτες τους ύλες). Δίπλα σ' αυτές τίς κύριες κατηγορίες, παίρνει ή θέση του ένα άρθρωτικό άσχημο προσωπικό από διπλωματούχους μηχανικούς, μηχανοτεχνίτες, μαραγκούς κ.λ.π. πού έπιβλέπουν όλες τίς μηχανές κι άσχολούνται μέ τίς άπαραίτητες έπισκευές. Είναι ένα άνώτερο στρώμα έργατών, πού μερικοί έχουν έπιστημονική κατάρτιση κι οι ύπόλοιποι κατέχουν ένα έπάγγελμα πού τούς διαφοροποιεί έπαγγελματικά άπ' τούς εργοστασιακούς έργάτες, στους όποιους έχουν προσκολληθεί.

«Κάθε νεαρός μαθαίνει πολύ εύκολα νά προσαρμόζει τίς κινήσεις του στή συνεχή κι ομοιόμορφη κίνηση τής αυτόματης μηχανής. Ό ταχύτητα μέ τήν όποία οι νεαροί μαθαίνουν ή δουλειά στις μηχανές, έξαιρείται ριζικά τήν άνάγκη νά εκπαιδευτεί μά ειδική κατηγορία έργατών άποκλειστικά γιά ή δουλειά στις μηχανές. Ό έξειδίκευση πού συνίσταται στό χειρισμό ενός έπιμέρους εργαλείου στή διάρκεια όλόκληρης τής ζωής ενός έργάτη, γίνεται ή έξειδίκευση του νά υπηρετεί σ' όλη του ή ζωή μά έπιμέρους μηχανή. Γίνεται κατάχρηση του συνόλου τών μηχανών, γιά νά μεταμορφωθεί ό έργάτης, άπ' τήν πιό τρυφερή του ηλικία, σ' ένα έξάρτημα μάς μηχανής, πού κι ή ίδια είναι μέρος μάς άλλης. Όχι μόνο τά έξοδα πού άπαιτεί ή παραγωγή τής είναι τόσο σημαντικά μειωμένα μ' αυτό τόν τρόπο αλλά κι ή έξάρτησή τής άπ' τό εργοστάσιο και, συνακόλουθα, άπ' τό κεφάλαιο, έχει γίνει άπόλυτη.

«Στή μανιφακτούρα και στή χειροτεχνία, τό εργαλείο υπηρετεί τόν έργάτη ενώ στό εργοστάσιο αυτός είναι πού υπηρετεί ή μηχανή. Έκει ή κίνηση του μέσου εργασίας ξεκινάει άπ' αυτόν. Έδώ, αυτός είναι ύποχρεωμένος νά τό άκολουθεί. Στή μανιφακτούρα οι έργάτες άποτελούν τά μέλη ενός ζωντανού μηχανισμού. Στό εργοστάσιο, έχουν ένωματωθεί σ' ένα νεκρό μηχανισμό πού ύπάρχει άνεξάρτητα άπ' αυτούς. Άκόμα και τό ίδιο τό ξαλάφρωμα τής δουλειάς γίνεται ένα βασανιστήριο, γιατί ή μηχανή δέν έλευθερώνει τόν έργάτη άπ' τήν εργασία, αλλά αντίθετα άπογυμνώνει τήν εργασία άπ' τό περιεχόμενό τής. Τό μέσο εργασίας πού έχει μετατραπεί σέ αυτόματο, όρθώνεται άπέναντι στον έργάτη στό προτσές εργασίας, μέ ή μορφή του κεφάλαιου, νεκρής εργασίας, πού έξουσιάζει και άπομυζά ή ζωντανή του δύναμη.

«Ό μεγάλη βιομηχανία ολοκληρώνει τελικά τό διαχωρισμό τής χειρωνακτικής εργασίας άπ' τίς πνευματικές δυνάμεις τής παραγωγής, πού τίς μεταβάλλει σέ έξουσία του κεφάλαιου πάνω στήν εργασία. Ό δεξιότητα

του εργάτη εκμηδενίζεται μπροστά στην επίσημη, στις τεράστιες φυσικές δυνάμεις, στα μέγεθος της κοινωνικής εργασίας που ενσαρκώθηκε στο σύστημα των μηχανών, και που αποτελεί τη δύναμη του άφεντικού. Στο μυαλό αυτού του άφεντικού, το μονοπώλιό του πάνω στις μηχανές συνυφίνεται με την ύπαρξη των ίδιων των μηχανών. Κι όπως λέει ο Φ. Ένγκελς*, σε περίπτωση σύγκρουσης με τους εργάτες του, το άφεντικό τους πετάει κατάμουτρα τα ακόλουθα περιφρονητικά λόγια: «Οι εργοστασιακοί εργάτες θάκαναν πολύ καλά να θυμούνται ότι στην πραγματικότητα η εργασία τους είναι μία απ' τις κατώτερες· ότι καμιά άλλη δουλειά δεν μπορεί να μαθευτεί πιο εύκολα και, παίρνοντας υπόψη την ποιότητά της, καμιά άλλη δεν πληρώνεται καλύτερα, αφού γι' αυτό αποκτάει κανείς κάθε επιθυμητή δεξιότητα χρειάζεται ελάχιστος χρόνος κι ελάχιστη εκπαίδευση. Στην πραγματικότητα, οι μηχανές του άφεντικού παίζουν ένα πολύ σημαντικότερο ρόλο στο ζήτημα της παραγωγής, απ' ότι η εργασία κι η δεξιότητα του εργάτη, που μπορεί να τη διδάξει κανείς σε 6 μήνες και που μπορεί να τη μάθει ακόμα κι ο τελευταίος χωριάτης».

* Η τεχνική ύποταξη του εργάτη στην ομοιομορφή λειτουργία του μέσου εργασίας κι η ιδιόμορφη σύνθεση του συνολικού εργάτη από άτομα των δύο φύλλων και κάθε ηλικίας, δημιουργούν μία στρατιωτική πειθαρχία που διαμορφώνεται και γίνεται το ολοκληρωμένο καθεστώς του εργοστασίου. Εκεί, το λεγόμενο έργο της επίβλεψης κι ο χωρισμός των εργατών σε άπλους στρατιώτες κι υπαξωματικούς της βιομηχανίας, έχουν φτάσει στο αποκορύφωμά τους. Ο Γιούρ, ο ύμνητής του εργοστασίου λέει: «Η κύρια δυσκολία δεν έγκειτο τόσο στην εφεύρεση του αυτόματου συστήματος μηχανών..., αλλά... στην πειθαρχία, που είναι αναγκαία για να μάθουν στους ανθρώπους ν' άπαρνηθούν τις άταχτες συνήθειές τους στη δουλειά και να ταυτιστούν με την άμετάβλητη κανονικότητα του μεγάλου αυτόματου. Η εφεύρεση, όμως, κι η πετυχημένη εφαρμογή ενός κώδικα πειθαρχίας, που ν' ανταποκρίνεται στις ανάγκες και την ταχύτητα του αυτόματου συστήματος, ήταν ένα ήρακλειό έργο».

* Αφήνοντας κατά μέρος τη διάκριση των έξουσιών, την τόσο άρεστη άλλωστε στους άστούς, και το αντιπροσωπευτικό σύστημα, που τους άρεσει ακόμα περισσότερο, ο καπιταλιστής διατυπώνει, σαν ιδιωτικός νομοθέτης κι αύτεξούσια, την απόλυτη κυριαρχία του πάνω στους εργάτες του, τον δικό του εργοστασιακό κώδικα. Τη θέση του βούρδουλα του έπιστάτη των δούλων, έχει πάρει το βιβλιάριο ποινών του έπιστάτη εργασίας, όπου όλες οι ποινές καταλήγουν φυσικά σε χρηματικά πρόστιμα και περικοπές του μισθού.

* Σ.τ.Σ. Ο Φ. Ένγκελς δεν πρέπει να συγχέεται με τους άστούς συγγραφείς που αναφέρονται σ' αυτό το εγχειρίδιο. Ακολουθεί τον ίδιο δρόμο με το Μάρξ, όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό απ' τα ίδια του τα λόγια.

«'Ο Φ. Ένγκελς λέει : «'Η σκλαβιά στην οποία ή άστική τάξη κρατάει δεμένο τό προλεταριάτο πουθενά άλλου δέ φαίνεται τόσο καθαρά όσο στό έργοσασιακό σύστημα. Έδώ, κάθε έλευθερία σταματάει ούσιαστικά και φυσικά. 'Ο έργάτης πρέπει νά βρίσκεται στό έργοστάσιο στις 5.30 τό πρωί άν άργήσει 2 λεπτά, τιμωρείται, κι άν άργήσει 10 λεπτά, δέν τόν άφήνουν νά μπει παρά μόνο μετά τήν ώρα του κολατασιού, κι έτσι χάνει τό 1/4 του μεροκάματου. 'Ο έργοσασιάρχης είναι ή άπόλυτος νομοθέτης. Φτιάχνει κανονισμούς του έργοσασιακού άπως του γουστάρει: τροποποιεί τόν κώδικά του ή κάνει προσθήκες σ' αυτόν, άπως του καπνίζει: κι άν άκόμα συμπεριλάβει σ' αυτόν τήν πιό μεγάλη παλαβομάρα, τά δικαστήρια λένε στους έργάτες : Μιά και δεχθήκατε θεληματικά αυτό τό συμβόλαιο, είστε ύποχρεωμένοι νά τό τηρήσετε. Έτσι οι έργάτες είναι καταδικάσμενοι νά βασανίζονται, φυσικά και ψυχικά, άπ' τά 9 τους χρόνια ως τό θάνατό τους».

Άς πάρουμε, τώρα, γιά παράδειγμα του τί λένε τά δικαστήρια, δυό περιπτώσεις. Στο Σέφφιλντ, στά 1866, ένας έργάτης είχε μισθωθεί γιά δυό χρόνια σ' ένα μεταλλουργικό έργοστάσιο. Ύστερα άπό ένα καβγά μέ τόν έργοσασιαρχή, έφυγε άπ' τό έργοστάσιο δηλώνοντας ότι μέ κανένα τρόπο δέ θάθελε νά ξαναγυρίσει. Άφού μηνύθηκε γιά άθέτηση του συμβολαίου, καταδικάστηκε σέ δυό μήνες φυλακή (άν ή έργοσασιαρχής είναι εκείνος πού άθετεί τό συμβόλαιο, μπορεί νά εναχθεί μόνο μέ βάση τό άστικό δίκαιο και δέν διακινδυνεύει παρά μόνο ένα πρόστιμο). Άφού ή έργάτης έκανε τούς δυό μήνες φυλακή, ή ίδιος έργοσασιαρχής τόν κάλεσε νά επιστρέψει στό έργοστάσιο, μέ βάση τό παλιό συμβόλαιο. 'Ο έργάτης άρνήθηκε, προβάλλοντας τό έπιχείρημα ότι έχει ξεπληρώσει τήν άθέτηση του συμβολαίου μέ φυλακή. Τότε ή έργοσασιαρχής τόν μήνυσε ξανά και καταδικάστηκε πάλι άπ' τό δικαστήριο, παρά τό γεγονός ότι ένας άπ' τούς δικαστές χαρακτήρισε άνοιχτά τό γεγονός αυτό τερατώδη άδικία, τό νά καταδικάζεται, δηλαδή, ένας άνθρωπος περιοδικά σ' όλη του τή ζωή γιά τό ίδιο άδίκημα. Αύτή ή άπόφαση εκδόθηκε άπό ένα άπ' τά άνώτατα δικαστήρια του Λονδίνου κι όχι άπό κανένα έπαρχιακό δικαστήριο.

«'Η δεύτερη περίπτωση συνέβηκε στό Γουίλιαμ, τό Νοέμβρη του 1863. Τρίαντα περίπου ύφάντριες, πού έργάζονταν σέ άτμοκίνητους άργαλειούς κάποιου ύφασματοβιομήχανου Χέραμ, κατέβηκαν σέ άπεργία γιati αύτός ή Χέραμ είχε τήν ώραία συήθεια νά κάνει περικοπές από μισθό τους, όταν άργούσαν τό πρωί και συγκεκριμένα, γιά 2 λεπτά άργοπορία τους κρατούσε 6 πέννες, γιά 3 λεπτά 1 σελλίβι και γιά 10 λεπτά 1 σ. και 6 π. Πράγμα πού σημαίνει 9 σ. τήν ώρα, δηλαδή, 4 λίρες στερλίνες και 10 σ. τή μέρα, τή στιγμή πού ή μέσος μισθός τους δέν ξεπερνούσε ποτέ τά 10-12 σ. τή βδομάδα. 'Ο Χέραμ είχε βάλει ένα παιδί γιά νά σαλπίζει τήν ώρα πού άρχιζε ή δουλειά στό έργοστάσιο, πού άνογε καμιά φορά πρίν άπ' τίς 6 τό πρωί, και μόλις τό σάλπισμα σταματούσε, οι πόρτες έκλειναν κι όλες οι έργάτριες πού έμεναν έξω, έτρωγαν πρόστιμο. Και καθώς δέν ύπήρχε ρολόι σ' εκείνο τό

έργαστάσιο, οι δύστυχες ήταν έρμαιο αυτού του πταισικά, πού τόν δασκά-
λευε ο Χέραπ. Οι μανάδες και τά κορίτσια πού άπεργούσαν, δήλωσαν ότι θά
ξανάπιαναν δουλειά μόνον άν άντικατασταίνονταν ο σαλπινγκής μ' ένα
ρολόι κι άν έφαρμοζόταν μιά πιό λογική ταρίφα προστίμων. 'Ο Χέραπ
μήνυσε 19 γυναίκες και κορίτσια γιά άθέτηση συμβολαίου. Καταδικάστηκαν
σέ 9 π. πρόστιμο ή κάθε μιά σύν 2 σ. και 6 π. γιά τά δικαστικά έξοδα. 'Ο
Χέραπ, φεύγοντας άπ' τό δικαστήριο, άποδοκιμάστηκε μέ σφυρίγματα άπ'
τό πλήθος»¹.

Τά θλιβερά άποτελέσματα του έργαστάσιου και τής μεγάλης βιομηχα-
νίας προβλέπονται πάντοτε άπ' τούς έργάτες, όπως τό άποδείχνει ο
τρόπος πού άντιμετωπίζουν κάθε φορά τίς μηχανές.

Στό 17ο αιώνα, σ' όλη σχεδόν τήν Εύρώπη, ξεπάσαν έργατικές
έξεγέρσεις εναντίον μιás ύφαντουργικής μηχανής, πού έφτανε κορδέλλες
και σειρήτια, ή όποία λεγόταν Μπάντμυλε ή Μύλενστουλ. 'Η τελευταία
είχε έφευρεθεί στη Γερμανία. 'Ο άββάς Λαντσελόττι, σ' ένα έργο του πού
βγήκε στό 1636, άφηγείται ότι : «'Ο 'Ανταν Μύλλερ άπ' τό Ντάντσιγκ είδε
όπως λέει, πριν άπό 50 χρόνια περίπου, μιά πολύ τεχνική μηχανή σ' αύτή
τήν πόλη, πού ύφανει ταυτόχρονα 4 ως 6 ύφαντά: έπειδή όμως τό δημοτικό
συμβούλιο φοβήθηκε ότι αύτή ή έφεύρεση θά μετάτρεπε μεγάλο άριθμό
έργατών σέ ζητιάνους, έμπόδισε τή χρήση τής μηχανής κι έβαλε νά
στραγγαλίουν ή νά πνίξουν στό κρυφά τόν έφευρέτη τής».

«'Η ίδια μηχανή χρησιμοποιήθηκε γιά πρώτη φορά τό 1629 στό Λέυντιν,
όπου οι έξεγέρσεις τών σειρητοπλεκτών άνάγκασαν, αρχικά, τίς δημοτικές
άρχές νά τήν άπαγορέψουν. 'Ο Μπόεχορν λέει σχετικά : «Πριν άπό 20
περίπου χρόνια, όρισμένοι άνθρωποι σ' αύτή τήν πόλη έφεύραν έγα
όργανο ύφανσης, μέ τό όποίο ένας μόνο έργάτης μπορούσε νά ύφανει
περισσότερα ύφαντά και πιό εύκολα άπ' ότι μπορούσαν πολλοί έργάτες
στόν ίδιο χρόνο. Τό άποτέλεσμα ήταν νά προκληθοϋν ταραχές και διαμαρ-
τυρίες άπό μέρους τών ύφαντουργών, πράγμα πού έκανε τίς δημοτικές
άρχές ν' άπαγορεύσουν τή χρήση αυτού του όργάνου»². 'Αφού εκδόθηκαν
έναντίον αυτού του όργαλειού διάφορα λιγο-πολύ άπαγορευτικά διατάγμα-
τα, στό 1632, στό 1639 κ.λ.π., τελικά έπιτράπηκε ή χρήση του κάτω άπ'
όρισμένους όρους, μέ τό διάταγμα τής 15 Δεκέμβρη 1661, τής Γενικής
Συνέλευσης στην 'Ολλανδία.

«'Η Μπάντστουλ είχε άπαγορευτεί στην Κολωνία, στό 1676, ενώ ή ει-
σαγωγή τής στην 'Αγγλία, τήν ίδια έποχή, είχε προκαλέσει ταραχές άνάμε-
σα στους ύφαντουργούς. Μέ τό Αυτόκρατορικό Διάταγμα τής 19 Φλεβάρη
1685, άπαγορεύτηκε ή χρήση τής σ' όλη τή Γερμανία. Στό 'Αμβούργο, μέ
διαταγή τής Δημαρχίας, κάηκε δημόσια. Στίς 9 Φλεβάρη 1719, ο αυτοκρά-
τορας Κάρολος ΣΤ', άνανέωσε τό διάταγμα του 1685 και μόλις τό 1765 έπι-

1. Μάρξ, Κεφ. ΙΓ', 54.

2. Μάρξ, Κεφ. ΙΓ', 54.

τρόπικη ή δημόσια χρήση της στο Έκλεκτοράτο της Σαξωνίας.

«Αυτή η μηχανή, που ξεσήκωσε τόσο θόρυβο στην Ευρώπη, ήταν ο πρόδρομος των κλωστικών κι ύφαντικών μηχανών και προανάγγειλε τη βιομηχανική επανάσταση του 18ου αιώνα. Έδινε τη δυνατότητα και στο πιο άπειρο παιδί να κινεί έναν ολόκληρο άργαλειό με όλες του τις σάιτες, τραβώντας και σπρώχνοντας ένα μοχλό και παρήγγε, στην τελειοποιημένη της μορφή, 40-50 κομμάτια τη φορά.

«Στις αρχές του 17ου αιώνα, ο εξεγερμένος όχλος κατέστρεψε ένα ανεμοκίνητο πριονιστήριο, που είχε κατασκευάσει ένας Όλλανδός κοντά στο Λονδίνο. Στις αρχές του 18ου αιώνα, οι υδροκίνητες πριονιστικές μηχανές επικράτησαν πολύ δύσκολα εξαιτίας της λαϊκής αντίστασης, που υποστηριζόταν κι απ' το Κοινοβούλιο. Όταν ο Έβερρετ, στα 1758, κατασκεύασε την πρώτη υδροκίνητη μηχανή για το κούρεμα του μαλλιού, 100.000 άνθρωποι, που έχασαν εξαιτίας της τη δουλειά τους, την έκαναν στάχτη. 50.000 εργάτες που ζούσαν ως τότε απ' το λανάρισμα του μαλλιού, με αίτησή τους στο Κοινοβούλιο, τάχθηκαν ενάντια στις ξαντικές μηχανές. Η μαζική καταστροφή των μηχανών στις αγγλικές μανκρακτουρικές περιφέρειες, στά πρώτα 15 χρόνια του 19ου αιώνα, έδωσε στην Κυβέρνηση το πρόσχημα για τη λήψη των πιο αντιδραστικών μέτρων βίας.

«Χρειάζεται χρόνος και πείρα, για να μάθουν οι εργάτες να διακρίνουν τις μηχανές απ' την καπιταλιστική τους χρησιμοποίηση και να στρέφουν, έτσι, τις επθέσεις τους όχι ενάντια στα υλικά μέσα παραγωγής, αλλά ενάντια στην κοινωνική μορφή της εκμετάλλευσής τους»¹.

Νά λοιπόν ποιές είναι οι συνέπειες των μηχανών και της μεγάλης βιομηχανίας για τους εργάτες. Οι τελευταίοι απολύθηκαν, στην αρχή μαζικά απ' τὰ εργοστάσια, όπου τη θέση τους πήρε η μηχανή. Οι λίγοι που απόμειναν έπρεπε να υποστούν την ταπείνωση να σπύσουν με τὰ ίδια τους τὰ χέρια τὰ τελευταία έργα της δουλειάς τους και να καταντήσουν σκλάβοι των μηχανών: όφειλαν να υποστούν τό βαρος μιάς υπερβολικά μεγάλης εργάσιμης μέρας· ν' άπαρνηθούν γυναίκα και παιδιά, και να γίνουν σκλάβοι του κεφάλαιου. Και τέλος, να υποφέρουν από άπεριγράπτους σπασμούς, που όφειλονταν στα βασανιστήρια μιάς εργασίας, που έντατικοποιούνταν προοδευτικά απ' την τρελή έπιθυμία της υπεραξίας, που είχε κυριέψει τον καπιταλιστή στην περίοδο της μεγάλης βιομηχανίας. Άλλά απ' τό Θεό - κεφάλαιο δέν λείπουν οι Θεολόγοι, που έξηγαόν τὰ πάντα και δικαιολογούν τὰ πάντα με τούς αιώνιους νόμους τους. Στις άπελπισμένες κραυγές των εργατών που οδηγήθηκαν στην πείνα εξαιτίας των μηχανών, αυτοί άπαντούν άναγγέλοντας, σάν άντιστάθμισμα, την ψήφιση ενός νόμου που έπιτρέπει τη μετανάστευση.

«Μιά ολόκληρη σειρά άστων οικονομολόγων, όπως ο Τζαίμς Μίλλ, ό

1. Μάρξ Κεφ. ΙΓ', 55.

Μάκ Κούλλοκ, ο Τόρρενς, ο Σένιορ, ο Τζών Στιούαρτ Μιλ κ.λπ. υποστηρίζουν ότι κάθε μηχανή που έκτοπιζει εργάτες, απελευθερώνει ταυτόχρονα και κατ' ανάγκη ένα αντίστοιχο κεφάλαιο για την απασχόληση των ίδιων αυτών εργατών.

• Ας υποθέσουμε ότι σε μία μανφρακτούρα ταπετσαρίας το συνολικό κεφάλαιο είναι 6000 λίρες στερλίνες, απ' τις οποίες οι μισές έχουν διατεθεί σε πρώτες ύλες (για λόγους άπλοποίησης δεν παίρνουμε υπόψη τις κτιριακές εγκαταστάσεις κ.λπ.) κι οι άλλες μισές προορίζονται για την πληρωμή των 100 εργατών της, που ο καθένας παίρνει έναν έτησιο μισθό 30 λ. στ. Σε μία δοσμένη στιγμή, ο καπιταλιστής απολύει 50 εργάτες και τούς αντικαθιστά με μία μηχανή αξίας 1500 λ. στ.

• Απελευθερώνεται κεφάλαιο μ' αυτή την ενέργεια; Αρχικά το συνολικό ποσό των 6000 λ. στ. αποτελούνταν από ένα σταθερό κεφάλαιο 3000λ. στ. κι ένα μεταβλητό κεφάλαιο 3000λ. στ. Τώρα αποτελείται από ένα σταθερό κεφάλαιο 4500 λ.στ. (3000λ.στ. για τις πρώτες ύλες και 1500 λ.στ. για τις μηχανές) κι ένα μεταβλητό κεφάλαιο 1500 λ.στ. για την πληρωμή 50 εργατών. Το μεταβλητό μέρος του κεφάλαιου έχει μειωθεί απ' το 1/2 στο 1/4 του συνολικού κεφάλαιου. Έτσι ένα κεφάλαιο 1500 λιρών αντί ν' απελευθερωθεί, δεσμεύεται με μορφή που παύει ν' ανταλλάσσεται με εργατική δύναμη, δηλαδή, έγινε από μεταβλητό σταθερό. Στο μέλλον, το συνολικό κεφάλαιο των 6000 λ. στ. ποτέ πιά δε θα μπορεί ν' απασχολήσει περισσότερους από 50 εργάτες, και κάθε φορά που θα τελειοποιείται ή μηχανή, θ' απασχολεί ακόμα λιγότερους. «Γι'α νά ευχαριστήσουμε τούς θεωρητικούς της αντίσταθμησης, θα δεχτούμε ότι η τιμή της μηχανής είναι μικρότερη απ' το άθροισμα των μισθών, που δεν πληρώνονται πιά κι ότι αυτή δέν κοστίζει 1500 λ. στ., αλλά μόνο 1000 λ. στ.

• Σύμφωνα μετά νέα μας δεδομένα, τ'α κεφάλαιο των 1500 λ. στ., που άλλοτε διατίθονταν σε μισθούς, μετατρέπεται σε σταθερό ή δεσμεύεται ένα μεταβλητό κεφάλαιο 1000 λ. στ. με τη μορφή των μηχανών κι απελευθερώνεται ένα κεφάλαιο 500 λ. στ. απ' τη χρήση τους στα εργοστάσια ταπετσαρίας, και που μπορούν νά λειτουργήσουν σ'α νέο κεφάλαιο. Αν ο μισθός παραμένει ο ίδιος, αυτό αποτελεί μία βάση που θά πρόσφερε τη δυνατότητα απασχόλησης 16 περίπου εργατών, ενώ έχουν ήδη απολυθεί 50. Άλλα στην ούσα θ' απασχολήσει πολύ λιγότερους από 16, έπειδή οι 500 λ. στ. για νά μετατραπούν σε κεφάλαιο, πρέπει κατά ένα μέρος νά ξοδευτούν σε πρώτες ύλες, εργαλεία κ.λπ., κοντολογίς, νά συμπεριλάβουν ένα σταθερό συστατικό μέρος που δε θά μετατραπεί σε μισθούς.

• Αν ή παραγωγή των νέων μηχανών απασχολεί ένα πρόσθετο αριθμό μηχανουργών, μήπως αυτό αποτελεί **αντιστάθμισμα** για τούς εργάτες ταπετσαρίας που πετάχτηκαν στό δρόμο; Σε κάθε περίπτωση ή παραγωγή των μηχανών απασχολεί λιγότερους εργάτες απ' αυτούς που έκτοπιζει ή χρησιμοποίησή τους. Τά ποσό των 1500 λ. στ., που αντιπροσώπευε μόνο τό

μισθό τῶν ἐργατῶν ταπετοαρίας πού ἀπολύθηκαν, ἀντιπροσωπεύει τώρα ὄχι μόνο τήν ἀξία τῶν μέσων παραγωγῆς πού ἀπαιτοῦνται γιό τήν κατασκευή τους, ἀλλά καί τό μισθό τῶν μηχανουργῶν πού τίς φτιάξανε καί τήν ὑπεραξία πού πηγαίνει σ' ἀφεντικό τους. Ἐπιπλέον, ὅταν φτιαχτεῖ μιá μηχανή, δέ χρειάζεται ν' ἀνανεωθεῖ παρά μόνο μετά τό θάνατό της, καί γιá ν' ἀπασχολοῦν συνέχεια τόν πρόσθετο ἀριθμό μηχανουργῶν, θά πρέπει οἱ μονοκροῦρες ταπετοαρίας, ἢ μιá μετά τήν ἄλλη, νά ἐκτοπιζοῦν ἐργάτες μέ τίς μηχανές.

« Ἄλλά δέν ἐννοοῦν αὐτό τό εἶδος ἀπελευθέρωσης τοῦ κεφάλαιου οἱ δογματικοί τῆς ἀντιστάθμισης. Ἐννοοῦν τά μέσα συντήρησης τῶν ἐργατῶν πού ἀπολύθηκαν. Στερῶντας τοὺς 50 ἐργάτες ἀπ' τό μισθό τους τῶν 1500 λ. στ., ἡ μηχανή τοὺς στερεῖ καί τήν κατανάλωση μέσων συντήρησης ἀξίας 1500 λ. στ.

Νά ποιά εἶναι ἡ θλιβερή πραγματικότητα.

Κάνοντας τόν ἐργάτη νά πεινάσει, οἱ κύριοι μέ τίς χοντρές κοιλίες, ἀπελευθερώνουν τά ἀναγκαῖα γιá τή συντήρηση τοῦ ἐργάτη καί τά χρησιμοποιοῦν γιá τήν ἀπασχόληση ἄλλων ἐργατῶν σέ ἄλλες βιομηχανίες. Ὅπως βλέπουμε, ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπ' τόν τρόπο πού θά ἐκφραστεῖ κανεῖς. *Nominibus mollire licet mala* (ἐπιτρέπεται νά ἀπαλύνει κανεῖς τό κακό μέ λέξεις)»¹.

1. Μάρξ, Κεφ. II', §6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII

Ἄ Ο μισθός

Οἱ ὑποστηρικτές τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ μισθός εἶναι ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας κι ἡ ὑπεραξία τὸ προϊόν τοῦ κεφάλαιου.

Ἄλλὰ τί ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας; Ἡ ἐργασία ἢ ἐνυπάρχει ἀκόμα στὸν ἐργάτη ἢ ἔχει κιόλας καταναλωθεῖ. Αὐτό, δηλαδή, σημαίνει ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἡ ἢ δύναμη, ἡ δυνατότητα νὰ κάνουμε κάτι, ἢ εἶναι αὐτὸ τὸ κάτι πού κιόλας ἔχει γίνει: κοντολογίς, ἡ ἐργασία εἶναι ἡ ἢ ἐργατικὴ δύναμη ἢ τὸ ἐμπόρευμα. Ὁ ἐργάτης δὲν μπορεῖ νὰ πουλήσει τὴν ἐργασία πούχει κιόλας καταναλώσει, δηλαδή, αὐτὸ πού ὁ ἴδιος παράγει, τὸ ἐμπόρευμα, γιατί αὐτὸ ἀνήκει στὸν καπιταλιστὴ κι ὄχι στὸν ἴδιο τὸν ἐργάτη. Γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἐργάτης νὰ πουλήσει τὴν ἐργασία πούχει κιόλας καταναλώσει, δηλαδή, τὸ ἐμπόρευμα πού ἔχει παράξει, θὰ ἔπρεπε νὰ διαθέτει τὰ μέσα ἐργασίας καὶ τίς πρῶτες ὕλες τῆς ἐργασίας, καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, θάταν ὁ ἐμπορὸς τῶν ἐμπορευμάτων πού ὁ ἴδιος παρήγαγε. Ἄλλὰ αὐτὸς δὲ διαθέτει τίποτα, εἶναι ἕνας προλετάριος πού γιὰ νὰ ζήσει πρέπει νὰ πουλήσει σὲ ἄλλους τὸ μόνο ἀγαθὸ πού τοῦ ἀπομένει, δηλαδή, τὴν ἱκανότητα ἢ τὴ δύναμη νὰ δουλεύει, τὴν ἐργατικὴ δύναμη. Ἄρα, ὁ καπιταλιστὴς δὲν μπορεῖ ν' ἀγοράσει παρὰ μόνο τὴν ἐργατικὴ δύναμη, ἢ ὅποια, ὅπως κάθε ἄλλο ἐμπόρευμα, ἔχει μιά ἀξία χρήσης καὶ μιά ἀνταλλακτικὴ ἀξία. Ὁ καπιταλιστὴς πληρώνει στὸν ἐργάτη τὴν κοινῶς λεγόμενη ἀξία, δηλαδή, τὴν ἀνταλλακτικὴ ἀξία, γιὰ τὸ ἐμπόρευμα πού τοῦ πουλάει. Ἄλλὰ ἡ ἐργατικὴ δύναμη ἔχει, ἐπιπλέον, μιά ἀξία χρήσης, ἢ ὅποια ἀνήκει στὸν καπιταλιστὴ πού τὴν ἀγόρασε. Ὅμως, ἡ ἀξία χρήσης αὐτοῦ τοῦ μοναδικοῦ ἐμπορεύματος ἔχει δυὸ ιδιότητες. Ἡ πρώτη εἶναι μιά ιδιότητα πού τὴ συναντᾶμε καὶ στὴν ἀξία χρήσης ὅλων τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων, δηλαδή, ὅτι ικανοποιεῖ μὴν ἀνάγκη· ἡ δευτέρη εἶναι μιά καθαρά δική της ιδιότητα, δηλαδή, ὅτι δημιουργεῖ ἀξία, πράγμα πού ξεχωρίζει αὐτὸ τὸ ἐμπόρευμα ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα.

Ἄρα, ὁ μισθός δὲν μπορεῖ ν' ἀντιπροσωπεύει τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὴν τιμὴ τῆς ἐργατικῆς δύναμης. Καὶ ἡ ὑπεραξία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι προϊόν τοῦ κεφάλαιου, γιατί τὸ κεφάλαιο εἶναι μιά ἀδρανῆς ὕλη, πού συμμετέχει στὸ ἐμπόρευμα μὲ τὴν ἴδια πάντα ποσότητα ἀξίας μὲ τὴν ὅποια συμμετεῖχε ἀρχικά· εἶναι ὕλη χωρὶς ζωὴ καὶ πού, μένοντας μόνη τῆς, χωρὶς τὴν ἐργατικὴ δύναμη, δὲ θὰ ζωντανέυε ποτέ. Μόνο ἡ ἐργατικὴ δύναμη μπορεῖ νὰ παράγει ὑπεραξία. Αὐτὴ εἶναι πού προσφέρει τὸ πρῶτο σπέρμα ζωῆς στὸ κεφάλαιο.

Αυτή είναι πού συντηρεί δηλ τή ζωή του κεφάλαιου. Τό τελευταίο, άρχικά, δέν κάνει τίποτ' άλλο άπ' τό νά άπομυζά, κατόπιν νά άπορροφά άπ' όλους τούς πόρους καί, τελικά, ν' άντλεί μέ μανία ύπεραξία άπ' τήν έργασία.

Οι δύο βασικοί τύποι του μισθού είναι : τό χρονομισθίο κι ο μισθός μέ τό κομάτι.

Τό χρονομισθίο είναι ο μισθός πού πληρώνεται για ένα δοσμένο χρόνο: για μία μέρα, για μία βδομάδα, για ένα μήνα έργασίας. Άποτελεί μία παραλλαγή τής τιμής τής εργατικής δύναμης. Άντί νά πούμε ότι ο εργάτης έχει πουλήσει τήν εργατική δύναμη μιάς μέρας για 3 σ. λέμε ότι ο εργάτης πηγαίνει νά δουλέψει για ένα μισθό 3 σ. τή μέρα.

Ό μισθός τών 3 σ. τή μέρα, είναι λοιπόν ή τιμή τής εργατικής δύναμης για μία μέρα. Άλλά ή διάρκεια τής εργασίας μέρας ποικίλει. Άν π.χ. είναι 10 ώρες, ή εργατική δύναμη πληρώνεται μέ 3 3/5 πέννες τήν ώρα, ενώ άν είναι 12 ώρες, ή εργατική δύναμη πληρώνεται μέ 2 2/5 π. τήν ώρα. Άρα, ο καπιταλιστής, παρατείνοντας τήν εργάσιμη μέρα, θά πληρώσει στον εργάτη μία μικρότερη τιμή για τήν εργατική του δύναμη. Ό καπιταλιστής μπορεί, έπίσης, ν' αύξήσει τό μισθό, συνεχίζοντας όμως νά πληρώνει στον εργάτη για τήν εργατική του δύναμη τήν ίδια τιμή όπως πρώτα ή κι' άκόμα μικρότερη. Άν ένας καπιταλιστής αύξήσει τό μισθό του εργάτη του από 3 σ. σε 3 σ. 7 1/5 π. τή μέρα καί ταυτόχρονα παρατείνει τήν εργάσιμη μέρα από 10 ώρες, πού ήταν πριν, σε 12 ώρες, παρόλο πού αύξησε κατά 7 1/5 π. τό ημερομισθίο, θά πληρώνει πάντα στον εργάτη 3 3/5 π. τήν ώρα για τήν εργατική του δύναμη. Άν πάλι ο καπιταλιστής, αύξήσει τό μισθό από 3 σ. σε 3 σ. 7 1/5 π. αλλά ταυτόχρονα παρατείνει τήν εργάσιμη μέρα από 10 σε 15 ώρες, παρόλο πού αύξάνει τό μεροκάματο θά καταφέρει νά πληρώσει στον εργάτη για τήν εργατική του δύναμη μία τιμή μικρότερη από πριν. Δηλαδή, 2,9 π. περίπου αντί 3 3/5 π. Τό ίδιο άποτέλεσμα πετυχαίνει ο καπιταλιστής άν, αντί ν' αύξήσει τό έκτατικό μέγεθος τής εργασίας, αύξήσει τό έντατικό τής μέγεθος: αυτό μπορεί νά τό κάνει, όπως έχουμε κιάλας πει, μέ τις μηχανές. Κοντολογίς, ο καπιταλιστής, αύξάνοντας τό μέγεθος τής εργασίας, καταφέρνει νά έξαπατήσει έντιμα τόν εργάτη καί μπορεί άκόμα νά κερδίσει τή φήμη του γενναιόδωρου, αύξάνοντας τό ημερομισθίο.

Όταν ο καπιταλιστής πληρώνει τόν εργάτη μέ τήν ώρα, βρίσκεται πάλι τρόπο νά τόν ζημιώσει, αύξάνοντας ή μειώνοντας τό μέγεθος τής εργασίας, αλλά πληρώνοντας πάντα έντιμα τήν ίδια τιμή για κάθε ώρα εργασίας. Άς υποθέσουμε τώρα ότι τό ημερομισθίο είναι πράγματι 2 2/5 π. Άν ο καπιταλιστής άπασχολήσει τόν εργάτη 8 ώρες αντί 12, θά του πληρώσει 2 αντί για 3 σ., θά τόν κάνει, δηλαδή, νά χάσει 1 σ., μέ τό όποιο ο εργάτης πρέπει

* Σ.τ.Μ. 1 λίρα Άγγλιας = 20 σελλίνα (1 σελλίνα = 12 πέννες). Σήμερα τά σελλίνα έχουν καταργηθεί καί 1 λίρα = 100 πέννες.

νά ικανοποιήσει το 1/3 τών καθημερινών του αναγκών. Αντίθετα, αν ο καπιταλιστής άπασχολήσει τόν εργάτη 14 ή 16 ώρες, αντί για 12, μολοντί θά τόν πληρώσει 3 σ. 6 π. αντί για 3 σ., κατορθώνει νά πάρει άπ' τόν εργάτη 2 ή 4 ώρες εργασίας σέ μιά τιμή μικρότερη άπ' ότι άξίζει. Ύστερα άπό 12 ώρες εργασίας, οι δυνάμεις του εργάτη έχουν κίολας καταναλωθεί κι οι 2-4 ώρες εργασίας, πού γίνονται έπιπλέον, κοστίζουν περισσότερο άπ' τις 2 πρώτες. Αυτό τό έπιχείρημα πού πρόβαλλαν οι εργάτες, βλέπουμε νά τό άποδέχονται διάφορες βιομηχανίες, όπου οι υπερωρίες πληρώνονται περισσότερο άπ' τις κανονικές ώρες.

Όσο μικρότερη είναι ή τιμή της εργατικής δύναμης, πού αντιπροσωπεύεται άπ' τό χρονομίσθιο, τόσο μεγαλύτερος είναι ό εργάσιμος χρόνος. Κι αυτό είναι φανερό. Αν ό μισθός είναι 3 π. τήν ώρα, αντί για 3 3/5 π., τότε ό εργάτης πρέπει νά συμπληρώσει μιά εργάσιμη μέρα 12 ώρων, αντί για μιά εργάσιμη μέρα 10 ώρων, γιά νά πάρει τά 3 σ. πού άπαιτεί ή ικανοποίηση τών καθημερινών του αναγκών. Αν ό μισθός είναι 2 σ. τή μέρα, ό εργάτης πρέπει νά κάνει 3 εργάσιμες μέρες αντί για 2, γιά νά ικανοποιήσει τις ανάγκες 2 μόνο ήμερών. Έδώ, ή μείωση του μισθού έχει σάν άποτέλεσμα τήν αύξηση της εργασίας, αλλά συμβαίνει επίσης κι ή αύξηση της εργασίας νά έχει σάν άποτέλεσμα τή μείωση του μισθού. Με τήν εισαγωγή τών μηχανών π.χ. ένας εργάτης καταφέρνει νά παράγει τό διπλάσιο άπό πριν: τότε ό καπιταλιστής μειώνει τόν αριθμό τών εργατών: συνακόλουθα, αύξάνεται ή προσφορά εργασίας κι οι μισθοί πέφτουν.

Ό μισθός μέ τό κομμάτι ή κατ' άποκοπή, ή όπως άλλιώς μπορούμε νά τόν πούμε, δέν είναι τίποτ' άλλο άπό μιά παραλλαγή του χρονομίσθιου, όπως άποδειχνεται κι άπ' τό γεγονός ότι αυτοί οι δυο τύποι μισθού χρησιμοποιούνται άδιάκριτα, όχι μόνο στά διάφορα έργοστάσια, αλλά μερικές φορές ακόμα και μέσα στό ίδιο έργοστάσιο.

Ένας εργάτης δουλεύει 12 ώρες τή μέρα για ένα μισθό 3 σ. και παράγει μιά άξια 6 σ... Έδώ μάς είναι άδιάφορο αν ό εργάτης παράγει στις 6 πρώτες ώρες της εργασίας του τά 3 σ. του μισθού του, και στις άλλες 6, τά 3 σ. της υπεραξίας, πού είναι τό ίδιο σά νά λέγαμε ότι ό εργάτης παράγει, σέ κάθε πρώτη μισή ώρα 3 π., δηλαδή, τό 1/12 του μισθού του και σέ κάθε δεύτερη μισή ώρα, 3 π., δηλαδή, τό 1/12 της υπεραξίας. Με τόν ίδιο τρόπο, αν ό εργάτης παράγει σέ 12 ώρες εργασίας 24 κομμάτια, και κερδίζει 12 1/2 π. στό κομμάτι, δηλαδή, 3 σ. συνολικά, είναι τό ίδιο σά νά λέγαμε ότι ό εργάτης παράγει 12 κομμάτια γιά νά βγάλει τά 3 σ. πού θά πάρει αυτός σά μισθό, και 12 κομμάτια γιά νά παράγει 3 σ. υπεραξίας ή ότι ό εργάτης παράγει σέ κάθε ώρα εργασίας ένα κομμάτι γιά τήν πληρωμή του κι ένα κομμάτι γιά τό κέρδος του άφεντικού του.

•Στήν εργασία μέ τό κομμάτι, ή ποιότητα της εργασίας έλέγχεται άπ' τό ίδιο τό προϊόν της, πού πρέπει νάχει τή μέση ποιότητα, αν πρόκειται νά πληρωθεί όλόκληρη ή τιμή του κομματιού. Άπ' τήν άποψη αυτή, ό μισθός

μέ το κομμάτι γίνεται η πιο προσοδοφόρα πηγή περικοπής του μισθού του εργάτη. Προσφέρει στους καπιταλιστές ένα καθορισμένο με ακρίβεια μέτρο γιά την έντατικότητα της εργασίας. Μόνο ο χρόνος εργασίας, πού ένοσρκώνεται σέ μιά καθορισμένη έκ τών προτέρων κι έμπειρικά διαπιστωμένη ποσότητα έμπορεύματος, θεωρείται κοινωνικά άναγκαίος χρόνος εργασίας και πληρώνεται σάν τέτοιος. Γι' αυτό, στά κάπως μεγαλύτερα εργοστάσια ραπτικής, στό Λονδίνο, ένα όρισμένο κομμάτι εργασίας, λογουχάρη, ένα γιλέκο, όνομάζεται μιά ώρα, μισή ώρα κ.λ.π. και πληρώνεται 6 π. τήν ώρα. Γνωρίζουμε άπ' τήν πράξη πόσο είναι τό μέσο προϊόν μιάς ώρας. Όταν αλλάζει ή μόδα, ξεσπάει πάντα ένας καβγάς άνάμεσα στό άφεντικό και τόν εργάτη, γιά τό άν ένα συγκεκριμένο κομμάτι δουλειάς ίσοδυναμεί με μιά ώρα, ώσπου ν' άποφασίσει κι έδώ ή πείρα. Τό ίδιο συμβαίνει και στά ξυλουργικά εργοστάσια, στά εργοστάσια πού έπεξεργάζονται τόν έββενο κ.λ.π. Άν όμως, ό εργάτης δέν έχει τή μέση παραγωγικότητα, άν δέν μπορεί νά παραδώσει ένα όρισμένο ελάχιστο ήμερήσιο προϊόν, όπολύεται.

• Άφού ελέγχεται άπ' τήν ίδια τή μορφή τού μισθού, ή ποιότητα κι ή έντατικότητα της εργασίας, ένα μεγάλο μέρος της έπιστοσίας γίνεται περιττό. Σ' αυτό στηρίζεται όχι μόνο ή σύγχρονη δουλειά στό σπίτι, αλλά κι ένα όλόκληρο σύστημα καταπίεσης κι έκμετάλλευσης ιεραρχικά διαρθρωμένο. Άπ' τή μιά μεριά, ό μισθός με τό κομμάτι διευκολύνει τήν παρεμβολή παρασίτων άνάμεσα στόν καπιταλιστή και τόν εργάτη, τήν ύπομισθωση της εργασίας. Τό κέρδος τών μεσαζόντων, τών ένδιάμεσων προσώπων, πηγάζει άποκλειστικά άπ' τή διαφορά άνάμεσα στην τιμή της εργασίας πού πληρώνει ό καπιταλιστής και στό μέρος αυτής της τιμής πού οι ένδιάμεσοι παραχωρούν πραγματικά στόν εργάτη. Άπ' τήν άλλη μεριά, ό μισθός με τό κομμάτι έπιτρέπει στόν καπιταλιστή νά κλείνει συμβόλαιο με τό βασικό εργάτη - στή μανιφακτούρα με τόν άρχιεργάτη, στά άνθρακωρυχεία με τό μινωδόρο κ.λ.π. - πρός τόσα ή τόσα τό κομμάτι και με τιμή πού νά έπιτρέπει στό βασικό εργάτη νά βρίσκει και νά πληρώνει ό ίδιος τούς βοηθούς πού χρειάζεται. Η έκμετάλλευση πού άσκει τό κεφάλαιο στους εργάτες, γίνεται έδώ διαμέσου της έκμετάλλευσης εργάτη άπό εργάτη.

• Όταν είναι δοσμένος ό μισθός με τό κομμάτι, τό προσωπικό συμφέρον σπρώχνει τόν εργάτη νά έντεινει, όσο τό δυνατόν περισσότερο, τήν εργατική του δύναμη, πράγμα πού έπιτρέπει στόν καπιταλιστή ν' αύξάνει τό βαθμό έντατικότητας της εργασίας. Αυτό τό φυσικό αποτέλεσμα ύποβοηθείται συχνά με τεχνητά μέσα (λέει ό Ντάννινγκ, γραμματέας εργατικού Σωματείου). Στό Λονδίνο, π.χ. στόν κλάδο κατασκευής μηχανών, τό τέχνασμα πού χρησιμοποιούν έγκειται στό «ότι ό καπιταλιστής διαλέγει γιά άρχηγό ενός άριθμού εργατών έναν εργάτη με μεγαλύτερη σωματική δύναμη και σβέλτο στή δουλειά. Τόν πληρώνει κάθε τρίμηνο, ή κάθε τόσο, έναν πρόσθετο μισθό, με τή συμφωνία νά κάνει ότι μπορεί γιά νά παροτρύνει τούς συντρόφους του, οι όποιοι παίρνουν μόνο τόν κανονικό μισθό, νά έντεινουν

στό έπακρο τις δυνάμεις τους». 'Ο εργάτης, επίσης, έχει συμφέρον να παρατείνει την εργάσιμη μέρα, γιατί έτσι άνεβαίνει ο ημερήσιος ή βδομαδιατικός μισθός του. Αυτό προκαλεί την αντίδραση, που περιγράψαμε κίολας, στο χρονομισθιο, χωρίς να υπολογίζουμε ότι ή παράταση τής εργάσιμης μέρας κι όταν άκόμα ο μισθός με τό κομμάτι μένει σταθερός, συνεπάγεται μιά πώση στην τιμή τής εργασίας.

«'Ο μισθός με τό κομμάτι είναι μιά άπ' τις δυό κύριες βάσεις του συστήματος που άναφέραμε, να πληρώνεται, δηλαδή, ή εργασία με την ώρα, χωρίς να ύποχρεώνεται τό άφεντικό ν' άπασχολεί τόν εργάτη κανονικά στη διάρκεια μιάς μέρας ή μιάς βδομάδας.

«Στά εργαστήρια, που ύπάγονται στους νόμους για τά εργοστάσια», ο μισθός με τό κομμάτι γίνεται γενικός κανόνας, γιατί εκεί ο καπιταλιστής δέν μπορεί ν' αύξησει την ημερήσια εργασία παρά μόνο έντατικά».

'Η αύξηση τής παραγωγής συνοδεύεται άπό την άνάλογη μείωση του μισθοϋ. 'Όταν ο εργάτης παρήγαγε 12 κομμάτια σε 12 ώρες, ο καπιταλιστής τόν πλήρωνε π.χ. ένα μισθό 3 π. τό κομμάτι. 'Όταν διπλασιάζεται ή παραγωγή, ο εργάτης παράγει 24 κομμάτια, αντί για 12, κι ο καπιταλιστής μειώνει τό μισθό στο μισό, δηλαδή, σε 1 1/2 π. τό κομμάτι.

«Αυτή ή παραλλαγή του μισθοϋ με τό κομμάτι, άν και είναι καθαρά όνομαστική, προκαλεί συνεχείς άγώνες άνάμεσα στον καπιταλιστή και τόν εργάτη' είτε έπειδή ο καπιταλιστής τό βρίσκει σαν άφορμή για να μειώσει πραγματικά την τιμή τής εργασίας, είτε έπειδή ή αύξηση τής παραγωγικότητας τής εργασίας συνοδεύεται άπό μιά αύξηση τής έντατικότητάς της, είτε έπειδή ο εργάτης, παίρνοντας στα σοβαρά την έπίφαση του μισθοϋ με τό κομμάτι (δηλαδή, ότι είναι τό προϊόν του κι άχι ή εργατική του δύναμη, αυτό για τό όποιο πληρώνεται) έξεγείρεται ένάντια σε μιά μείωση του μισθοϋ, στην όποία δέν άντιστοιχεί μιά άνάλογη μείωση των τιμών πώλησης των έμπορευμάτων.

Τό κεφάλαιο πολύ σωστά άπορρίπτει τέτοιες αξιώσεις σαν χοντρείδες πλάνες άναφορικά με τή φύση του μισθοϋ. Χαρακτηρίζει τους εργάτες σφετεριστές που θέλουν να έπιβάλλουν φόρους* στην πρόοδο τής βιομηχανίας, και δηλώνει όρθά - κοφτά ότι ή παραγωγικότητα τής εργασίας δέν είναι δουλειά του εργάτη»².

* Σ.Τ.Σ. Νόμοι που περιόριζαν στην 'Αγγλία την εργάσιμη μέρα σ' ένα όρισμένο αριθμό ώρών.

1. Μάρξ, Κεφ. Β'.

* Σ. τ. Ε. 'Ο Μάρξ έννοει εδώ την πίεση που άσκησαν τά εργατικά Σύνδικα στην 'Αγγλία, για συμμετοχή των εργατών στα έκτακτα κέρδη που πρόκυμαν άπ' τή μηχανοποίηση.

2. Μάρξ, Κεφ. Β'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ

Ἡ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου

Ἄν παρατηρήσουμε τὴ φόρμουλα τοῦ κεφαλαίου, εὐκολὰ ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι ἡ διατήρησή του βασίζεται ἀποκλειστικά στὴν ἐπιτυχή καὶ συνεχή ἀναπαραγωγή του.

Πραγματικά, τὸ κεφάλαιο χωρίζεται, ὅπως κιόλας ξέροyme, σὲ δύο μέρη, δηλαδή, τὸ σταθερὸ καὶ τὸ μεταβλητό. Τὸ σταθερὸ κεφάλαιο, πού ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὰ μέσα ἐργασίας κι ἀπ' τὶς πρώτες ὕλες τῆς ἐργασίας, ὑφίσταται μιὰ συνεχή φθορά στὴ διάρκεια τοῦ προτασῆς ἐργασίας. Καταναλώνονται τὰ ἐργαλεῖα, καταναλώνονται οἱ μηχανές, τὸ κάρβουνο, τὰ λάδια κ.λ.π. πού χρειάζονται οἱ μηχανές καί, τελικά, καταναλώνονται κι οἱ κτιριακές ἐγκαταστάσεις. Τὴν ἴδια στιγμή, ὅμως, πού ἡ ἐργασία φθεῖρει μὲ τὸν τρόπο πού εἶπαμε τὸ σταθερὸ κεφάλαιο, τὸ ἀναπαράγει, ἐπίσης, στὴν ἴδια ἀναλογία πού τὸ καταναλώνει. Τὸ σταθερὸ κεφάλαιο βρίσκεται ἀναπαραγμένο μέσα στὸ ἐμπόρευμα, στὴν ἴδια ἀναλογία πού ἔχει καταναλωθεῖ στὴ διάρκεια τῆς παραγωγῆς τοῦ ἐμπορεύματος. Ἡ καταναλωμένη ἀξία τῶν μέσων ἐργασίας καὶ τῶν πρώτων ὑλών τῆς ἐργασίας βρίσκεται ἀναπαραγμένη ἀκριβῶς μέσα στὴν ἀξία τοῦ ἐμπορεύματος, ὅπως ἔχουμε δεῖ ἄλλοῦ. Ἄν, λοιπόν, τὸ σταθερὸ κεφάλαιο ἀναπαράγεται μερικὰ σὲ κάθε ἐμπόρευμα, εἶναι φανερό ὅτι στὴν ἀξία ἑνὸς ὀρισμένου ἀριθμοῦ παραγμένων ἐμπορευμάτων θά βρεθεῖ ὅλο τὸ σταθερὸ κεφάλαιο πού ἔχει καταναλωθεῖ στὴ διάρκεια τῆς παραγωγῆς τους.

Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὸ σταθερὸ κεφάλαιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ μεταβλητό. Τὸ μεταβλητό κεφάλαιο, πού ἀντιπροσωπεύεται ἀπ' τὴν ἀξία τῆς ἐργατικῆς δυνάμης, δηλαδή, ἀπ' τὸ μισθό, ἀναπαράγεται κι αὐτό, παλι, μέσα στὴν ἀξία τοῦ ἐμπορεύματος. Τόχοyme κιόλας δεῖ. Ὁ ἐργάτης, στὸ πρώτο μέρος τῆς ἐργασίας του, παράγει τὸ μισθό του, καὶ στὸ δεύτερο, παράγει τὴν ὑπεραξία. Ἄφου ὁ μισθός του ἐργάτη δὲν πληρώνεται παρά μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας, παίρνει τὸ μισθό του, ἔχοντας κιόλας ἀναπαράξει τὸ ἰσοδύναμο τοῦ μισθοῦ του μέσα στὸ ἐμπόρευμα τοῦ καπιταλιστῆ.

Τὸ σύνολο τῶν μισθῶν πού ἔχουν πληρωθεῖ στους ἐργάτες, ἀναπαράγεται ἐπομένως ἀπ' τοὺς ἴδιους ἀδιάκοπα. Αὐτὴ ἡ ἀκατάπαυστη ἀναπαραγωγή τοῦ συνόλου τῶν μισθῶν, δαιμονίζει τὴν ὑποταγὴ τοῦ ἐργάτη στὸν καπιταλιστῆ. Ὅταν ὁ προλετάριος ἐμφανίζεται στὴν ἀγορά γιὰ νὰ πουλήσει τὴν ἐργατικὴ του δύναμη, ἔρχεται νὰ καταλάβει τὴ θέση πού τοῦ ὀρίζεται ἀπ' τὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς καὶ νὰ συνεισφέρει τὸ μέρος τῆς ἐργασίας πού τοῦ ἀναλογεῖ στὸ σύνολο τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, παίρ-

νοντας, γιά τή συντήρησή του, ἔκεινο τό μέρος τοῦ μισθοῦ πού θά πρέπει, πρῶτα, ν' ἀναπαράξει ὁ ἴδιος μέ τήν ἐργασία του.

Εἶναι πάντα ὁ αἰώνιος ζυγός τῆς ἀνθρώπινης ὑποταγῆς, εἴτε μέ τή μορφή τῆς δουλείας, τῆς δουλοπαροικίας, εἴτε μέ τή μορφή τῆς μισθωτῆς ἐργασίας.

Ὁ ἐπιπόλαιος παρατηρητής πιστεύει ὅτι ὁ δοῦλος δουλεύει γιά τό τίποτα καί δέν σκέφτεται ὅτι ὁ δοῦλος πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα ν' ἀνταποδώσει στόν κύριό του, ὅσα αὐτός ξεοδεύει γιά τή συντήρησή του: καί πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι πολλές φορές ἡ συντήρηση τοῦ δούλου εἶναι κατά πολύ καλύτερη ἀπό κείνη τοῦ μισθωτοῦ, μιά κι ὁ κύριός του ἐνδιαφέρεται πολύ γιά τή συντήρησή του, ὅπως καί γιά τή συντήρηση ἑνός μέρους τοῦ κεφαλαίου του*. Ὁ δουλοπάροικος, πού ἀνήκει στόν κύριό του, μαζί μέ τή γῆ μέ τήν ὁποία εἶναι δεμένος, εἶναι γιά τόν ἐπιπόλαιο παρατηρητή, ἕνα ὄν πού ἔχει βελτιώσει τή μοῖρα του σέ σύγκριση μέ τό δούλο, γιατί φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ δουλοπάροικος προσφέρει στόν κύριό του ἕνα μόνο μέρος τῆς ἐργασίας του, ἐνώ χρησιμοποιοῦν τό ὑπόλοιπο μέρος τῆς στή λίγη γῆ πού τοῦ ἔχει παραχωρηθεῖ, γιά νά κερδίζει τή ζωή του. Κι ἡ μισθωτή ἐργασία, μέ τή σειρά τῆς, φαίνεται στόν ἐπιπόλαιο παρατηρητή ὅτι εἶναι μιά κατάσταση πολύ πῶς προοδευτική σέ σύγκριση μέ τή δουλοπαροικία, γιατί ὁ ἐργάτης φαίνεται μέσα σ' αὐτή ἐντελῶς ἐλεύθερος, κι ὅτι παίρνει τήν ἀξία τῆς ἐργασίας του.

Ἀπίστευτη πλάνη! Ἄν ὁ ἐργάτης μπορούσε νά πραγματοποιήσει γιά λογαριασμό του τήν ἀξία τῆς ἐργασίας του, ὁ καπιταλιστικός τρόπος παραγωγῆς δέν θά μπορούσε πιά νά ὑπάρχει. Τό ἔχουμε κιόλας δεῖ. Ὁ ἐργάτης δέν μπορεῖ νά πάρει παρά τήν ἀξία τῆς ἐργατικῆς του δύναμης, πού εἶναι τό μοναδικό πράγμα πού μπορεῖ νά πούλησει, γιατί εἶναι τό μόνο ἀγαθό στόν κόσμο πού διαθέτει. Τό προϊόν τῆς ἐργασίας ἀνήκει στόν καπιταλιστή πού πληρώνει στόν προλετάριο τό μισθό, δηλαδή, τή συντήρησή του. Μέ τόν ἴδιο τρόπο, το χωράφι, μαζί μέ τόν ἀναγκαῖο γιά τήν καλλιέργειά του χρόνο καί τά ἀπαραίτητα ἐργαλεῖα, πού ὁ κύριος παραχώρησε στό δουλοπάροικό του, εἶναι τό σύνολο τῶν μέσων πού διαθέτει γιά νά ζήσει, ἐνώ ὅλο τόν ὑπόλοιπο χρόνο πρέπει νά ἐργάζεται γιά τόν κύριό του.

Ὁ δοῦλος, ὁ δουλοπάροικος κι ὁ ἐργάτης ἐργάζονται κι οἱ τρεῖς – κατά ἕνα μέρος γιά νά παράγουν τά ἀναγκαῖα γιά τή συντήρησή τους, καί κατά ἕνα ἄλλο, ἀποκλειστικά γιά τό κέρδος τῶν ἀφεντικῶν τους. Ἀποτελοῦν τρεῖς διαφορετικές μορφές τοῦ ἴδιου ζυγοῦ ἀνθρώπινης ὑποταγῆς κι ἐκμετάλλευσης. Εἶναι πάντα ἡ ὑποταγή τοῦ ἀνθρώπου πού δέν ἔχει καμία

* Σ. τ. Ε. Αὐτή ἡ ἀλήθεια καταλύει καί τόν πολυδιαφημισμένο μῦθο σχετικά μέ τόν Ἀμερικάνικο Ἐμφύλιο Πόλεμο, πού ὄλεθον ἀπόβλεπε στήν ἀπελευθέρωση τῶν μαύρων δούλων τοῦ Νότου ἀπ' τή «κκληρῆ κι ἀπάνθρωπη» μεταχείριση τῶν κυριῶν τους, ἐνώ ὁ πραγματικός στόχος τῶν Βορείων ἦταν ἡ ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀρχόμενης βιομηχανοποίησης, πού χρειαζόταν φτηνά ἐργατικά χέρια.

πρωταρχική συσσώρευση (δηλαδή, μέσα παραγωγής που είναι μέσα ζωής), στον άνθρωπο που κατέχει μία πρωταρχική συσσώρευση, δηλαδή, τό μέσα παραγωγής, τις πηγές ζωής. Ἡ συντήρηση, δηλαδή, ἡ ἀναπαραγωγή τοῦ κεφαλαίου, εἶναι στὸν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγῆς ἡ συντήρηση ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ ζυγοῦ ἀνθρώπινης ὑποταγῆς κι ἐκμετάλλευσης.

Ἡ ἐργασία, ὁμως, ὄχι μόνο ἀναπαράγει τὸ κεφάλαιο, ἀλλὰ παράγει ἀναγκαστικά καὶ ὑπεραξία, ἡ ὁποία σχηματίζει αὐτὸ που ὀνομάζεται εἰσόδημα τοῦ κεφαλαίου. Ἐὰν ὁ καπιταλιστὴς συγχωνεύει κάθε χρόνο ὅλο ἡ μέρος τοῦ εἰσοδήματός του μὲ τὸ κεφάλαιο, θάχουμε μία συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου, που προοδευτικά θά αὐξάνει. Μὲ τὴν ἀπλή ἀναπαραγωγή ἡ ἐργασία συντηρεῖ τὸ κεφάλαιο· μὲ τὴ συσσώρευση τῆς ὑπεραξίας, ἡ ἐργασία τὸ διογκώνει.

Ὅταν τὸ εἰσόδημα συγχωνεύεται μὲ τὸ κεφάλαιο, αὐτὸ τὸ εἰσόδημα χρησιμοποιεῖται κατὰ ἓνα μέρος σὲ μέσα ἐργασίας, κατὰ ἓνα ἄλλο μέρος σὲ πρῶτες ὕλες τῆς ἐργασίας καὶ κατὰ ἓνα τρίτο μέρος σὲ ἐργατική δύναμη. Αὐτὸ συνεπάγεται τὸ ὅτι ἡ προηγούμενη ὑπερεργασία, ἡ προηγούμενη ἀπλήρωτη ἐργασία, διογκώνει τὸ συνολικό κεφάλαιο. Ἐνα μέρος τῆς ἀπλήρωτης ἐργασίας τοῦ προηγούμενου χρόνου, θά πληρώσει τὴν ἀναγκαία ἐργασία τούτου τοῦ χρόνου. Νὰ τί καταφέρνει νὰ κάνει ὁ καπιταλιστὴς, χάρη στὸν εὐφυῆ μηχανισμό τῆς σύγχρονης παραγωγῆς.

Ἀφοῦ πάρουμε σὰ δοσμένα τὸ σύστημα τῆς σύγχρονης παραγωγῆς, που βασίζεται ἀποκλειστικά στὴν ἀτομική ἰδιοκτησία καὶ στὴ μισθωτή ἐργασία, δὲν μπορούμε νὰ πούμε τίποτ' ἄλλο γιὰ τὶς συνέπειες που ἔχει αὐτὸ τὸ σύστημα, μία ἀπ' τὶς ὁποῖες εἶναι κι ἡ καπιταλιστική συσσώρευση. Τί τὸν ἐνδιαφέρει τὸν ἐργάτη Ἄντων ἂν τὰ 3 σ. που τὸν δίνουν σὰ μισθό, ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀπλήρωτη ἐργασία τοῦ ἐργάτη Πέτρου; Αὐτὸ που ἔχει δικαίωμα νὰ μάθει εἶναι ἂν τὰ 3 σ. εἶναι ἡ κανονική τιμὴ τῆς ἐργατικῆς του δυνάμεις, ἂν δηλαδή εἶναι τὸ ἀκριβὲς ἰσοδύναμο τῶν πραγμάτων που χρειάζονται γιὰ τὴ συντήρησή του μιάς μέρας, κοντολογίς, ἂν ὁ νόμος τῶν ἀνταλλαγῶν ἐφαρμόστηκε πιστά.

Ὅταν ὁ καπιταλιστὴς ἀρχίζει νὰ συσσωρεύει κεφάλαιο, ἀποκτάει μία νέα ἀρετή, που τοῦ ἀνήκει ὀλοκληρωτικό, τὴ λεγόμενη ἀρετὴ τῆς ἐγκράτειας, που συνίσταται στὸ νὰ περιορίζει ὅλα τὰ δικά του ἐξόδα, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ εἰσοδήματός του στὴ συσσώρευση. «Ἐφόσον, λοιπόν, ἡ ζωὴ κι ἡ δράση τοῦ καπιταλιστῆ δὲν εἶναι παρά λειτουργία τοῦ κεφαλαίου, που στὸ πρόσωπό του προικίστηκε μὲ θέληση καὶ συνειδηση, ὁ καπιταλιστὴς θεωρεῖ τὴ δική του ἀτομική κατανάλωση, ληστεία σὲ βάρος τῆς συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου του, ὅπως, λογουχάρη, στὴ λογιστική, τὰ ἀτομικά ἐξόδα τοῦ καπιταλιστῆ καταχωροῦνται στὴ στήλη τῆς χρέωσης, δηλαδή, σὰν ποσό που ὀφείλει ὁ καπιταλιστὴς στὸ κεφάλαιο. Ἡ συσσώρευση εἶναι κατὰκτηση τοῦ κόσμου τοῦ κοινωνικοῦ πλοῦτου. Μαζὶ μὲ τὴν αὐξηση τῆς μάζας τοῦ ἐκμεταλλεομένου ἀνθρώπινου ὕλικου, ἡ

ουσώρευση έπεκτείνει και την άμεση κι έμμεση κυριαρχία του καπιταλιστή.

« Ο Λούθηρος αποδείχνει πολύ καλά (μέ τό παράδειγμα του τοκογλύφου – αυτού του ξεπερασμένου αλλά πάντα ανανεωνόμενου καπιταλιστή) ότι ή έπιθυμία κυριαρχίας είναι μιά αίτια της δίψας γιά πλουτισμό. « Η άπλή λογική», λέει, «όδήγησε τούς ειδωλολάτρες νά θεωρούν τόν τοκογλύφο 4 φορές δολοφόνο και ληστή. Άλλά έμεις, οι χριστιανοί, τόν θεωρούμε τόσο έντιμο, πού σχεδόν τόν λατρεύουμε γιά τά χρήματά του. Αύτός, πού κρύβεται, κλέβει και καταβροχθίζει την τροφή ενός άλλου, είναι (όσο γίνεται) έξίσου δολοφόνος μ' εκείνον πού τόν αναγκάζει νά πεθάνει άπ' την πείνα ή τόν καταστρέφει ολοκληρωτικά. Αυτό, όμως, κάνει ο τοκογλύφος, κι ώστόσο κάθεται μέ σιγουριά στην πολυθρόνα του, ενώ θάταν πολύ πιά δίκαιο νά κρέμεται στην άγχόνη, και νά τόν καταβροχθίζουν τόσα όρνια όσα τά σκουδα πού έκλεψε: άν, βέβαια, είχε τόσο κρέας ώστε όλα τά όρνια νά μπορούσαν νά πάρουν από ένα κομμάτι. Στο μεταξύ, κρεμάνε στους μικροκλέφτες... οι μικροκλέφτες είναι στις φυλακές, κι οι μεγάλοι κλέφτες καμαρώνουν σάν τά παγώνια μέσα στά χρυσά και στά μετάξια. Δέν υπάρχει, λοιπόν, στή γή πιά μεγάλος έχθρός του ανθρώπινου γένους (έξω άπ' τό διάβολο) άπ' τόν φιλάργυρο και τόν τοκογλύφο, γιατί θέλει νάνα Θεός όλων τών ανθρώπων. Κι οι Τούρκοι, κι οι πολεμιστές κι οι τύραννοι είναι κι αυτοί κακοί άνθρωποι: άκόμα κι αυτοί, όμως, είναι αναγκασμένοι ν' άφήνουν τόν πτωχό κοσμάκη νά ζει, και νά όμολογούν ότι είναι κακούργοι κι έχθροί: μερικές φορές, μάλιστα, συμβαίνει και ν' άπαλύνουν τή δυστυχία του. Άλλά ένας τοκογλύφος, αυτό τό τέρας φιλαργυρίας, θάθελε όλο τόν κόσμο νά πεινάει, νά διψάει, νά πενθει και νά δυστυχει: θάθελε νάχει τά πάντα μόνο γιά τόν εαυτό του, ώστε ο καθένας νά τά παίρνει άπ' αυτόν, όπως τά παίρνει άπ' τό Θεό, και νά μένει αιώνια δούλος του. Φοράει χρυσές άλυσίδες και χρυσά δαχτυλιδια, και περνιέται γιά άνθρωπος εύσεβής και πρός. Ο τοκογλύφος είναι ένα μεγάλο τέρας, χειρότερο κι από ένα δράκο πού καταβροχθίζει τά πάντα... Κι άν βασανίζουν στον τροχό κι άποκεφαλίζουν τούς δολοφόνους και τούς ληστές, πόσο πιά πολύ θάπρεπε νά κυνηγούν, νά άναθεματίζουν και νά βασανίζουν στον τροχό τούς τοκογλύφους, και νά τούς κόβουν τό κεφάλι!»

Η καπιταλιστική ουσώρευση άπαιτεί μίαν αύξηση εργατικών χειρών. Ο αριθμός τών εργατών πρέπει ν' αύξηθει, άν θέλουμε νά μετατραπεί σέ μεταβλητό κεφάλαιο ένα μέρος του εισοδήματος. Ο ίδιος ο οργανισμός της καπιταλιστικής άναπαραγωγής λειτουργεί μέ τρόπο ώστε ο εργάτης νά μπορεί νά μεταβιβάσει την εργατική του δύναμη στή νέα γενιά, άπ' την όποία την παίρνει τό κεφάλαιο γιά νά συνεχίσει τό άδιάκοπο προτσές άναπαραγωγής του. Άλλά ή εργασία πού άπαιτείται σήμερα άπ' τό κεφάλαιο είναι περισσότερη άπ' αύτή πού άπατούνταν χθές: συνακόλουθα

1. Μάρξ, Κεφ. ΚΒ', 53.

θάπρεπε φυσιολογικά ν' αὐξάνει ἡ τιμὴ τῆς. Καὶ θ' αὐξάνονταν πράγματι οἱ μισθοί, ἀν μῆσα στήν ἴδια τῇ συσσώρευση τοῦ κεφάλαιου δὲν ὑπῆρχε μιὰ αἰτία πού νά τοὺς κάνει ἀντίθετα νά μειωθοῦν.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ εἰσόδημα θάπρεπε νά μετατραπῆ, κατὰ ἓνα μέρος σὲ σταθερὸ κεφάλαιο καὶ κατὰ ἓνα ἄλλο, σὲ μεταβλητὸ κεφάλαιο· κατὰ ἓνα μέρος, δηλαδῆ, σὲ μέσα ἐργασίας καὶ πρῶτες ὑλές τῆς ἐργασίας, καὶ κατὰ ἓνα ἄλλο σὲ ἐργατικὴ δύναμη. Ἄλλὰ πρέπει νά πάρουμε ὑπόψη μας ὅτι μὲ τῇ συσσώρευση τοῦ κεφάλαιου ἐμφανίζονται κι οἱ τελειοποιήσεις τῶν παλιῶν συστημάτων παραγωγῆς, τὰ νέα συστήματα παραγωγῆς κι οἱ μηχανές. Ὅλα αὐτὰ αὐξάνουν τὴν παραγωγή καὶ μειώνουν τὴν τιμὴ τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως, ὅπως κιόλας γνωρίζουμε. Ὅσο αὐξάνει ἡ συσσώρευση τοῦ κεφάλαιου, τὸ μεταβλητὸ του μέρος ἐλαττώνεται, ἐνῶ τὸ σταθερὸ του μέρος αὐξάνει. Αὐξάνονται, δηλαδῆ, οἱ κτιριακὲς ἐγκαταστάσεις, τὰ μηχανήματα μὲ τὶς βοηθητικὲς τους ὑλές, αὐξάνονται οἱ πρῶτες ὑλές τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ, ταυτόχρονα κι ἀνάλογα μ' αὐτὴ τὴν αὐξηση, μὲ τῇ συσσώρευση τοῦ κεφάλαιου, μειώνεται ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐργατικὴ δύναμη, ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐργατικά χέρια. Ἀφοῦ μειώνεται ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐργατικὴ δύναμη, μειώνεται κι ἡ ζήτησὴ τῆς καὶ τελικὰ μειώνεται ἀκόμα κι ἡ τιμὴ τῆς. Συμβαίνει, λοιπόν, ὅσο προχωρεῖ ἡ συσσώρευση τοῦ κεφάλαιου, νά μειώνονται κι οἱ μισθοί.

Ἡ συσσώρευση τοῦ κεφάλαιου παίρνει μεγάλες διαστάσεις διαμέσου τοῦ συναγωνισμοῦ καὶ τῆς πίστης. Ἡ τελευταία ὁδηγεῖ αὐθόρμητα στὴ συγχώνευση πολλῶν κεφαλαίων ἢ στὴ συγχώνευση μ' ἓνα ἄλλο πῶς μεγάλο, ἀπ' τὸ καθένα ξεχωριστά. Ἀντίθετα ὁ συναγωνισμὸς εἶναι ὁ πόλεμος πού διεξάγουν μεταξύ τους ὅλα τὰ κεφάλαια· εἶναι ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους, ἀπ' τὸν ὁποῖο βγαίνουν ἀκόμα πῶς ἰσχυρά, ἀφοῦ γιὰ νά νικήσουν θάπρεπε νάναί κιόλας τὰ ἰσχυρότερα.

Ἡ συσσώρευση τοῦ κεφάλαιου ἀχρηστεύει, λοιπόν, ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ ἐργατικῶν χεριῶν· δημιουργεῖ, δηλαδῆ, ἓναν ἐργατικὸ ὑπερπληθυσμὸ. «Ἄλλὰ, ἀν ἡ συσσώρευση, ἡ αὐξηση τοῦ πλοῦτου πάνω σὲ καπιταλιστικὴ βάση, παράγει ἀναγκαστικά ἓναν ἐργατικὸ ὑπερπληθυσμὸ, αὐτὸς γίνεται μὲ τῇ σειρά του ὁ πῶς ἰσχυρὸς μοχλὸς τῆς συσσώρευσης, ἓνας ὁρος ὑπάρξης τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, στὸ στάδιο τῆς ὀλοκληρωτικῆς τῆς ἀνάπτυξης. Σχηματίζει ἓναν **ἐφεδρικό βιομηχανικὸ στρατό**, πού ἀνήκει στὸ κεφάλαιο μὲ τόσο ἀπόλυτο τρόπο, λές καὶ τὸν εἶχε ἐκπαιδεύσει καὶ πεῖθαρχήσει μὲ δικὰ του ἔξοδα. Προμηθεύει τὸ ἀνθρώπινο ὑλικὸ, πού εἶναι πάντα ἐκμεταλλεύσιμο καὶ διαθέσιμο γιὰ τῇ δημιουργίᾳ τῆς ὑπεραξίας. Μόνο στὸ καθεστῶς τῆς μεγάλῆς βιομηχανίας, ἡ παραγωγή ἑνὸς ὑπερπληθυσμοῦ γίνεται μιὰ κανονικὴ αἰτία τῆς παραγωγῆς τοῦ πλοῦτου»¹.

1. Μάρξ, *Κεφ. ΚΒ'*, §3.

Αυτός ο εφεδρικός βιομηχανικός στρατός, αυτός ο εργατικός υπερπληθυσμός, διαιρείται σε διάφορες κατηγορίες. Ή πρώτη απ' αυτές είναι πιο καλοπληρωμένη κι αντιμετωπίζει λιγότερη έλλειψη εργασίας απ' τις άλλες, αν και κάνει μια δουλειά λιγότερο κοπιαστική. Αντίθετα, η τελευταία κατηγορία αποτελείται από εργάτες που απασχολούνται πιο σπάνια απ' όλους τους άλλους, και πάντα σε μια δουλειά πιο κουραστική κι εύτελη, που τους πληρώνεται με την πιο χαμηλή τιμή, που μπορεί ποτέ να πληρωθεί ανθρώπινη εργασία. Αυτή η τελευταία κατηγορία είναι η πιο πολυάριθμη, όχι μόνο για τη μεγάλη μάζα που της στέλνει, χρόνο με χρόνο, η βιομηχανική πρόοδος, αλλά κύρια γιατί απαρτίζεται απ' τους πιο γόνιμους ανθρώπους, όπως αποδείχνουν τα ίδια τα γεγονότα.

• Ο Άνταμ Σμιθ λέει: « Η φτώχεια φαίνεται να εύνοει τον πολλαπλασιασμό». Κι είναι κιόλας ένας βαθιά σοφός θεϊός θεσμός, αν πρέπει κανείς να πιστέψει τον πνευματώδη κι ευγενικό άββα Γκαλιάνι, σύμφωνα με τον οποίο: « Ο Θεός όρισε ώστε οι άνθρωποι που εξασκούν τα πιο ωφέλιμα επαγγέλματα να γεννιούνται υπεράφθονοι». Ο Λαινγκ αποδειχνει με στατιστικά στοιχεία ότι: « Η εξαθλίωση ως τα έσχατα όρια της πείνας εύνοει μάλλον την αύξηση του πληθυσμού παρά την εμποδίζει»¹.

Μετά απ' αυτές τις κατηγορίες δεν μένει τίποτ' άλλο παρά «το τελευταίο κατακάθι του σχετικού υπερπληθυσμού, που ζει στην κόλαση της έσχατης εξαθλίωσης».

• Αφήνοντας κατά μέρος τους άλητες, τους εγκληματίες, τις πόρνες, τους ζητιάνους, που αποτελούν τις λεγόμενες επικίνδυνες τάξεις*, αυτό το κοινωνικό στρώμα υποδιαιρείται σε 3 κατηγορίες. Ή πρώτη περιλαμβάνει εργάτες ικανούς προς εργασία. Άρκει να ρίξει κανείς μια ματιά στις στατιστικές για τό άγγλικό λούμπεν προλεταριάτο, για να καταλάβει ότι η μάζα του διογκώνεται σε κάθε περίοδο κρίσης κι άρα, άνεργίας κι έλαττώνεται κάθε φορά που αναζωογονούνται οι δουλειές. Ή δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τα παιδιά τών φτωχών, που ζούνε απ' τη φιλανθρωπία, και τα όρφανά. Όλοι αυτοί είναι υποψήφιοι του εφεδρικού βιομηχανικού στρατού, σε έποχές μεγάλης εύημερίας, αναλαμβάνουν μαζικά άνεργό ύπηρεσία. Ή τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τους ξεπεσομένους, άνικανούς προς εργασία και κύρια τους εργάτες και τις εργάτριες που έκταπιστηκαν στο περιθώριο της κοινωνικής ανάπτυξης, εξαπτίας του καταμερισμού της εργασίας, που κατήργησε τό είδος της δουλειάς που κάνανε και που αποτελούσε τό μοναδικό πόρο ζωής τους: μετά, εκείνους που για κακή τους τύχη πέρασαν την κανονική ηλικία του μισθωτού: και τέλος, τά άμεσα θύματα της βιομηχανίας - άρρωστους, σακάτηδες, χήρες κ.λ.π. που ό άρθμός τους αύξάνεται με την αύξηση τών επικίνδυνων μηχανών, τών όρυχειών, τών χημικών εργοστασίων κ.λπ.

* Σ. τ. Ε. Ο συγγραφέας έννοει εδώ τό καθαυτό λούμπεν προλεταριάτο

« Η έσχατη έξαθλίωση είναι τὸ σπῆν τῶν ἀνάπηρων τοῦ ἐνεργοῦ βιομηχανικοῦ στρατοῦ καὶ τὸ νεκρὸ βᾶρος τοῦ ἐφεδρικοῦ. Ἡ παραγωγή τῆς ἐμπειρέχεται σ' ἐκείνη τοῦ σχετικοῦ ὑπερπληθυσμοῦ, ἡ ἀναγκαιότητα τῆς σπῆν ἀναγκαιότητα αὐτοῦ τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ. Ἡ έσχατη έξαθλίωση ἀποτελεῖ μαζί μέ τόν ὑπερπληθυσμό ἕναν ὄρο ὑπαρξης τοῦ καπιταλιστικοῦ πλοῦτου.

« Ἀντιλαμβάνομαστε λοιπόν ὅλη τήν ἡλιθιότητα ἐκείνης τῆς οἰκονομολογικῆς σοφίας, ἡ ὁποία δέν σταματάει νά κηρύσσει στούς ἐργάτες τήν προσαρμογή τοῦ ἀριθμοῦ τους στίς ἀνάγκες τοῦ κεφάλαιου. Σά νά μήν πετύχαινε συνεχῶς αὐτή τήν ἐπιθυμητή προσαρμογή ὁ μηχανισμός τοῦ κεφάλαιου, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη λέξη είναι : ἡ δημιουργία ἑνός ἐφεδρικοῦ βιομηχανικοῦ στρατοῦ, κι ἡ τελευταία: ἡ ἀθλιότητα ἑνός συνεχῶς αὐξανόμενου στρώματος τοῦ ἐνεργοῦ βιομηχανικοῦ στρατοῦ καὶ τὸ νεκρὸ φορτίο τῆς έσχατης έξαθλίωσης.

« Ὁ νόμος, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο μιά διαρκῶς αὐξανόμενη μάζα συστατικῶν στοιχείων τοῦ πλοῦτου, χάρη στήν πρόοδο τῆς ἀνάπτυξης τῆς παραγωγικότητας τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας, τίθεται σέ κίνηση ἀπό μιά προοδευτικά μειωνόμενη δαπάνη ἀνθρώπινης δύναμης, αὐτός ὁ νόμος, πού ἀναγκάζει τόν κοινωνικό ἀνθρώπο νά παράγει περισσότερα μέ λιγότερη ἐργασία, μεταβάλλεται στό ἔδαφος τοῦ καπιταλισμοῦ – ὅπου τά μέσα ἐργασίας δέν βρίσκονται στήν ὑπηρεσία τοῦ ἐργάτη, ἀλλά ὁ ἐργάτης στήν ὑπηρεσία τῶν μέσων παραγωγῆς – σέ ἀντίστροφο νόμο πού λέει, δηλαδή, ὅτι ὅσο μεγαλύτερη είναι ἡ παραγωγική δύναμη τῆς ἐργασίας, τόσο μεγαλύτερη είναι ἡ πίεση τῶν ἐργατῶν πάνω στά μέσα ἀπασχόλησής τους, καὶ τόσο πῶ ἐπισημαντικῶς γίνεται ὁ ὄρος ὑπαρξης τοῦ μισθωτοῦ, ἡ πώληση τῆς ἐργατικῆς του δύναμης.

« Ἡ ἀνάλυση τῆς σχετικῆς ὑπεραξίας μᾶς ὡδήγησε στό ἐξῆς συμπέρασμα: στό καπιταλιστικό σύστημα ὅλοι οἱ μέθοδοι αὐξησης τῆς κοινωνικῆς παραγωγικῆς δύναμης τῆς ἐργασίας ἐφαρμόζονται σέ βᾶρος τοῦ ἀτομικοῦ ἐργάτη, ὅλα τά μέσα γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς μετασχηματίζονται σέ μέσα κυριαρχίας κι ἐκμετάλλευσης τοῦ παραγωγοῦ: αὐτά τά μέσα σκατεῦνουν τόν ἐργάτη καὶ τόν κάνουν μερικὸ ἀνθρώπο ἢ ἐξάρτημα μῆς μηχανῆς: τόν ἀποξενώνουν ἀπ' τῆς πνευματικῆς δυνάμεις τῆς παραγωγῆς, κι ἀπό ἔλκυστικῆ κάνουν τήν ἐργασία καταναγκαστική: παραμορφώνουν συνέχεια τῆς συνθήκες τῆς δουλειᾶς του κι ὑποτάσσουν τόν ἐργάτη, μέσα στό προοδῆς ἐργασίας, σ' ἕνα μικροπρεπῆ κι ἀπαίσιο δεσποτισμό: μεταμορφώνουν ὅλη του τῆ ζωὴ σέ χρόνο ἐργασίας καὶ ρίχνουν τῆ γυναίκα του καὶ τὰ παιδιὰ του κάτω ἀπ' τοὺς τροχοὺς τῆς ὄμαξας τοῦ Θεοῦ - κεφάλαιου.

« Ὅμως ὅλες οἱ μέθοδοι πού βοηθᾶνε στήν παραγωγή τῆς ὑπεραξίας, εὐνοοῦν ταυτόχρονα τῆ συσσώρευση, καὶ κάθε ἐπέκταση τῆς συσσώρευσης, ἀναπτύσσει, ἀντίστροφα, αὐτές τῆς μεθόδους. Τὸ ἀποτέλεσμα είναι ὅτι, ὅποιο κι ἂν είναι τὸ ἐπίπεδο τῶν μισθῶν, ψηλὸ ἢ χαμηλὸ, ἡ κατάσταση

του έργατη πρέπει να χειροτερεύει, στο μέτρο που συσσωρεύεται το κεφάλαιο.

«Στό τέλος, ο νόμος, που εξισορροπεί πάντα την ένταση κι έκταση της συσσώρευσης με την αύξηση του σχετικού υπερπληθυσμού, καρφώνει τον έργατη στο κεφάλαιο, πιο γερά άπ' ότι τά καρφιά του Ήφραϊτου κάρφωσαν τον Προμηθέα στο βράχο. Αύτός είναι ο νόμος που καθιερώνει ένα μοιραίο συσχετισμό ανάμεσα στή συσσώρευση του κεφάλαιου και τή συσσώρευση της αθλιότητας με τέτοιο τρόπο, ώστε ή συσσώρευση πλούτου στόν ένα πόλο, να σημαίνει συσσώρευση φτώχειας, βασάνων, αμόθειας, άποκτηνωσης, ήθικης κατάπτωσης, σκληριάς στόν αντίθετο πόλο, όπου βρίσκεται ή τάξη που παράγει τό ίδιο τό κεφάλαιο.

• Ο Τζ. Όρτες, βενετσάνος καλόγερος κι ένας άπ' τούς πιο σημαντικούς οικονομολόγους του 18ου αιώνα, πιστεύει ότι βρήκε στόν άνταγωνισμό τής καπιταλιστικής παραγωγής τόν άμετάβλητο φυσικό νόμο του κοινωνικού πλούτου. «Άντι να σχεδιάξω», λέει, «άνώφελα συστήματα για τήν εύτυχία τών λαών, θά περιοριστώ μονάχα στό να διερευνήσω τά αίτια τής δυστυχίας τους... Τό οικονομικά καλό και τό οικονομικά κακό βρίσκονται πάντα στήν ίδια αναλογία μέσα σ' ένα έθνος: ή άφθονία τών αγαθών για μερικούς είναι πάντα ίση με τήν έλλειψη αυτών για άλλους: ο μεγάλος πλούτος λίγων ανθρώπων συνοδεύεται πάντα άπ' τήν έλλειψη τών άπόλυτα άναγκαιών για τήν πλειοψηφία: ή υπερβολική δραστηριότητα μερικών, κάνει καταναγκαστική τήν άνεργία τών άλλων: ο πλούτος μωδς χώρας άντιστοιχεί στόν πληθυσμό τής κι ή φτώχεια του τελευταίου άντιστοιχεί στόν πλούτο τής».

• Άλλά άν ο Όρτες είχε λυπηθεί βαθιά για' αυτή τήν εξασθλίωση, 10 χρόνια μετά άπ' αυτόν, ένας λειτουργός τής άγγλικανικής εκκλησίας, ο αιδεσμώντατος Ζ. Τάουνσεντ, έρχεται μ' έλαφριά τήν καρδιά και σχεδόν χαρούμενος, να τήν έξυμνήσει σάν άναγκαίο όρο του πλούτου. «Ο νομικός εξαναγκασμός προς εργασία», λέει, «προκαλεί μεγάλη ταλαιπωρία, άπαιτεί μεγάλη προσπάθεια και γεννάει μεγάλη άναταραχή: ή πείνα, αντίθετα, όχι μόνο είναι μιά ήρεμη, σιωπηρή κι ακάταπαυστη πίεση, αλλά δντας τό πιο φυσικό κίνητρο τής εργασίας και τής φιλοπονίας, προκαλεί άναγκαστικά τίς πιο γιγάντιες προσπάθειες». Ή διαίωσιση τής πείνας του έργατη είναι, λοιπόν, τό μόνο σημαντικό άρθρο του δικού του κώδικα εργασίας, αλλά για να εφαρμοστεί, προσθέτει, άρκει να έμπιστευτούμε τήν εφαρμογή του στήν πληθυσμακή άρχή, που δρ άνάμεσα στούς φτωχούς. «Άποτελεί, φαίνεται, φυσικό νόμο, οι φτωχοί να μην είναι προνοητικοί μέχρι του σημείου να είναι πάντοτε πρόθυμοι να έκτελέσουν τίς πιο εύτελεις, τίς πιο βρώμικες και τίς πιο σκληρές δουλειές τής κοινότητας. Έτσι, τό άπόθεμα τής ανθρώπινης εύτυχίας αυξάνεται κατά πολύ: οι καθώς πρέπει άνθρωποι, οι πιο ντελικάτοι, άπαλλαγμένοι από τέτοιες ταλαιπωρίες, μπορούν ν' ακολουθήσουν άνενόχλητοι τόν ύψιστο προορισμό τους ... Οι νόμοι για τούς

φτωχούς τείνουν να καταστρέφουν την αρμονία και την ομορφιά, την τάξη και τη συμμετρία αυτού του συστήματος, που ο Θεός κι η φύση έχουν εγκαθιδρύσει στον κόσμο».

«Αν ο βενετσιάνος καλόγερος έβρισκε στο οικονομικό πεπρωμένο της φτώχειας, τη δικαίωση της ύπαρξης της χριστιανικής αγάπης, της αγασίας των κληρικών, των μοναστηριών, των ευσγών ιδρυμάτων κ.λ.π., ο προτεστάντης καρπωτής των εκκλησιαστικών εισοδημάτων, έβρισκε επίσης σ' αυτό μία άφορμή για να καταδικάσει τους άγγλικούς νόμους, που δίνουν στους φτωχούς δικαίωμα στα πεινρά έσοδα του δημοσίου.

«Ο Στόρχ λέει : «Η αύξηση του κοινωνικού πλούτου γεννάει εκείνη τη χρήσιμη τάξη της κοινωνίας ..., που άσκει τις πιο άνιάρές, εύτελεις κι άηδιστικές δουλειές: κοντολογίς, που φορτώνεται στην πλάτη της δι.τι τό δυσάρεστο και ταπεινό ύπάρχει στη ζωή, και παρέχει, μ' αυτό τον τρόπο, στις άλλες τάξεις την άνεση, την πνευματική ήρεμία και τη συμβατική (!) αξιοπρέπεια του χαρακτήρα, κ.λ.π.» . Ύστερα, άφου άναρωπιέται σέ τί συνίσταται η πρόοδος αυτού του καπιταλιστικού πολιτισμού, με την αθλιότητα και τον ξεπεσμό των μαζών που τον συνοδεύουν, σέ σχέση με τη βαρβαρότητα, δέ βρίσκει παρά μία λέξη σάν άπάντηση – την ασφάλεια!

«Τέλος, ο Ντεστύτ ντέ Τραού λέει ώμά: «Τά φτωχά έθνη είναι εκείνα που ο λαός τους περνάει καλά: και τά πλούσια έθνη είναι εκείνα που ο λαός τους είναι συνήθως φτωχός»¹.

Άς δούμε τώρα ποιά ήταν στην πραγματικότητα τά άποτελέσματα της συσσώρευσης του κεφάλαιου. Έδώ, όπως κι άλλου, τά παραδείγματά μας είναι παρμένα άπ' τήν Άγγλία, την κατεξοχήν χώρα της καπιταλιστικής συσσώρευσης, την όποια τείνουν να φθάσουν (τό επαναλαμβάνουμε, κι άς μην ξεχαστεί ποτέ) όλα τά σύγχρονα έθνη. Λυπούμαστε που δέν μπορούμε να παραθέσουμε παρά μόνο ένα μικρό μέρος του πλούσιου ύλικού που χει συγκεντρώσει ο Μάρξ.

«Στά 1863, τό Privy Council* διέταξε την διεξαγωγή μιάς έρευνας πάνω στην κατάσταση του χειρότερα διατρεφόμενου μέρους της άγγλικής έργατικής τάξης. Ο Δρ. Σάιμον ήταν ο έπίσημος γιατρός του. Ορίστηκε πώς θά είχαν σάν κανόνα αυτής της έρευνας, να διαλέγουν, σέ κάθε κατηγορία, τις καλύτερες οικογένειες από άποψη ύγείας κι οικονομικής άνεσης, και κατέληξαν σ' αυτό τό γενικό συμπέρασμα : «Σε μία μόνο άπ' τις κατηγορίες των εργατών της πόλης, η κατανάλωση άζώτου μόλις ξεπερνούσε τό άπόλυτο κατώτατο θείο, κάτω άπ' τό όποιο εμφανίζονται οι άρρώστιες του ύποσιτισμού: σέ δύο κατηγορίες, η ποσότητα των άζωτούχων καθώς και των άνθρακούχων τροφών παρουσίαζε έλλειψη που ήταν ιδιαίτερα σοβαρή σέ μία άπ' αυτές: άνάμεσα στις άγροτικές οικογένειες, πάνω άπ' τό ένα πέμ-

1. Μάρξ Κεφ. ΚΒ', §4.

* Σ. τ. Ε. Μυστικοσυμβούλιο.

πτο έπαιρνε λιγότερη άπ' την άπαραίτητη ποσότητα άζωτούχων τροφών· τέλος σέ 3 κομητείες (Μπέρκσφ, Όξφορντσαρ, Σόμερσετσαρ), δέν έπαιρναν καν τό κατώτατο όριο τών άζωτούχων τροφών, Άνάμεσα στους έργάτες γής, ή χειρότερη διατροφή ήταν εκείνη τών έργατών γής τής Άγγλιας, πού είναι τό πιά πλούσιο μέρος του Ένωμένου Βασιλείου. Μεταξύ τών άγροτικών έργατών, ή ανεπάρκεια διατροφής γενικά, χτύπησε κύρια τίς γυναίκες και τά παιδιά, μιά και τήν τροφή πού ύπήρχε έπρεπε νά τή φάει ό ένήλικος άντρας γιά νά μπορέσει νά δουλέψει». Μιά στέρση ακόμα πιά μεγάλη μάστιζε όρισμένες κατηγορίες έργατών τών πόλεων πού έξετάστηκαν. «Άυτοί διατρέφονται τόσο άσχημα, πού οι περιπτώσεις σκληρών και καταστροφικών γιά τήν ύγεια στερήσεων θά πρέπει σίγουρα νάιναι πολυάριθμες». Όλα αύτά όφείλονται στην ταγκουνιά του καπιταλιστή. Πράγματι, αύτός δέν παρέχει στους σκλάβους του ούτε εκείνα πού χρειάζονται γιά νά φυτοζώισουν.

«Ό Δρ. Σάιμον στή γενική του έκθεση λέει: «Όποιος έχει συνηθισεί νά περσιποιείται τούς φτωχούς άρρώστους, στό σπίτι ή στό νοσοκομείο, δέν μπορεί παρά νά έπιβεβαιώσει ότι οι περιπτώσεις, στις όποιες ή ανεπάρκεια τής διατροφής προκαλεί άρρώστιας ή τίς έπιδεινώνει, είναι, μπορούμε νά πούμε, άμέτρητες. Όστόσο, από ύγειονομική άποψη, πρέπει νά προστεθούν εδώ και μερικοί άλλοι άποφασιστικοί παράγοντες: Πρέπει νά θυμόμαστε ότι κάθε μείωση τής τροφής δέ γίνεται άποδεκτή, κι ότι γενικά ή άναγκαστική δίαιτα δέν είναι παρά τό κορύφωμα μιάς όλόκληρης σειράς προηγούμενων στερήσεων. Πολύ πριν βαρύνει στή ζυγαριά τής ύγειας ή έλλειψη τροφών, πολύ πριν σκεφτεί ό φυσιολόγος νά μετρήσει τίς δόσεις άζώτου κι άνθρακα άπ' τίς όποιες έξαρτιέται ή ζωή κι ό θάνατος από άστία, όποιαδήποτε άλλη άνεση πρέπει νάχει κιόλας έξαφανιστεί άπ' τήν οικγενειακή έστία. Τά ρούχα κι ή θέρμανση θά πρέπει νάχουν έλαττωθεί ακόμα πιά πολύ άπ' τά τρόφιμα. Δέ θά ύπάρχει καμιά άποτελεσματική προφύλαξη ένάντια στις άσχημες καιρικές συνθήκες· ό κατοικήσιμος χώρος θάιναι περιορισμένος σέ τέτοιο βαθμό, πού νά προκαλεί άρρώστιας ή νά τίς έπιδεινώνει· και μόλις και μετά βίας θά ύπάρχουν ίχνη έπιπλων κι ειδών οικιακής χρήσης. Η ίδια ή καθαριότητα θά πρέπει νάχει καταντήσει δύσκολη και πολυέξοδη. Άν, από αύτοσεβασμό, κάνουν ακόμα προσπάθειες νά τή διατηρήσουν, κάθε τέτοια προσπάθεια άντιπροσωπεύει πρόσθετη πείνα. Θα κατοικήσουν εκεί όπου τό νοίκι είναι φθηνότερο, στις συνοικίες όπου τά μέτρα τής ύγειονομικής άστυνομίας είναι άνύπαρκτα, όπου ύπάρχουν οι πιά άξιοθρήνητες άποχετεύσεις, ή χειρότερη συγκοινωνία, σκουπίδια μέσα στό δρόμο, λιγοστό ή άνθυγιεινό νερό και, στις πόλεις, όπου ύπάρχει έλάχιστος άέρας και φώς. Τέτοιοι είναι οι κίνδυνοι στους όποιους ή φτώχεια εκτίθεται άναπόφευκτα, όταν αύτή ή φτώχεια συνοδεύεται κι από έλλειψη τροφής. Άν τό σύνολο αύτών τών κακών βαραινεί τρομαχτικά στή ζωή, και μόνη ή έλλειψη τροφής δέν είναι λιγότερο τρομαχτική... Βασανιστικές σκέψεις, ιδίως όταν άναλογίζεται κανείς ότι ή

δυστυχία για την οποία μιλάμε δεν είναι η θεληματική φτώχεια της τεμπελιάς, ή οποία δεν μπορεί να διαμαρτυρηθεί παρά μόνο για τον εαυτό της! Είναι η άθλιότητα των εργατών. Σ' ότι αφορά τους εργάτες της πόλης, είναι οίγουρο ότι η εργασία με την οποία αυτοί αγοράζουν το φτωχικό τους ψω, παρατείνεται σχεδόν πάντα πέρα από κάθε όριο.

«Κι ωστόσο δεν μπορούμε να πούμε, ούτε κατά διάνοια, ότι αυτή η εργασία φτάνει για τη συντήρησή τους ... Μιλώντας γενικά, αυτή η εργασία δεν είναι παρά η λίγο-πολύ μακριά πορεία προς την έσχατη εξαθλίωση».

«Κάθε όμερόληπτος παρατηρητής βλέπει ξεκάθαρα ότι όσο μεγαλύτερη είναι η συγκεντροποίηση των μέσων παραγωγής, τόσο πιο πολύ συνωστίζονται οι εργάτες σ' ένα περιορισμένο χώρο· ότι όσο πιο γρήγορη είναι η συσσώρευση του κεφαλαίου, τόσο πιο άθλιες γίνονται οι συνθήκες στέγασης των εργατών. Είναι, πράγματι, φανερό ότι η βελτίωση κι ο καλωπισμός των πόλεων – συνέπεια του αυξανόμενου πλούτου – όπως οι κατεδαφίσεις των κακοχημένων συνοικιών, ή κατασκευή τραπεζικών μεγάρων, έμπορικων καταστημάτων κ.λ.π., οι διαπλατύνσεις των δρόμων για την έμπορική κυκλοφορία και την κυκλοφορία πολυτελών άμαξιών, ή εισαγωγή των τράμ με άλλα κ.λ.π. έκτοπιζουν τους φτωχούς σε όλα και πιο βρώμικες κι ανθυγιεινές τρύπες. Άς αναφέρουμε μία γενική παρατήρηση του Δρ. Σάμιον:

«Αν και η επίσημη άποψη μου είναι αποκλειστικά η άποψη ενός γιατρού, ωστόσο τό πιο κοινό αίσθημα ανθρωπιδς δεν μου έππρέπει ν' άποσωπήσω την άλλη πλευρά του κακού. Φτάνοντας σ' ένα όρισμένο σημείο, επιβάλλει σχεδόν άναγκαστικά μιάν άρνηση κάθε συστολής. Ένα άηδιαστικό άνακάτωμα, μιá τέτοια άποκάλυψη γύμνιας, πού είναι περισσότερο ζωώδης παρά ανθρώπινη. Τό νά υπόκειται κανεις σε τέτοιες επιδράσεις είναι ένας ξεπεσμός, ό όποιος όσο διαρκεί, τόσο μεγαλύτερος γίνεται. Για τά παιδιά πού μεγαλώνουν σ' αυτή την καταραμένη άτμόσφαιρα, είναι ένα βάπτισμα στην άτιμία. Και θάταν μάταιη έλπιδα τό νά περιμένουμε από ανθρώπους πού ζούν σε τέτοιες συνθήκες, νά τεινουν από άλλες άπόψεις σ' αυτό τόν ύψηλό πολιτισμό, πού η ούσια του συνίσταται στη φυσική κι ήθική άγνόττα»¹.

«Οι πλανόδιοι προλετάριοι στρατολογούνται άπ' την άγροτική τάξη, αλλά ή άπασχόλησή τους είναι, στό μεγαλύτερο μέρος της, βιομηχανική. Είναι τό έλαφρό πεζικό του κεφαλαίου πού, άνάλογα με τίς άνάγκες της στιγμής, ρίχνεται πότε στον ένα και πότε στον άλλο τόπο. Άπασχολούνται στις οικοδομές, στην άποξηήραση έδαφών, στην τουβλοποιία, στην άσβεστοποιία, στην κατασκευή οικηροδρομικών γραμμών κ.λ.π. Σάν κινητοί φορείς επιδημιών, σπέρνουν στό διάβα τους την εύλογιά, τόν τύφο, τη χολέρα, την όστρακιά, κ.λπ. Όταν πρόκειται για έπιχειρήσεις, όπως

1. Μαρξ, Κεφ. ΚΓ', §4.

έκεινες τις κατασκευής σιδηροδρομικών γραμμών, όπου έχουν διατεθεί σημαντικά κεφάλαια, ο εργολάβος είναι πού προσφέρει γενικά στα στρατό του ξύλινες παράγκες κι άλλες παρόμοιες κατοικίες, αυτόσχεδια χωριά χωρίς καμιά υγειονομική πρόνοια, τά όποια άποτελούν πηγή μεγάλων κερδών γιά τόν εργολάβο, πού έκμεταλλεύεται τούς εργάτες του και σά στρατώτες τής βιομηχανίας και σάν ένοικιαστές. Γιά μιá παράγκα, ανάλογα μέ τό άν έχει μιá, δυό, ή τρείς τρύπες, ο εργάτης πληρώνει νοίκι ένα δυό, τρία σελλίνια τή βδομάδα.

«Τό Σεπτέμβρη τοῦ 1864, άναφέρει ο Δρ. Σάιμον, καταγγέλλθησαν άπ' τήν ένορία Σέβενοκς στό Ύπουργείο Έσωτερικών, τά ακόλουθα γεγονότα: - Σ' αὐτή τήν ένορία ή εύλογιά ήταν, μέχρι πέρυσι, σχεδόν άγνωστή άκόμα. Λίγο πριν άπ' τήν έποχή αὐτή, άρχισε ή κατασκευή μιáς σιδηροδρομικής γραμμής πού θά ένωσε τό Λέμισαμ μέ τό Τένμπριτζ. Στήν άμεση γειτονιά αὐτῆς τῆς τελευταίας πόλης, όχι μόνο έκτελέστηκε τό μεγαλύτερο μέρος τών εργασιών, αλλά έγκαταστάθηκε έπίσης ή κεντρική άποθήκη όλου τοῦ έργου. Έπειδή ο άριθμός τών άπασχολουμένων προσώπων ήταν μεγάλος, δέν μπορούσαν νά στεγασθοῦν όλι στ' άγροτικά σπίτια: ο εργολάβος έστησε τότε καταμήκος τῆς γραμμῆς παράγκες χωρίς άερισμό και άποχέτευση και έπιπλέον, άναγκαστικά παραγεμισμένες, έπειδή κάθε ένοικιαστής ήταν ύποχρεωμένος νά δέχεται κι άλλους συγκάτοικους, όσο πολυμελής κι άν ήταν ή οικογένειά του, και παρά τό γεγονός ότι κάθε παράγκα διέθετε μόνο δυό δωμάτια. Άπ' τήν ιατρική έκθεση βγαίνει τό συμπέρασμα ότι αὐτοί οι φτωχοί άνθρωποι, γιά ν' άποφύγουν τῆς βρωμερές άναθυμιάσεις τών στάσιμων νερών και τών καμπινέδων, πού βρίσκονται κάτω άπ' τά παράθυρά τους, έπρεπε νά ύποστοῦν, στή διάρκεια τῆς νύχτας, όλα τά βάσανα τῆς άσφυξίας. Ένας έντεταλμένος γιατρός, έκφράστηκε μέ δρους πολύ σκληρούς γιά τήν κατάσταση αὐτῶν τών λεγόμενων κατοικιών, και εἶπε ότι έπρεπε νά φοβούνται τῆς πιό ολέθριες συνέπειες, άν δέν παίρνονταν άμέσως όρισμένα υγειονομικά μέτρα. Ο εργολάβος είχε ύποσχεθεῖ νά φτιάξει ένα σπίτι γι' αὐτούς πού προσβάλλονταν άπό κολλητικές άρρώστιες, αλλά δέν κράτησε τήν ύπόσχεσή του, μόνο πού πιστοποιήθηκαν διάφορα κρούσματα εύλογιάς σέ παράγκες πού θεωρούνταν άπ' τῆς καλύτερες. Τό νοσοκομείο τῆς ένορίας είναι, έδῶ και μήνες, γεμάτο άρρώστους. Σε μιá και μόνη οικογένεια, πέντε παιδιά πέθαναν άπό εύλογιά και τύφο. Άπ' τήν 1 Άπριλη ως τή 1 Σεπτέμβρη αὐτοῦ τοῦ χρόνου, ύπῆρξαν όχι λιγότερα άπό 10 θανατηφόρα κρούσματα εύλογιάς, άπ' τά όποια τά 4 παρουσιάστηκαν σέ παράγκες πού άποτελοῦσαν και τῆς έστῆς τών έπιδημιών. Είναι άδύνατο νά προσδιορίσουμε τόν άριθμό τών κρουσμάτων, γιατί οι οικογένειες πού προσβάλλονται άπ' αὐτές τῆς άρρώστιες, κάνουν τ' άδύνατα δυνατό γιά νά τ' άποκρύψουν!»¹

1. Μάρξ, Κεφ. ΚΓ', §5.

Ἄς δοῦμε τώρα τί συνέπειες εἶχαν οἱ οικονομικὲς κρίσεις γιὰ τὸ πῶς καλοπληρωμένο μέρος τῆς ἐργατικῆς τάξης. Νὰ τί περιγράφει ὁ ἀναποκριτῆς τῆς ἐφημερίδας Morning Star πού, τὸ Γενάρη τοῦ 1867, μὲ τὴν εὐκαιρία μιᾶς βιομηχανικῆς κρίσης, ἐπισκέφτηκε τὰ μέρη πού πλήγηκαν περισσότερο.

«Στὸ ἀνατολικὸ Λονδίνο, τουλάχιστον 15.000 ἐργάτες, πού ἀνάμεσά τους περισσότεροι ἀπὸ 3.000 ἦταν εἰδικευμένοι μηχανουργοί, βρισκόταν μαζί μὲ τίς οικογένειές τους σὲ κατάσταση ἐσχατῆς ἐνδεκίας. Μὲ κόπο κατάφερα νὰ φθάσω ὡς τὴν πόρτα τοῦ Οἴκου Ἐργασίας (Workhouse), γιὰ τὴν ἦταν πολιορκημένος ἀπὸ ἓνα πλῆθος πεινασμένων. Περιμέναν τὰ κουπόνια γιὰ τὸ ψωμί, ἀλλὰ ἡ ὥρα τῆς διανομῆς τους δὲν εἶχε φτάσει ἀκόμα. Στὴν αὐλὴ, πού ἦταν ὀλη στρωμένη μὲ χιόνι, μερικοὶ ὄντρες, προστατευμένοι ἀπ' τὴ μαρκίζα τῆς σκεπῆς, ἐπιδιόρθωναν τὸ πλακόστρωτο. Δούλευαν γιὰ 3 πέννες (6 χρυσὰ λεπτά) κι ἓνα κουπὸνι ψωμοῦ τὴ μέρα. Σὲ μιὰ μικρὴ παράγκα, βρώμικη καὶ καταστρεμμένη, πού βρισκόταν σὲ μιὰ ἄκρη τῆς αὐλῆς, ἦταν μιὰ ὁμάδα ἀντρῶν μὲ τίς πλάτες τους κολλημένες, ἴσα γιὰ νὰ ζεσταίνονται, πού ξεφτιζανε καρβόσχοινα καὶ συζητοῦσαν ποίος θὰ δούλευε περισσότερο μὲ τὴ λιγότερη τροφή. Ἀπ' αὐτὸ καὶ μόνο τὸν Οἶκο Ἐργασίας, ἐπαιρναν βοθημάτων 7.000 άτομα, πολλὰ ἀπ' τὰ ὁποῖα κέρδιζαν, 6 ἢ 7 μῆνες χωρὶτερα, τὰ μεγαλύτερα μεροκάματα. Ὁ ἀριθμὸς τους θάταν διπλάσιος, ἀν δὲν ὑπῆρχαν συνήθως ἐργάτες πού ν' ἀρνιοῦνται κάθε βοήθεια τῆς ἐνορίας, ὅσο τούς ἔμενε ἀκόμα κάτι γιὰ νὰ τὸ βάλουν ἐνέχυρο. Φεύγοντας ἀπ' τὸν Οἶκο Ἐργασίας, μπῆκα στὸ σπίτι ἐνὸς αἰδηρουργοῦ, ἀνεργοῦ ἐδῶ καὶ 27 βδομάδες. Τὸν βρῆκα νὰ κάθεται μ' ὅλη του τὴν οικογένεια σ' ἓνα δωμάτιο πού ἐβλεπε στὴν αὐλὴ. Τὸ δωμάτιο δὲν εἶχε ἀκόμα ἀπογυμνωθεῖ ἀπ' ὅλα τὰ ἐπιπλα, κι ὑπῆρχε μιὰ μικρὴ φωτιά, πού χρειαζόταν γιὰ νὰ μὴν παγώσουν τὰ γυμνά πόδια τῶν μικρῶν παιδιῶν ἀπ' τὸ φοβερὸ κρῦο πούκανε ἐκείνη τὴ μέρα. Μπροστὰ στὴ φωτιά ὑπῆρχε μιὰ ἀρκετὰ μεγάλῃ ποσότητα σταυπί, πού οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἔπρεπε νὰ τὸ ξεφτίσουν σ' ἀντάλλαγμα γιὰ τὸ ψωμί πού τούς ἔδινε ὁ Οἶκος Ἐργασίας. Ὁ ἀντρας δούλευε στὴν αὐλὴ, πού ἀναφέραμε παραπάνω, γιὰ ἓνα κουπὸνι ψωμοῦ καὶ 3 π. τὴ μέρα. Μόλις εἶχε ἔρθει, πολὺ πεινασμένος, ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος, μ' ἓνα πικρὸ χαμόγελο, γιὰ τὸ μεσημεριανὸ φαγητό, πού ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μερικὲς φέτες ψωμί ἀλειμμένες μὲ λίπος κι ἓνα φλυτζινοῦ τσάι χωρὶς γάλα. Τὴν ἐπόμενη πόρτα, πού χτυπήσαμε, τὴν ἀνοίξε μιὰ γυναίκα πού, χωρὶς νὰ πεῖ λέξη, μᾶς ὡδήγησε σ' ἓνα μικρὸ δωμάτιο στὸ βάθος, ὅπου βρισκόταν ὀλη τῆς ἡ οικογένεια, σιωπηλὴ καὶ μὲ τὰ μάτια καρφωμένα σὲ μιὰ φωτιά πού ἦταν ἐτοιμὴ νὰ οβύσει. Στὰ πρόσωπα αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἦταν ζωγραφισμένη μιὰ τέτοια ἐρήμωση κι ἀπόγνωση πού εὐχήθηκα νὰ μὴν ξαναδῶ ποτέ πιά μιὰ τέτοια σκηνή: «Ἐδῶ καὶ 26 βδομάδες δὲν ἔβγαλαν δεκάρα, κύριέ μου», εἶπε ἡ γυναίκα δείχνοντας τὰ μικρὰ τῆς παιδιὰ, «καὶ μᾶς ἔχουν τελειώσει ὅλα τὰ λεφτά, πού ἐγὼ κι ὁ πατέρας τους εἶχαμε βάλει

στην άκρη σέ καλύτερους καιρούς, μέ τή μάπαη έλπίδα ότι θάχαμε κάποιο άποκούμπι γιά τίς άσχημες μέρες. Κοπάξετε!», φώναξε σχεδόν έξαλλη, ενώ ταυτόχρονα μός έδειχνε ένα βιβλιάριο τραπέζης, όπου σημειώνονταν κανονικά όλα τά ποσά πού είχαν κατατεθεί διαδοχικά και κατόπιν άποσυρθεί, μέ τρόπο πού μπορούσαμε νά δούμε, πώς ή μικρή περιουσία, άφου άρχισε νά σχηματίζεται μέ μιά κατάθεση 5 σελλινών κι έφτασε ύστερα τίς 20 λίρες στερλίνες, μεταβλήθηκε στή συνέχεια άπό λίρες στερλίνες σέ σελλίνια, κι άπό σελλίνια σέ πέννες, ώσπου τό βιβλιάριο κατόντησε νάχει τήν άξια ενός φύλλου άσπρου χαρτιού. Αύτή ή οικογένεια έπαιρνε κάθε μέρα ένα πενητρό γεύμα άπ' τόν Οίκο Έργασίας ... Σ' ένα άλλο σπιτι βρήκα μιά γυναίκα άρρωστη άπό άσπία, ξαπλωμένη μέ τά ρούχα πάνω σ' ένα στρώμα και μισοσκεπασμένη μ' ένα κομμάτι χαλί, γιατί τά άλλα στρωσίδια της είχαν πάει στό ένεχυροδανειστήριο. Τά δύστυχα παιδιά της πού τήν περιποιόντουσαν, φαινονταν νάχουν τήν ίδια μεγάλη άνάγκη άπ' τίς μητρικές φροντίδες της... Η γυναίκα διηγήθηκε μέ λυγμούς τήν ιστορία του πικρού παρελθόντος της, λές κι είχε χάσει κάθε έλπίδα γιά ένα καλύτερο μέλλον. Σ' ένα άλλο σπιτι πού μέ κάλεσαν νά πάω, βρήκα μιά γυναίκα και δυό χαριτωμένα παιδάκια. Τό μόνο πού είχαν νά μου δείξουν ήταν ένα πάκο άποδείξεις του ένεχυροδανειστήριου, κι ένα θεόγυμνο δωμάτιο».

«Είναι της μόδας, ανάμεσα στους άγγλους καπιταλιστές, νά περιγράφουν τό Βέλγιο σάν «παράδεισο του έργάτη», γιατί εκεί, ή «έλευθερία της εργασίας», ή πράγμα πού είναι τό ίδιο, ή «έλευθερία του κεφάλαιου», είναι άσφαλισμένη άπό οποιαδήποτε έπιβουλή. Δέν ύπάρχει εκεί ούτε ό δεσποτισμός τών εργατικών σωματείων, ούτε ή καταπίεση του έπιστάτη του εργοστασίου. Άν ύπήρξε κάποιος βαθιά μυημένος σέ όλα τά μυστήρια της εύτυχίας του «ελεύθερου» βέλγου έργάτη, αυτός ήταν όπωσδήποτε ό μακαρίτης Ντυκπεσιώ, γενικός έπιθεωρητής τών Βελγικών φυλακών κι ευαγών ιδρυμάτων και, ταυτόχρονα, μέλος της Κεντρικής Έπιτροπής Στατιστικής του Βελγίου. Άς άνοιξουμε τό βιβλίο του: **Οικονομικός Ίσολογισμός τών Έργατικών Τάξεων στο Βέλγιο**, Βρυξέλλες 1855. Έκει βρίσκουμε τή σύγκριση τών συνθηκών διατροφής μιάς βελγικής εργατικής οικογένειας, και τών συνθηκών διατροφής του στρατιώτη, του ναύτη του Πολεμικού Ναυτικού και του φυλακισμένου. Όλοι οι πόροι της οικογένειας, ύπολογισμένοι μέ άκρίβεια, φτάνουν τά 1068 φράγκα τό χρόνο. Νά ό έτήσιος προύπολογισμός της οικογένειας:

Ό πατέρας	300 μέρες X 1,56 φρ. = 468 φρ.
Η μητέρα	300 μέρες X 0,89 φρ. = 267 φρ.
Ό γιός	300 μέρες X 0,56 φρ. = 168 φρ.
Η κόρη	300 μέρες X 0,55 φρ. = 165 φρ.

σύνολο 1068 φρ.

Τά έτήσια έξοδα τής οικογένειας και τό έλλειμμα τής θάταν, άν ό έργάτης έτρωγε τήν τροφή:

του ναύτη του Πολεμικού Ναυτικού	1828 φρ. έλλειμμα 760 φρ.
του στρατιώτη	1473 φρ. έλλειμμα 405 φρ.
του φυλακισμένου	1112 φρ. έλλειμμα 44' φρ.

«Στά 1863, έγινε στήν Άγγλία μιά έπίσημη έρευνα γύρω άπ' τό ζήτημα τής διατροφής και τής άπασχόλησης τών καταδικασμένων, είτε σ' έξορια είτε σέ καταναγκαστικά έργα. Ή σύγκριση του σουσιτίου τών άγγλων φυλακισμένων μ' εκείνου τών φτωχών τών Οίκων Έργασίας, καθώς και του αντίστοιχου τών ελεύθερων εργατών γής τής Άγγλίας, άποδειχνει περιττρανα ότι οι πρώτοι τρέφονται πολύ καλύτερα άπό εκείνους τών δύο άλλων κατηγοριών, γιατί «ή ποσότητα εργασίας πού άπαιτείται άπό ένα καταδικασμένο σέ καταναγκαστικά έργα, δέν ξεπερνάει τό μισό εκείνης πού κάνουν οι συνηθισμένοι εργατές γής»¹.

«Μιά έκθεση γιά τή δημόσια υγεία, του 1865, μιλώντας γιά μιά έπίσκεψη πού έγινε σέ καιρό έπίδημίας σέ σπίτια άγροτών, άναφέρει ανάμεσα σέ άλλα γεγονότα τά παρακάτω: «Μιά νεαρή γυναίκα, άρρωστη άπό τύφο, κοιμόταν τίς νύχτες στό ίδιο δωμάτιο μέ τόν πατέρα τής, τή μάνα τής, τό νόθο παιδί τής, τά δυο άδέρφια τής, τίς δυο άδελφές τής, πού ή κάθε μιά είχε κι άπό ένα νόθο παιδί, συνολικά 10 άτομα. Μερικές βδομάδες νωρίτερα, κοιμόντουσαν στόν ίδιο χώρο 13 παιδιά»².

Τά στενά όρια αύτής τής σύνοψης δέν μäs έπιτρέπουν νά παραθέσου- με έδώ, κατά λέξη, τή λεπτομερειακή έκθεση τών φοβερών συνθηκών κάτω άπ' τίς όποιες ζουν οι άγρότες τής Άγγλίας. Θα κλεισουμε, λοιπόν, αυτό τό κεφάλαιο μιλώντας γιά μιά όλότελα ιδιαίτερη πληγή, πού μαστίζει τούς εργατές γής κι άφείλεται στή συσσώρευση του κεφάλαιου στήν Άγγλία.

Τό πλεόνασμα του άγροτικού πληθυσμού έχει σάν άποτέλεσμα τή μείωση τών μισθών, ενώ παράλληλα δέν ικανοποιεί ούτε δλες τίς άνάγκες του κεφάλαιου, όταν προκύπτουν έκτακτες κι έπείγουσες εργασίες πού, σέ όρισμένες έποχές του χρόνου, άπαιτούνται άπ' τή γεωργία: ούτε συνάγε- ται, ακόλουθα, ότι ένας μεγάλος άριθμός γυναικών και παιδιών άπασχολείται γιά τήν κάλυψη περιστασιακών άναγκών του κεφάλαιου πού, όταν ικανοποι- ηθούν, στέλνουν αυτό τόν κόσμο νά προστεθει στόν εργατικό ύπερπληθυ- σμό τής ύπαιθρου. Τό γεγονός αυτό δημιούργησε στήν Άγγλία τό σύστημα τών **πλανόδων συνεργείων**.

1. Μάρξ, Κεφ. ΚΓ' , §5.

2. Μάρξ, Κεφ. ΚΓ' , §5.

3. Μάρξ, Κεφ. ΚΓ' , §5.

* Ένα συνεργείο αποτελείται από 10 ως 40 ή 50 άτομα, γυναίκες νέους και νέες, αν και το μεγαλύτερο μέρος των άγορών φεύγουν, όταν πλησιάζουν τα 13 τους χρόνια, τέλος από παιδιά 6 ως 13 χρόνων. Ο έπικεφαλής τους είναι ένας συνηθισμένος εργάτης γης, σχεδόν πάντα ένας άχρειος, κατεργάρας, δασατος, μέθυσος, αλλά που έχει επιχειρηματικό πνεύμα κι είναι πολύ καπάτος. Αύτος στρατολογεί την ομάδα, που θα δουλέψει κάτω απ' τις διαταγές του κι όχι κάτω απ' τις διαταγές του παχτωτή*. Αφού συνήθως παίρνει τη δουλειά κατ' άποκοπή, τό εισόδημά του, που δέν ξεπερνάει την άμοιβή του συνηθισμένου εργάτη γης, εξαρτάται σχεδόν άποκλειστικά άπ' την έπιδεξιότητα μέ την όποια καταφέρνει, σέ πολύ μικρό χρονικό διάστημα, νά ρευστοποιήσει όσο τό δυνατόν περισσότερη εργασία τής ομάδας του. Οι παχτωτές ξέρουν άπό πείρα ότι οι γυναίκες μόνο κάτω άπό τή δικτατορία του άντρα εργάζονται όπως πρέπει κι ότι οι κοπέλες και τά παιδιά, μόλις άρχίσουν τή δουλειά, έξαντλούν όλοκληρωτικά τίς δυνάμεις τους, ενώ ό ένήλικος άρσενικός εργάτης προσπαθεί νά κάνει οικονομία στίς δυνάμεις του. Ο έπικεφαλής του συνεργείου, γυροφέρνοντας στά χωράφια, μπορεί ν' άπασχολεί τήν ομάδα του 6-8 μήνες τό χρόνο. Έτσι, προσφέρει στίς εργατικές οικογένειες μεγαλύτερη σιγουριά άπ' τό μεμονωμένο παχτωτή, ά όποιος δέν άπασχολεί παιδιά, παρά μόνο περιστασιακά. Τό γεγονός αύτό έδραίνει τόσο καλά τήν έπιρροή του, ώστε σέ πολλές περιοχές δέν μπορεί κανείς νά μισθώσει παιδιά, χωρίς τή μεσολάβηση του άρχηγού του συνεργείου.

*Τά μελανά σημεία αύτου του συστήματος είναι ή ύπερεργασία που έπιβάλλεται στά παιδιά και στους νέους, οι μεγάλες πορείες που είναι ύποχρεωμένοι νά κάνουν καθημερινά, πηγαίνοντες στό κτήμα, που άπέχει 5, 6 και μερικές φορές 7 μίλια και τέλος, ή ήθική έξαχρείαση του πλανόδιου συνεργείου. Μόλο που ό έπικεφαλής του συνεργείου είναι όπλισμένος μέ μία μακριά μαγκούρα, σπάνια μόνο τή χρησιμοποιεί, και τά παράπονα γιά βίαναυση μεταχείριση άποτελούν έξαιρεση. Χρειάζεται, λοιπόν, νάναί δημοφιλής ανάμεσα στους ύποτακτικούς του, που τούς γοητεύει μέ τά τσιγγάνικα ήθη του - νομαδική ζωή, άπουσία κάθε ντροπής, άσημη εύθυμία, άισχρή άθυροσομία. Η πληρωμή γίνεται συνήθως στό καπηλειό, ενώ τά «κοπανόν» γιά τά καλά. Κατόπιν παίρνουν τό δρόμο γιά νά ξαναγυρίσουν σπίτι. Σκουντουφλώντας μία έδω και μία εκεί, και σπτηριζόμενος δεξιά κι άριστερά σέ δυό «νταρτανουγυναίκες», ό έξιος άρχηγός βαδίζει έπικεφαλής τής φάλαγγας του, ενώ πίσω τους ακολουθούν οι πιο νέοι. άστειεύόμενοι και τραγουδώντας αστυρικά κι άσεμνα τραγούδια. Δέν είναι σπάνιο νά μένουν έγγυες κοπέλες 13-14 χρόνων άπό άγόρια τής ίδιας ήλικίας. Τά χωριά που άποτελούν πηγή στρατολογίας αύτών των συνεργείων

* Σ. τ. Ε. Έπιχειρηματίας που νοίκιαζε γη άπ' τούς γαιοκτήμονες και τήν έκμεταλλεύταν καπιταλιστικά, δηλαδή, χρησιμοποιώντας μισθιτούς εργάτες και σύγχρονα τεχνικά μέσα.

γείων, μετατρέπονται σε Σόδομα και Γόμορα, όπου ο αριθμός των γεννη-
σεων νόθων παιδιών φτάνει στα ύψη.

«Τό συνεργείο, με την κλασική μορφή που τό περιγράψαμε, ονομάζε-
ται δημόσιο, κοινό ή πλανόδιο συνεργείο. Ύπάρχουν επίσης ιδιωτικά συ-
νεργεία, που έχουν την ίδια σύνθεση με τά πρώτα, αλλά έχουν λιγότερα
μέλη και δέν λειτουργούν κάτω απ' τις διαταγές του επικεφαλής του συ-
νεργείου, αλλά κάτω απ' τις διαταγές κάποιου γέρον ύπνρέτη του κτήμα-
τος, που τό όφεντικό του δέν ξέρει πώς άλλιώς τά τόν χρησιμοποιήσει. Σ'
αυτά δέν ύπάρχει πιά ή εύθυμία και τό τογγάνικο πνεύμα, αλλά, σύμφωνα
μέ όλες τις μαρτυρίες, τά παιδιά πληρώνονται λιγότερο κι έχουν πιά βάναι-
ση μεταχείριση.

«Αυτό τό σύστημα, που τά τελευταία χρόνια συνεχίζει νά διαδίδεται,
δέν ύπάρχει, όπωδήποτε, γιά χάρη του επικεφαλής του συνεργείου.
Ύπάρχει μόνο γιά νά πλουτίζουν οι μεγάλοι παχτωτές κι οι γαιοκτήμονες.
Οι μικροί παχτωτές δέ μισθώνουν συνεργεία και τά τελευταία, δέ χρησιμο-
ποιούνται σε μή άποδοτική γη. Κάποιος γαιοκτήμονας, τρομοκρατημένος
άπό μία ένδεχόμενη μείωση των εισοδημάτων του, άπευθύνθηκε στην
έπιτροπή έρευνας. «Γιατί γίνεται τόσος θόρυβος», τούς φώναξε. «Έπειδή,
τό όνομα του συστήματος είναι κακόηχο». Όνομάστε το π.χ. "βιομηχανο-
άγροτική ένωση αυτοσυστήρησης νέων", αντί γιά «συνεργείο», και κανείς
δέν θά βρεθεί νά τό επικρίνει». Η δουλειά των συνεργείων είναι πιά φτηνή
άπό κάθε άλλη, νά ποιός είναι ό λόγος που τή χρησιμοποιούν, λέει ένας πα-
λιός άρχηγός συνεργείου «Τό σύστημα των συνεργείων», λέει ένας παχτω-
τής, «είναι τό πιά φτηνό γιά τούς παχτωτές, κι άναντίρρητα, τό πιά βλαβερό
γιά τά παιδιά». Γιά τούς παχτωτές, δέν ύπάρχει πιά έξυπνη μέθοδος γιά νά
κρατήσουν τό εργατικό προσωπικό πολύ πιά κάτω απ' τό κανονικό επίπεδο,
έχοντας έτσι πάντα στη διάθεσή τους πρόσθετα χέρια γιά κάθε έκτακτη
έργασία - νά βγάλουν περισσότερη δουλειά μέ όσο γίνεται λιγότερα έξοδα,
και νά κάνουν υπεράριθμους τούς άρσενικούς ενήλικους. Μέ τό πρόσχημα
της έλλειψης έργων κι έργασίας, τό σύστημα των συνεργείων εμφανίζεται
σαν άναγκαίο»¹.

¹ Σ. τ. Ε. Τό σύστημα των συνεργείων λεγόταν gang System, αλλά ή λέξη gang εκτός
άπό συνεργείο σημαίνει και συμμορία.

1. Μάρξ, Κεφ. ΚΓ', §5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Χ

Ἡ πρωταρχική συσσώρευση

Νά λοιπόν πού φτάνουμε στό τέλος τοῦ δράματός μας.

Συναντήσαμε μιά μέρα στήν αγορά τόν ἐργάτη, πού εἶχε ἔρθει νά πουλήσει τήν ἐργατική του δύναμη, καί τόν εἶδαμε νά διαπραγματεύεται μέ τόν κάτοχο χρήματος σάν ἴσος πρὸς ἴσο. Δέν ἤξερε ἀκόμα πόσο δύσκολος ἦταν ὁ δρόμος τοῦ Γολγοθᾶ πού ἔπρεπε ν' ἀνέβει. Οὔτε εἶχε ἀκόμα φέρει στά χεῖλια του τό πικρό ποτήρι, πού ἔπρεπε νά στραγγίσει καί τήν τελευταία του σταγόνα. Ὁ κάτοχος χρήματος, πού δέν εἶχε γίνει ἀκόμα καπιταλιστής, δέν ἦταν τότε παρά ἓνας ἀπλὸς κάτοχος μιάς μικρῆς περιουσίας, μετρίοφρων κι ἀβέβαιος γιά τό μέλλον τῆς νέας του ἐπιχείρησης, στήν ὁποία εἶχε ἐναποθέσει τήν τύχη του.

Εἶδαμε κατόπιν πῶς ἄλλαξε ἡ σκηνή. Ὁ ἐργάτης, ἀφοῦ ἔδωσε ζωή στό κεφάλαιο μέ τήν πρώτη του ὑπερεργασία, ἀρχισε νά καταπιέζεται ἀπ' τήν ὑπερβολική δουλειά μιάς ἐξαιρετικά παρατεταμένης ἐργασίας μέρας. Ἡ σχετική ὑπεραξία περιορίσε τόν ἐργάσιμο χρόνο, πού χρειαζόταν γιά τή συντήρησή του κι ἐπέκτεινε τό χρόνο τῆς ὑπερεργασίας, πού σκοπός τῆς ἦταν νά τρέφει ὅλο καί πιά πλουσιοπάροχα τό κεφάλαιο. Στήν ἀπλή συνεργασία, εἶδαμε τόν ἐργάτη νά ὑποβάλλεται σέ μιά στρατιωτική πειθαρχία, καί νά παρασύρεται ἀπ' τό ρεῦμα μιάς ὀλόκληρης ἀλυσίδας ἐργατικῶν δυνάμεων· νά ἐξαντλεῖται ὅλο καί περισσότερο, γιά νά προσφέρει περισσότερη τροφή στό διαρκῶς αὐξανόμενο κεφάλαιο. Εἶδαμε τόν ἐργάτη σακατεμένο, ταπεινωμένο καί καταπιεσμένο στό ἔπακρο, ἀπ' τόν καταμερισμό τῆς ἐργασίας στή μανιφακτούρα. Τόν εἶδαμε νά ὑφίσταται τοὺς ἀπερίγραπτους σωματικούς κι ψυχικούς πόνους, πού τοῦ προκάλεσε ἡ εἰσαγωγή τῶν μηχανῶν στή μεγάλη βιομηχανία. Ἀπογυμνωμένο κι ἀπ' τό τελευταῖο ἴχνος τῆς χειροτεχνικῆς ἐπιδεξιότητος, τόν εἶδαμε νά καταντάει ἓνας ἀπλὸς δούλος τῆς μηχανῆς, νά μεταμορφώνεται ἀπὸ μέλος ἑνὸς ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ, στό πιά εὐτελές ἐξάρτημα ἑνὸς συστήματος μηχανῶν, νά βασανίζεται ἀπ' τή δουλειά, πού ἐντατικοποιήθηκε μέ ἰλιγγίωδη ρυθμό ἀπ' τῆ μηχανή, ἡ ὁποία κάθε φορά πού τῆ χειρίζεται ἀπειλεῖ νά ξεσκίσει τίς σάρκες του ἢ νά τόν συνθλίψει ἀνάμεσα στά τρομερά τῆς γρανάζια κι εἶδαμε ἀκόμα, τῆ γυναῖκα καί τὰ μικρά του παιδιὰ νά γίνονται δούλοι τοῦ κεφάλαιου. Καί στό μεταξύ, ὁ καπιταλιστής, πού ἀπόκτησε ἀπειρα πλοῦτη, τοῦ πληρώνει ἓνα μισθό, πού μπορεῖ νά τόν μειώσει ὅποτε θέλει, ἀκόμα κι ὅταν φαίνεται ὅτι τόν διατρεῖ σ' αὐτὰ ἴδια ἐπίπεδα ὅπως πρὶν, ἢ ἀκόμα κι ὅτι τόν αὐξάνει. Τέλος, εἶδαμε τόν ἐργάτη ν' ἀχρηστεύεται προσωρινά ἀπ' τῆ συσσώρευση τοῦ κε-

φάλοιου, νά περνάει ἀπ' τόν ἐνεργό βιομηχανικό στρατά στόν ἐφεδρικό, γιά νά βυθιστεί παντοτινά στήν κόλαση τῆς ἐσχάτης ἐξαθλίωσης. Ἡ θυσία συντελέστηκε!

Μά πῶς μπόρεσαν νά οὐμβοῦν ὅλα αὐτά;

Μ' ἓναν τρόπο πολύ ἀπλό. Ὁ ἐργάτης ἦταν, πράγματι, κάτοχος τῆς ἐργατικῆς του δύναμης μέ τήν ὁποία θάπρεπε νά παράγει καθημερινά πολύ περισσότερα ἀπ' ὅσα χρειαζόταν ὁ ἴδιος κι ἡ οἰκογένειά του, τοῦ λείπανε, ὅμως, τ' ἄλλα ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς ἐργασίας, δηλαδή, τά μέσα κι οἱ πρῶτες ὕλες τῆς. Στερημένος, λοιπόν, ἀπό κάθε πλοῦτο, ὁ ἐργάτης ἀναγκάστηκε, γιά νά κερδίσει τή ζωή του, νά πουλήσει τό μοναδικό ἀγαθό πού διέθετε, τήν ἐργατική του δύναμη, στόν κάτοχο χρήματος, πού τήν ἐκμεταλλεύθηκε πρὸς ὄφελός του. Ἡ ἀτομική ιδιοκτησία κι ἡ μισθωτή ἐργασία, τά θεμέλια τοῦ συστήματος τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, εἶναι ἡ κύρια αἰτία τῶν δεινῶν.

Ἄλλ' αὐτό εἶναι ὀδικο! Εἶναι ἐγκλημα! Καί ποῖς ἔδωσε στόν ἄνθρωπο τό δικαίωμα τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας; Καί πῶς ὁ κάτοχος χρήματος βρέθηκε νά κατέχει μιά πρωταρχική συσσώρευση, πού εἶναι πηγή τῆς ἀτιμίας;

Μιά τρομερή φωνή βγαίνει ἀπ' τό νοῦ τοῦ Θεοῦ - κεφάλαιο, κι οὐρλιάζει: «Ὅλα εἶναι δίκαια, γιὰτί ὅλα εἶναι γραμμένα στό βιβλίο τῶν αἰώνιων νόμων». Ὑπῆρξε μιά πολύ μακρινή ἐποχή, ὅπου ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τριγυροῦσαν στή Γῆ, ἐλεύθεροι καί ἴσοι ἄκομα. Λίγοι ἀπ' αὐτούς ἦταν ἐργατικοί, ἐγκρατεῖς κι οἰκονόμοι· ὅλοι οἱ ἄλλοι ἦταν τεμπέληδες, ἄσωτοι καί σπάταλοι. Οἱ ἀρετές ἔκαναν τοὺς πρῶτους πλοῦσιους καί τά βίτσια ἐξαθλίωσαν τοὺς δευτέρους. Οἱ λίγοι ἀπόκτησαν τό δικαίωμα ν' ἀπολαμβάνουν (αὐτοὶ κι οἱ ἀπόγονοί τους) τά πλοῦτη, πού μέ τίς ἀρετές τους εἶχαν συσσωρεύσει, ἐνῶ οἱ πολλοί, ἀναγκασμένοι ἀπ' τήν ἀθλιότητά τους νά πουλιοῦνται στοὺς πλοῦσιους, καταδικάστηκαν νά ὑπηρετοῦν αἰώνια αὐτούς καί τοὺς ἀπογόνους τους.

Αὐτή τήν ἐξήγηση δίνουν ὀρισμένοι φίλοι τῆς ἀστικῆς τάξης. «Καί δέν κουράζονται νά μᾶς σερβίρουν τέτοια ἀνοστα παραμύθια. Ὁ Θεός, λογουχάρη, τολμάει νά τά παρουσιάσει στοὺς γάλλους σ' ἓναν τόμο, ὅπου μ' ἐπίσημη σοβαρότητα ἰσχυρίζεται ὅτι ἐκμηδένισε τίς ἀνίερεις ἐπιθέσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ ἐνάντια στήν ιδιοκτησία»¹.

Ἄν τέτοια ἦταν ἡ καταγωγή τῆς πρωταρχικῆς συσσώρευσης, ἡ θεωρία πού προέρχεται ἀπ' αὐτή, θάταν ἐξίσου ἄσπῃ μ' ἐκεῖνη τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, καθὼς καί μ' αὐτή πού διατείνεται ὅτι τά πάντα εἶναι προκαθορισμένα. Ὁ πατέρας ἦταν τεμπέλης κι ἄσωτος, ὁ γιός θά ζήσει στήν ἀθλιότητα. Ὁ ἓνας εἶναι γιός ἐνός πλοῦσιου, ἀρα θάναί μοιραία εὐτυχισμένος, δυνατός, μορφωμένος, πολιτισμένος, ἠθικός κ.λ.π. Ὁ ἄλλος εἶναι γιός ἐνός φτωχοῦ, ἀρα θάναί μοιραία δυστυχισμένος, ἀδύνατος, ἄμαθης, ἀποκτηνωμένος, ἀνῆθικός κ.λ.π. Μιά κοινωνία πού θεμελιώνεται σ' ἓνα τέτοιο

1. Μάρξ, Κεφ. ΚΔ', §1.

νόμο θάπρεπε όπωσόδηποτε νά έκλειψει. όπως κίόλας έκλειψανε τόσες άλλες κοινώνιες λιγότερο βάρβαρες και λιγότερο ύποκριτικές, τόσες θρησκείες και Θεοί, άρχίζοντας άπ' τό χριστιανισμό, στούς νόμους τών όποιων βρίσκουμε παρόμοια παραδείγματα δικαιοσύνης.

Κι έδώ, θά μπορούσαμε νά τελειώσουμε τά όσα λέμε μ' αύτή τήν άστική ήλιθιότητα. Άλλά τό δράμα μας έχει μιá τραγική κατάληξη, αντίξιά του, όπως θά δούμε σύντομα, παρακολουθώντας τήν τελευταία του πράξη.

Άς άνοιξουμε, τώρα, τήν ιστορία, εκείνη πού γράφτηκε άπό άστούς, γιά χρήση και κατανάλωση τής άστικής τάξης· άναζητούμε, λοιπόν, σ' αύτή τήν καταγωγή τής πρωταρχικής συσσώρευσης και νά τί βρίσκουμε:

Στὴν άρχαιότητα, περιπλανόμενες ανθρώπινες ομάδες έρχονται νά έγκατασταθούν στις περιοχές εκείνες, πού εύνοούνται περισσότερο άπ' τή φύση. Φτιάχουν πόλεις, καλλιεργούν τή γή, και κάνουν, δι, άλλο χρειάζεται γιά νά εύμερήςσουν. Μά νά πού στὴν άνάπτυξή τους, συναντιούνται και συγκρούονται, κι άκολουθούν πόλεμοι: νεκροί, έμπρησμοί, άρπαγές και σφαγές. Ότι άνήκει στούς νικημένους γίνεται ιδιοκτησία τών νικητῶν, συμπεριλαμβανόμενων κι αυτών πού επέζησαν, κι οι όποιοί γίνονται δούλοι.

Αύτή είναι ή καταγωγή τής πρωταρχικής συσσώρευσης στὴν άρχαιότητα. Άς έρθουμε τώρα στό μεσαιώνα.

Σ' αύτή τή δεύτερη περίοδο τής ιστορίας, δέ βρίσκουμε άλλο άπό εισβολές λαών σέ χώρες άλλων λαών, πιό πλούσων και πιό εύνοημένων άπ' τή φύση. Κι άκολουθεί πάλι ή ίδια ιστορία σφαγῶν, λεηλασιῶν κ.λ.π. Ότι άνήκει στούς νικημένους γίνεται ιδιοκτησία τών νικητῶν, μέ τή μόνη διαφορά ότι αυτοί πού επέζησαν δέ γίνονται πιά δούλοι, όπως στὴν άρχαιότητα, αλλά δουλοπάροικοι, και περνοῦν στὴν έξουσία τών κυριῶν τους, μαζί μέ τή γή μέ τὴν όποία ήταν δεμένοι.

Όυτε στό μεσαιώνα, λοιπόν, βρίσκουμε τό παραμικρό ίχνος εκείνης τής ειδυλλιακής έργατικότητας, έγκράτειας κι οικονομίας, πού εκθειάζεται άπό ένα όρισμένο άστικό δόγμα σάν καταγωγή τής πρωταρχικής συσσώρευσης. Και πρέπει νά σημειωθεί ότι ό μεσαιώνας είναι ή έποχή άπ' τὴν όποία καυχῶνται ότι κατάγονται οι πιό διάσημοί κάτοχοι πλούτου τής έποχής μας. Άλλά άς έρθουμε, τελικά, στή σύγχρονη έποχή.

Ή άστική επανάσταση κατάστρεψε τὴν φεουδαρχία και μεταμόρφωσε τὴ δουλοπαροικία σέ μισθωτὴ έργασία. Ταυτόχρονα, όμως, άφαίρεσε άπ' τόν εργάτη τά λιγοστά μέσα συντήρησης, πού τό καθεστώς τής δουλοπαροικίας του έξασφάλιζε. Ό δουλοπάροικος, άν και έπρεπε νά δουλεύει τόν περισσότερο καιρό γιά τόν κύριό του, είχε παρόλα αυτά κι ένα κομμάτι γῆς, διαθέτοντας παράλληλα και τά μέσα και τό χρόνο νά τὴν καλλιεργεί, γιά νά τά φέρνει βόλτα στή ζωή. Ή άστική τάξη κατάστρεψε δια αυτά και μετατρέψε τό δουλοπάροικο σ' έναν **ελεύθερο** (;) εργάτη, πού δέν είχε άλλη εκλογή, άπό τό νά τόν εκμεταλλεύεται, μέ τόν τρόπο πού είδαμε, ό πρώτος τυχῶν καπιταλιστὴς ή νά πεθάνει τής πείνας.

“Ας περάσουμε τώρα στις λεπτομέρειες. “Ας ανοίξουμε την ιστορία ενός λαού, κι ας δούμε πώς έγινε η άπαλλοτριώση τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν, κι ὁ σχηματισμός ἐκείνων τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, πού προορισμός τους ἦταν νά προσφέρουν τήν ἐργατική τους δύναμη στίς σύγχρονες βιομηχανίες. Θά πάρουμε, ὅπως καί προηγούμενα τήν ιστορία τῆς Ἑγγλίας. Γιατί ἂν ἡ Ἑγγλία εἶναι ἡ χώρα ὅπου ἔχει ἐξεληχθεῖ περισσότερο ἀπό ὅπου-δήποτε ἄλλοῦ ἡ ἀρρώστια πού μελετοῦμε, εἶναι καί ἐκείνη πού θά μπορέσει νά μάς προσφέρει τό πιό κατάλληλο ἔδαφος γιά τίς παρατηρήσεις μας.

«Στήν Ἑγγλία, ἡ δουλοπαροικία εἶχε οὐσιαστικά ἐξαφανιστεῖ στά τέλη τοῦ 14ου αἰῶνα. Ἡ συντριπτική πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦνταν τότε, κι ἀκόμα περισσότερο στό 15ο αἰῶνα, ἀπό ἐλεύθερους ἀγρότες, πού καλλιεργοῦσαν οἱ ἴδιοι τά χωράφια τους, ἀνεξάρτητα ἀπ’ τόν φεουδαρχικό τίτλο στόν ὁποῖο στηρίζαν τό δικαίωμα ἰδιοκτησίας τους. Στά μεγάλα ἀρχοντικά κτήματα, ὁ βάλιος*, πού κι ὁ ἴδιος ἦταν παλιά δουλοπάροικος, εἶχε παραχωρήσει τή θέση του στόν ἐλεύθερο παχτωτή. Οἱ μισθωτοί ἐργάτες τῆς γεωργίας ἀποτελοῦνταν κατά ἓνα μέρος ἀπό ἀγρότες, πού ἀξιοποιοῦσαν τόν ἐλεύθερο χρόνο τους, πιάνοντας δουλειά σέ μεγάλους γαιοκτῆμονες, καί κατά ἓνα ἄλλο, ἀπό μιά ἰδιαίτερη καί ὀλιγάριθμη τάξη ἡμερομισθίων ἐργατῶν γῆς. Οἱ τελευταῖοι ἦταν, ταυτόχρονα, καί ἀνεξάρτητοι ἀγρότες, γιατί ἔξω ἀπ’ τό μισθό, τοῦς παραχωροῦσαν χωράφια τουλάχιστον 4 ἀκρ** κι ἀγροτικά σπιτία. Ἐπιπλέον, χρησιμοποιοῦσαν ἀπό κοινού μέ τους καθαυτό ἐργάτες τήν κοινοτική γῆ, ὅπου ἔβοσκαν τά ζῶα τους κι’ ἀπ’ ὅπου προμηθεύονταν τήν ξυλεία, τήν τύρφη κ.λ.π. γιά τή θέρμανσή τους.

Τό προανάκρουσμα τῆς ἀνατροπῆς πού θάβριζε τά πρῶτα θεμέλια τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς, παίχτηκε στό τελευταῖο τρίτο τοῦ 15ου αἰῶνα καί στίς ἀρχές τοῦ 16ου. Μέ τή διάλυση τῶν πολυμελῶν ἀκολουθιῶν τῶν φεουδαρχῶν, ρίχτηκε ξαφνικά στήν ἀγορά ἐργασίας μιά μάζα ἀπογυμνωμένων προλετάρκων, πού διογκώθηκε σημαντικά ἐξατίας τοῦ σφετερισμοῦ τῆς κοινοτικῆς γῆς ἀπ’ τοῦς μεγάλους φεουδάρχες, πού ἐδίωξαν αὐτούς πούχαν τά ἴδια δικαιώματα μέ τ’ ἀφεντικό τους. Ἐκεῖνο πού στήν Ἑγγλία ἐπέτρεψε εἰδικά αὐτές τίς πράξεις βίας, ἦταν ἡ ἀνθιση τῆς μανιφακτούρας μάλλινων ὑφασμάτων στή Φλάνδρα, κι ἡ ἀντίστοιχη ἀνάπτυξη τοῦ μαλλινοῦ. **Μετατροπή τῶν χωραφῶν σέ προβατοβοσκές**, νά ποῖο ἦταν τό σύνθημα. Ὁ Χάρρισον διηγεῖται, πώς ἡ ἀπαλλοτριώση τῶν ἀγροτῶν ἐρήμωσε τή χώρα. «Τί τοῦς νοιάζει τοῦς μεγάλους μας σφετεριστές. Οἱ κοινοτικές τῶν ἀγροτῶν καί τά σπιτία τῶν ἐργατῶν κατεδαφίστηκαν μέ τή βία ἡ ἀφέθηκαν νά ρημάξουν. Ἄν θελήσουμε νά συμβουλευτοῦμε τίς παλιές ἀπογραφές κάθε ἀρχοντικοῦ κτήματος, θά δοῦμε ὅτι ἀμέτρητα σπιτία ἔχουν ἐξαφανιστεῖ μαζί μέ τοῦς ἀγρότες πού τά κατοικοῦσαν, ὅτι ἡ γῆ τρέφει πολύ

* Σ. τ. Ε. Ἐπιστάτης.

** Σ. τ. Ε. 1 acr = 4,0467 στρέμματα.

λιγότερους ανθρώπους, ότι πολλές πόλεις παρήκμασαν, μόλο που μερικές νέες ανθίζουν ... θα μπορούσα ν' άφηγηθώ πολλά γιά πόλεις και χωριά που τάχουν κατοστρέψει γιά νά τά μετατρέψουν σέ προβατοβοσκές, κι όπου μένουν όρθιοι μόνο οι άρχοντικοί πύργοι»¹.

• Η βίαιη άπαλλοτριώση τών λαϊκών μαζών δέχτηκε μά νέα, φοβερή ώθηση τό 16ο αιώνα, μέ τή Μεταρρύθμιση και τή κολοσοκία καταλήστευση τών έκκλησιαστικών κτημάτων που έπακολούθησε. Η καθολική έκκλησία ήταν, τήν εποχή εκείνη, φεουδαρχική ιδιοκτήτρια του μεγαλύτερου μέρους τής άγγλικής γής. Η κατάργηση τών μοναστηριών κ.λ.π. μεταμόρφωσε σέ προλετάριους τούς κατοίκους τους. Τά ίδια τά έκκλησιαστικά κτήματα έπεσαν στά χέρια εύνοούμενων του βασιλιά ή πουλήθηκαν σ' έξειτελιστική τιμή σέ κατοίκους πόλεων, σέ κερδοσκόπους παχτωτές, που άρχισαν νά διώχνουν μαζικά τούς πρώην κληρονομικούς ύποτελείς άγρότες. Τό δικαίωμα τών φτωχών σ' ένα μέρος τής δεκάτης* τών έκκλησιών, άφαιρέθηκε άπ' αυτούς σιωπηλά. Στο 40ό έτος τής βασιλείας τής Έλισάβετ, άναγκάστηκαν ν' άναγνωρίσουν σάν έθνικό πρόβλημα τήν κατάσταση τής έσχατης έξαθλίωσης, και νά καθιερώσουν τό φόρο γιά τούς φτωχούς. Οι συντάκτες αυτού του νόμου ντράπηκαν νά έκθέσουν τούς λόγους που τόν επέβαλλαν και, παρά τά καθιερωμένα, τόν δημοσίευσαν χωρίς καμά προεισαγωγή**. Στη διάρκεια τής βασιλείας του Καρόλου Α' ή βουλή τόν άνακήρυξε τακτικό νόμο και δέν τροποποιήθηκε παρά τό 1834. Ό,τι είχε παραχωρηθεί στους φτωχούς σάν άποζημίωση γιά τίς άπαλλοτριώσεις που είχαν ύποστεί, μεταβλήθηκε τότε σέ τιμωρία.

• Τόν καιρό άκόμα τής Έλισάβετ, συγκεντρώθηκαν κάμποσοι γαιοκτήμονες κι εύποροι παχτωτές, γιά νά μελετήσουν τό νόμο γιά τούς φτωχούς, που είχε ψηφιστεί πρόσφατα. Νά ένα μέρος τής περίληψης τών μελετών τους, που ύποβλήθηκε σ' ένα διάσημο νομικό τής εποχής εκείνης γιά γνωμοδότηση:

• Μερικοί πλούσιοι παχτωτές τής ένορίας έχουν προτείνει ένα έξυπνο σχέδιο μέ τό όποιο μπορεί ν' άποφευχθεί όποιαδήποτε παρερμηνεία σχετικά μέ τήν έφαρμογή του νόμου. Προτείνουν νά χτιστεί στήν ένορία μά φυλακή καταναγκαστικής εργασίας. Κάθε φτωχός που δέ θά δεχτεί νά κλειστεί σ' αύτή τή φυλακή, θά χάσει τό έπίδομα. Έπειτα, πρέπει νά γνωστοποιηθεί στή γύρω περιοχή ότι άν κανείς είναι διατεθειμένος νά μισθώσει τούς φτωχούς αύτης τής ένορίας, θά πρέπει νά στείλει μέσα σέ μά όρισμένη προθεσμία ένοφράγιστες προσφορές μέ τήν κατώτατη τιμή που έπιθυμεί νά τούς μισθώσει. Οι συντάκτες αυτού του σχεδίου ύποθέτουν ότι στις γειτονικές κομητείες ύπάρχουν άνθρωποι που δέν έχουν καμά όρεξη

1. Μάρξ, Κεφ. ΚΔ', §2.

* Σ. τ. Ε. Ένα είδος φόρου που επέβαλλε ή έκκλησία.

** Σ. τ. Ε. Εισηγητική έκθεση.

να δουλεύουν και πού δε διαθέτουν καμιά περιουσία ή πίστωση γὰ ν' ἀποκτήσουν ἕνα παχτωμένο ἀγρόκτημα, ἢ ἕνα καράβι, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ζοῦνε χωρὶς νὰ δουλεύουν. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι θάταν διατεθειμένοι νὰ κάνουν πολὺ εὐνοϊκὲς προσφορὲς στὴν ἔνορρα. Ἐὰν κανένας φτωχὸς πέθαινε στὴ διάρκεια τοῦ συμβολαίου, τότε τὸ φταίξιμο θὰ βάρυε τὸν ἴδιο, μὰ κι ἡ ἔνορρα θάχε ἐκπληρώσει ὅλες τῆς τίς ὑποχρεώσεις ἀπέναντι σ' αὐτοὺς τοὺς φτωχοὺς. Ἐμεῖς, ὁμως, φοβόμαστε ὅτι ὁ νόμος αὐτὸς δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ τέτοια μέτρα αὐνεσης. Πρέπει, πάντως, νὰ ξέρετε ὅτι οἱ ὑπόλοποι ἐλεύθεροι μικροῖδιοκτῆτες ἀγρότες αὐτῆς τῆς κομητείας καὶ τῶν γύρω κομητειῶν, θὰ ἐνωθοῦν μαζί μας, γιὰ νὰ ὑποκινήσουν τοὺς ἐκπροσώπους τους, στὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, νὰ προτείνουν ἕνα νόμο πού θὰ ἐπιτρέπει τὴ φυλάκιση καὶ τὴν ἀναγκαστικὴ ἐργασία τῶν φτωχῶν. Ἔτσι ὥστε κάθε ἄτομο πού ἀντικέκεται στὴ φυλάκιση, νὰ χάνει τὸ δικαίωμά του στὸ ἐπίδομα. Αὐτὸ, ἐλπίζουμε, θὰ ἐμποδίσαι τοὺς φτωχοὺς νὰ ζητοῦν ἐπίδομα».

«Τὸν 18ο αἰῶνα, ὁ ἴδιος νόμος γίνεται μέσο καταλήστευσης. Ἡ κοινοβουλευτικὴ μορφή αὐτῆς τῆς καταλήστευσης τῆς κοινοτικῆς γῆς, εἶναι κεινὴ τοῦ «Νόμου γιὰ τὴν Περιφράξη τῆς Κοινοτικῆς Γῆς». Στὴν πραγματικότητα, πρόκειται γιὰ διατάγματα μὲ τὰ ὁποῖα οἱ γαιοκτῆμονες δωρίζουν στὸν ἑαυτὸ τους τὴν κοινοτικὴ γῆ, δηλαδή, διατάγματα ἀπαλλοτριώσεως τοῦ λαοῦ. Ὁ σέρ Φ. Μ. Ἦντεν προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσει τὴν κοινοτικὴ ἰδιοκτησία ὡς ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, πού δὲν ἔχει ἀκόμα μοιραστεῖ, ἀλλὰ αὐτοδιαμεύεται, ζητώντας ἀπ' τὴ Βουλὴ ἕνα γενικὸ νόμο, πού νὰ ἐπικυρώνει μὰ γιὰ πάντα τὴν περιφράξη τῶν κοινοτικῶν γαιῶν. Καὶ χωρὶς νάναί εὐχαριστήμενος πού ὁμολογεῖ ἔτσι τὴν ἀναγκαιότητα ἑνὸς κοινοβουλευτικοῦ πραξικοπήματος, τὴ νομιμοποίηση τῆς μεταβίβασης τῶν κοινοτικῶν γαιῶν στοὺς γαιοκτῆμονες, ἐπιμένει στὴν ἀποζημίωση πού πρέπει νὰ δοθεῖ στοὺς φτωχοὺς ἀγρότες. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχαν ἀπαλλοτριωμένοι, δὲ θάπρεπε φυσικὰ νὰ ὑπάρχουν κι ἄτομα πού πρέπει ν' ἀποζημωθοῦν».

«Στὸ Νόρθαμπτονσφρ καὶ στὸ Λίνκολνσφρ – λέει ὁ Ἄντινγκτον – ἡ περιφράξη τῶν κοινοτικῶν γαιῶν πῆρε μεγάλες διαστάσεις καὶ τὰ περισσότερα νέα φέουδα, πού προκύψανε ἀπ' τὶς περιφράξεις, μετατράπηκαν σὲ βοσκές, μὲ συνέπεια ἐκεῖ πού παλιὰ καλλιεργοῦσαν 1500 ἀκρ, νὰ μὴν καλλιεργοῦν τώρα οὔτε 50... Ἐρεῖμα σπιτιῶν, ἀχυρῶνων, στάβλων κ.λπ., εἶναι τὰ μόνα ἴχνη πού ἀπόμειναν ἀπ' τοὺς παλιούς κατοίκους. (Σὲ πολλὰ μέρη, ἀπὸ ἑκατοντάδες σπιτία κι οἰκογένειες, ἀπόμειναν 8 ἢ 10). Στις περισσότερες ἔνορριες, ὅπου ἡ περιφράξη ἐγένε 15 ἢ 20 μόνο χρόνια νωρίτερα, ὑπάρχουν ἐλάχιστοι ἰδιοκτῆτες γῆς, σὲ σύγκριση μ' αὐτοὺς πού καλλιεργοῦσαν τὴ γῆ ὅταν τὰ χωράφια ἦταν ξέφραγα. Δὲν εἶναι σπάνιο τὸ φαινόμενο, 4 μὲ 5 πλοῦσιοι κτηνοτρόφοι νὰ σφετερίζονται ὁλόκληρα φέουδα, πού μόλις εἶχαν

περιφραχτεί και πού προηγούμενα βρισκονταν στα χέρια 20 – 30 παχτωτών κι ισάριθμων μικρών ιδιοκτητών κι αγροτών. Όλοι αυτοί διώχθηκαν μαζί με τις οικογένειές τους απ' τ'α κτήματά τους, μαζί μ' άλλες οικογένειες πού τις άπασχολούσαν και τις συντηρούσαν αυτοί». Η γη πού προσαρτούσε ο γειτονικός γαιοκτήμονας με τό πρόσχημα τής περιφραξης, δέν περιοριζόταν μόνο στή χέρσα γη, αλλά άποτελούσε συχνά γη πού τήν καλλιεργούσε κάποιος έναντι όρισμένης είσφοράς στήν κοινότητα ή γη πού τήν καλλιεργούσαν από κοινού.

Ο Δρ. Πράις λέει: «Μιλώ εδώ για τήν περίφραξη αγρών και γαιών, πού καλλιεργούνται κιάλας. Άκόμα κι οι συγγραφείς πού συνηγορούν υπέρ των περιφράξεων, όμολογούν ότι σ' εκείνη τήν περίπτωση αυτές μεκώνουν τήν καλλιέργεια, ύψώνουν τις τιμές των τροφίμων κι έρημώνουν τόν τόπο... Άκόμα κι ή περίφραξη χέρσων γαιών, όπως γίνεται σήμερα, στερεί τόν φτωχό από ένα μέρος των μέσων σμντήρησης του και μεγαλώνει τ'α παχτωμένα κτήματα, πού είναι ήδη πολύ μεγάλα. Όταν ή γη περάσει στα χέρια λίγων μεγάλων παχτωτών, οι μικροί (πού ό ίδιος χαρακτηρίζει προηγούμενα σαν «ένα πλήθος μικροϊδιοκτήτες και μικροπαχτωτές, πού συντηρούν τούς έαυτούς τους και τις οικογένειές τους με τό προϊόν τής γης πού καλλιεργούν, με πρόβατα, πουλερικά, γουρούνια κ.λ.π., πού τ'α στέλνουν νά βοσκήσουν στή κοινοτική γη») θά μετατραπούν σε ανθρώπους πού είναι ύποχρεωμένοι νά κερδίζουν τή ζωή τους εργαζόμενοι για άλλους, και νά πηγαίνουν στήν αγορά για ότι χρειάζονται. Ίσως νά βγαίνει περισσότερη δουλειά, γιατί χρησιμοποιείται και περισσότερος έξαναγκασμός ... οι πάλικι κι οι μανιφακτούρες θά μεγαλώσουν, γιατί ύπάρχει ένας μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων πού ζητάνε άπασχόληση. Μ' αυτό τόν τρόπο, ή συγκέντρωση των παχτώσεων πραγματοποιείται αύθόρμητα κι άνθεϊ από πολλά χρόνια σ' αυτό τό βασίλειο. Γενικά, ή κατάσταση των κατώτερων λαϊκών τάξεων χειροτέρευσε από κάθε άποψη, οι μικροί γαιοκτήμονες και παχτωτές ύποβιάστηκαν στήν κατάσταση των μεροκαματιάρηδων και μισθωτών, ένώ ταυτόχρονα έγινε πιο δύσκολη ή επίβιωση». Πραγματικά, ό σφετερισμός των κοινοτικών γαιών, κι ή αγροτική επανάσταση πού έπακολούθησε, επένεργησαν τόσο σκληρά πάνω στους αγρότες πού, σύμφωνα με τόν ίδιο τόν Ήντεν, απ' τ'α 1765 ως τ'α 1780, ό μισθός τους άρχισε νά πέφτει κάτω απ' τό κατώτατο όριο και νά συμπληρώνεται με επίσημη επίδότηση των φτωχών. «Ο μισθός τους», λέει, «δέν άρκούσε για τις πρώτες ανάγκες τής ζωής».

Τό 19ο αϊώνα, έσβυσε, τελικά, ή ανάμνηση του στενού δεσμού ανάμεσα στο γεωργό και τήν κοινοτική γη. Πόσα χρήματα άποζημίωση πήρε, άληθεια, ό γεωργικός πληθυσμός για τ'α 3.511.770 άκρ κοινοτικής γης, πού του άρπαξαν απ' τ'α 1801 ως τ'α 1831, και πού οι ιδιοκτήτες τ'α χάρισαν ό ένας στον άλλο με τό νόμο τής περιφραξης.»¹

¹ Μάρξ, Κεφ ΚΔ', §2.

Τις τελευταίες έπινοήσεις μεγάλης ιστορικής σημασίας, που χρησιμοποιήθηκαν για την άπαλλοτριώση τών άγροτών, πρέπει νά τις αναζητήσουμε στην Άνω Σκωτία, όπου κι έφαρμόστηκαν πιό σκληρά. Ό Τζ. Ένσορ, σ' ένα βιβλίο που έκδόθηκε στά 1818, γράφει : «Οι μεγιστάνες τής Σκωτίας άπαλλοτριώσαν οικογένειες σά νά ξερριζώνων ζιζάνια. Μεταχειρίστηκαν τά χωριά και τούς κατοίκους τους όπως μεταχειρίζονται οι ίνδοι, διψασμένοι για έκδίκηση, τά άγρια θηρία στις φωλιές τους. Ό άνθρωπος πουλιέται για μά προβά, για ένα άρνισιο μπούτι ή και για άκόμα λιγότερα ... Τόν καιρό τής εισβολής στη Β. Κίνα, τό Μεγάλο Συμβούλιο τών Μογγόλων συζήτησε άν θάπρεπε νά έκκαθαρίσουν τή χώρα άπ' όλους τούς κατοίκους και νά τή μετατρέψουν σ' έναν άπέραντο βοσκότοπο. Πολλοί σκωτσέζοι γαιοκτήμονες έφάρμοσαν αυτό τό σχέδιο στη χώρα τους, σέ βάρος τών ίδιων τών συμπατριωτών τους.

« Άλλά ό καθένας δικαιούται τις τιμές που του άξιζουν. Ή πιό καθαρά μογγολική πρωτοβουλία πάρθηκε άπ' τή δούκισσα του Σάδερλαντ. Αύτή ή γυναίκα, που είχε καλή κατάρτιση στά οικονομικά, πριν καλά-καλά πάρει στά χέρια τής τά χαλινάρια τής έξουσίας, έβαλε σ' έφαρμογή τά μεγάλα μέσα, και μετάτρεψε σέ βοσκότοπο μά ολοκληρη κομητεία, που ό πληθυσμός τής, έξαιτίας παρόμοιων πειραμάτων, μικρότερης όμως κλίμακας, είχε κιόλας μειωθεί σέ 15.000. Άπ' τά 1814 ως τά 1820, αυτοί οι 15.000, που άποτελούσαν περίπου 3.000 οικογένειες, διώχτηκαν αυστηματικά. Τά χωριά τους καταστράφηκαν και πυρπολήθηκαν, και τά χωράφια τους μετατράπηκαν σέ βοσκότοπα. Οι άγγλοι στρατιώτες που στάλθηκαν για νά ένισχύσουν τήν έπιχείρηση, συγκρούστηκαν μέ τούς ντόπιους. Μιά γριά, που άνήθηκε νά έγκαταλείψει τήν καλύβα τής, χάθηκε μέσα στις φλόγες».

(Άνοιξε τ' αυτιά σας, άστοι, που διαμαρτύρεστε ένάντια στην έπασαστατική χρήση του πετρέλαιου! Ή φωτιά χρησιμοποιήθηκε για πολύ καιρό έναντιον τών προλετάρικων! Τό λέει ή δική σας ιστορία). «Έτα ή ευγενής αύτή κυρία ιδιοποιήθηκε 794.000 άκρ γής, που άνήκαν στην κοινότητα άπό άμνημόνευτους χρόνους.

«Ένα μέρος τών διωγμένων κυνηγήθηκε άδυσώπτητα σ' ένα άλλο μέρος δόθηκαν 6000 παραθαλάσσια άκρ χέρσας γής, που δέν είχαν άποδώσει ποτέ δεκάρα τσακιστή. Ή μεγαλοψυχία τής δούκισσας έφτασε σέ τέτοιο σημείο, που τά νοίκιασε για 2 σ. 6 π. τό άκρ στους άνθρώπους τής κοινότητας, οι όποιοι αιώνες ολοκληρους έχυναν τό αίμα τους για τούς Σάδερλαντ. Έτσι διαίρεσε τή γή, που κατέκτησε, σέ 29 μεγάλες παχτώσεις, που στην κάθε μά κατοικούσε μά και μόνη οικογένεια, άποτελουμένη σχεδόν πάντα άπό άγγλους εργάτες παχτωτών. Στά 1825 οι 15.000 διωγμένοι είχαν κιόλας άντικατασταθεί άπό 131.000 πρόβατα. Έκείνοι που έκποτίστηκαν στην παραλιακή περιοχή έπιδόθηκαν στην άλεια και, σύμφωνα μέ τήν έκφραση ενός άγγλου συγγραφέα, έγιναν άληθινά άμφίβια και ζούσαν τό μάσ καιρό στη θάλασσα και τόν άλλο μάσ στη στεριά, άλλα παρόλα αυτά

κάλυπταν τις μισές τους ανάγκες. Ή μυρωδιά, όμως, τών ψαριών έφτασε ως τη μύτη τών μεγατόνων, κι ή παραλία δέν άργησε νά νοκιαστεί στους μεγάλους ιχθυοπώλες του Λονδίνου, κι έτσι οί φτωχοί σκωταέζοι εργάτες δώχτηκαν γιά δευτερή φορά.

«Τελικά, ένα μέρος τής γής πού είχε μετατραπεί σέ βοσκοτόπο, μετατρέπεται, μέ τη σειρά του, σέ κυνηγότοπο. Ο καθηγητής Λεόνε Λεβί, σ' ένα λόγο πού έβγαλε στήν Έταιρία τών Τεχνών, τόν Άπριλη του 1866, είπε: «Ή ερήμωση άπ' τόν πληθυσμό κι ή μετατροπή τής καλλιεργησιμής γής σέ βοσκοτόπια, πρόσφεραν τό πιο εύκολο μέσο γιά τόν άνέξοδο προσορισμό εισοδημάτων... Ή άντικατάσταση τής προβοτοβοσκής μέ κυνηγότοπο, είναι συνηθισμένο φαινόμενο στά Χάιλαντς*. Τά ζαρκάδια έκποτίζουν τά πρόβατα, όπως τά πρόβατα έκποτίζουν τούς ανθρώπους... Τεράστιες έκτάσεις, πού στη Στατιστική τής Σκωτίας φηγουράριζαν σάν εξαιρετικά γόνιμα κι έκτεταμένα λειβάδια, έχουν άποκλειστεί τώρα από καθε καλλιέργεια και βελτίωση, κι έχουν διατεθεί άποκλειστικά γιά τη διασκέδωση μιάς χούφτας κυνηγών, πού δέν περνάνε εκεί παρά μόνο ένα μήνα τό χρόνο». Γύρω στά τέλη του Μάη 1866, μιά σκωταέζικη εφημερίδα έγραφε: «Μιά άπ' τις καλύτερες προβατοβοσκές του Σάδερλανταρ, γιά τήν όποία πρόσφεραν τελευταία, όταν έληξε τό συμβόλαιο πάχτωσης, νοίκι 1200 λ. στ. τό χρόνο, μετατρέπεται σέ κυνηγότοπο!». Άλλες εφημερίδες τής ίδιας έποχής, μιλάνε γι' αυτά τά φεουδαρχικά ένστικτα, πού εκδηλώνονται όλο και περισσότερο στήν Άγγλία: άλλα, κατόπιν, μιά άπ' αυτές συμπεραίνει, άποδειχνοντας μέ αριθμούς, ότι ένα τέτοιο γεγονός δέ μείωσε καθόλου τόν εθνικό πλούτο.

«Ή δημιουργία ενός άπογυμνωμένου προλεταριάτου συντελούνταν, άναγκαστικά, πιο γρήγορα άπ' τήν άπορροφήση του άπ' τή γεννώμενη μανιακτούρα. Άπ' τήν άλλη μεριά, αυτοί οί άνθρωποι πού τόσο ξαφνικά άποσπάστηκαν άπ' τις κανονικές συνθηκες ζωής τους, δέν μπορούσαν νά συνηθίσουν τόσο γρήγορα στήν πειθαρχία τής νέας κοινωνικής τάξης. Γεννήθηκε, λοιπόν, μιά μάζα ζητιάνων, ληστών, άλητών. Γι' αυτό, στά τέλη του 15ου και στη διάρκεια όλου του 16ου αιώνα, εκδίδονται στη Δ. Ευρώπη αίματηροί νόμοι εναντίον τής άλητείας. Οί πατέρες τής τωρινής εργατικής τάξης τιμαυρήθηκαν γιατί είχαν μετατραπεί μέ τη βία σέ άλητες και λούμπεν. Ή νομοθεσία τούς άντιμετώπιζε σάν εκούσιους έγκληματίες, θεωρώντας δασυμένο ότι τό νά συνεχίσουν νά εργάζονται όπως στό παρελθόν, έξαρπίονταν άπ' τήν καλή τους θέληση, σά νά μίν είχε επέλθει καμιά άλλαγή στις παλιές συνθηκες ζωής τους.

«Ή νομοθεσία αυτή άρχισε νά εφορμόζεται στήν Άγγλία επί Έρρικου Ζ'.

«Έρρικός Η', 1530. Στους γέρους κι άνίκανους γιά εργασία ζητιά-

* Σ. τ. Ε. Όρεινή Σκωτία.

1. Μάρξ, Κεφ. ΚΔ', §2.

νους δίνεται άδεια έπατειας. Άντίθετα, οι σωματικά γεροί άλητες πρέπει νά μαστιγώνονται και νά φυλακίζονται. Σύμφωνα με τό νόμο, τούς δένουν πίσω από ένα κάρο και τούς μαστιγώνουν ώπου νά τρέξει αίμα άπ' τό κορμί τους κι έπειτα τούς βάζουν νά όρκιστούν ότι θά έπιστρέψουν είτε στον τόπο πού γεννήθηκαν, ή εκεί πού κατοικούσαν τά 3 τελευταία χρόνια, γιά νά ξαναπάσουν δουλειά. Τί φριχτή ειρωνία! Αυτό τόν ίδιο νόμο τόν βρήκαν άκόμα και πολύ έπεική στον 27ο χρόνο τής βασιλείας του Έρρίκου Η'. Η Βουλή κάνει πικ άυστηρές τις ποινές με συμπληρωματικές διατάξεις. Όταν συλληφθεί κανείς γιά δεύτερη φορά, τό μαστιγώμα έπαναλαμβάνεται και του κόβουν τό μισό αυτί, σέ περίπτωση όμως νέας ύποτροπής θεωρείται ένοχος εσχάτης προδοσίας κι εκτελείται σάν έχθρος του Κράτους.

«Ο καγκελλάριος Τόμας Μόρ, στό έργο του Ουτοπία, περιγράφει πολύ ζωντανά την κατάσταση των δύστυχων πού πληττονται άπ' αυτούς τούς νόμους. «Συμβαίνει», λέει, «ένας άπληστος κι άχόρταγος πλεονέκτης, μά πραγματική μάστιγα του τόπου πού γεννήθηκε, νά ιδιοποιείται χιλιάδες άκρ γής, πού τά περιφράζει με παύλους ή με φράχτη, ή, άκόμα, νά κατατρέχει τούς ιδιοκτήτες με τόσο άτιμους τρόπους, ώστε ν' αναγκάζονται νά πουλήσουν τά πάντα. Με τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο, με τό καλό ή με τό ζόρι, έξαναγκάζονται νά φύγουν όλοι, φτωχές, άπλοϊκές καρδιές, άντρες, γυναίκες, άντρώγυνα, όρφανά, χήρες, μανάδες με τά βυζανιάρικα κι όλο τό νοικοκυριό τους: φτωχοί σέ μέσα, άλλα αριθμητικά πολλοί, γιατί ή γεωργία έχει άνάγκη από πολλά χέρια. Σέρνουν τά βήματά τους μακριά άπ' τις παλιές έστιές τους, χωρίς νά βρίσκουν μέρος νά ξαποστάσουν. Κάτω από άλλες συνθήκες θά τούς άνακούφιζε κάπως ή πώληση όλων των έπίπλων και των οικιακών σκευών τους, όσο μηδαμινή κι άν ήταν ή αξία τους: άλλα πεταγμένοι ξαφνικά στό δρόμο, είναι αναγκασμένοι νά τά δώσουν γιά ένα κομμάτι ψωμί. Κι άφού περιπλανηθούν εδώ και κει και ξεοδέψουν και την τελευταία δεκάρα, τί άλλο πιά άπομένει. Θεέ μου, άπ' τό νά κλέβουν, γιά νά καταλήξουν νά κρεμαστούν με όλους τούς νόμιμους τύπους, ή ν' αρχίσουν νά ζητιανεύουν; Άλλά και τότε άκόμα τούς ρίχνουν στη φυλακή σάν άλητες, έπειδή περιπλανούνται χωρίς νά εργάζονται, γιατί κανένας στον κόσμο δέ θέλει νά τούς δώσει δουλειά, όσο πρόθυμοι κι άν είναι γιά όποιαδήποτε δουλειά». Άπ' αυτούς τούς δύστυχους πρόσφυγες, πού ο σύγχρονός τους, Τόμας Μόρ, μάς λέει ότι τούς εξαναγκάζαν νά άλητεύουν και νά κλέβουν: «72.000 εκτελέστηκαν επί βασιλείας Έρρίκου Η'», σύμφωνα με τά όσα δηγεΐται ο Χόλλινσεντ στην Περιγραφή τής Άγγλίας.

«Έδουάρδος ΣΤ'. Ένας νόμος του πρώτου χρόνου τής βασιλείας του, 1547, όρίζει ότι, κάθε άνθρωπος πού δέ θέλει νά δουλεύει, πρέπει νά δίνεται σκλάβος στό πρόσωπο πού τόν κατάγγειλε γιά άλητεια, (έτσι, άν κάποιος ήθελε νά εκμεταλλευτεί τή δουλειά ενός φουκαρά, δέν είχε παρά νά τόν καταγγείλει ότι άρνιέται νά δουλέψει). Ο κύριος πρέπει νά τρέφει αυτό τό σκλάβο με ψωμί και νερό, και κάπου - κάπου νά του δίνει κανένα

έλαφρό ποτό κι ότι περισσεύματα από κρέας κρίνει κατάλληλα. Έχει τό δικαίωμα νά τόν έξαναγκάζει νά έκτελει όποιαδήποτε δουλειά, όσο άηδιαστική κι άν είναι, μαστιγώνοντας κι άλυσσοδένοντάς τον. Άν ό σκλάβος λείψει 15 μέρες, πρέπει νά καταδικαστεί σέ ισόβια σκλαβιά και νά του χαράξουν μέ πυρωμένο σίδερο, στό μέτωπο ή στό μάγουλο, τό γράμμα S*. Άν φύγει γιά τρίτη φορά, έκτελείται σάν ένοχος έσχάτης προδοσίας. Ό κύριος μπορεί νά τόν πουλήσει, νά τόν κληροδοτήσει ή νά τόν εκμσθώσει σέ άλλους, όπως κάθε άλλο κινητό πράγμα ή ζώο. Οι σκλάβοι εκτελούνται έπίσης, άν επιχειρήσουν νά κάνουν κάτι ένάντια στόν κύριό τους. Οι ειρηνοδικες, μόλις πληροφορηθούν τή δραπετεύση σκλάβων, είναι ύποχρεωμένοι νά τούς βρούν. Όταν συλληφτεί κάποιος άπ' αυτούς τούς δραπετές, πρέπει νά του χαράξουν στό στήθος μέ πυρωμένο σίδερο τό γράμμα V**, και νά τόν στείλουν στόν τόπο πού γεννήθηκε, όπου άλυσσοδεμένος θά δουλεύει σέ δημόσια έργα. Άν ό άλήτης δηλώσει ψεύτικο τόπο γεννήσεως, γίνεται γιά τιμωρία, ισόβιος σκλάβος του τόπου αυτού, τών κατοικών ή τής συντεχνίας του, και σημαδεύεται μ' ένα S. Ό πρώτος τυχών έχει τό δικαίωμα νά παίρνει τά παιδιά τών άλητών και νά τά χρησιμοποιεί σά μαθητευόμενους, τά άγόρια μέχρι 24 χρονών και τά κορίτσια μέχρι 20. Άν δραπετεύσουν, ύποχρεώνονται, ως αυτή τήν ηλικία, νά είναι σκλάβοι τών μαστόρων τους, πού έχουν τό δικαίωμα νά τούς άλυσσοδέουν, νά τούς μαστιγώνουν κ.λ.π., κατά βούληση. Κάθε μαστορας μπορεί νά περνάει ένα σιδερένιο χαλκά στό λαιμό, στό χέρια ή στό πόδια του σκλάβου του, γιά νά τόν άναγνωρίζει πιό εύκολα και νάναι πιό σίγουρος ότι δέ θά δραπετεύσει. Τό τελευταίο μέρος αυτού του νόμου προβλέπει ότι όρισμένοι φτωχοί πρέπει νά χρησιμοποιούνται άπ' τόν τόπο ή άπ' τά πρόσωπα πού τούς ταΐζουν, τούς ποτίζουν και τούς άπασχολούν. Αυτό τό είδος τών σκλάβων τών ένοριών διατηρήθηκε στην Άγγλία ως τά μέσα του 19ου αιώνα. Ένας αντιπροσωπευτικός καπιταλιστής παρατηρεί : « Έπί βασιλείας Έδουάρδου ΣΤ', φαίνεται ότι οι άγγλοι καταπίστηκαν σοβαρά μέ τήν ένθάρρυνση τών μανιφακτούρων και τής άπασχόλησης τών φτωχών, όπως άποδείχνει ένας άξιολημόνευτος νόμος, πού όρίζει ότι όλοι οι άλήτες πρέπει νά σημαδεύονται μέ πυρωμένο σίδερο».

* Έλιοσάβητ, 1572. Αυτοί πού ζητιανεύουν χωρίς όδεια, κι είναι πάνω από 14 χρονών, πρέπει νά μαστιγώνονται σκληρά και νά σημαδεύονται μέ πυρωμένο σίδερο στό άριστερό αυτί, άν δέν ύπάρχει κανένας πού νά θέλει νά τούς πάρει στην ύπηρεσία του γιά 2 χρόνια. Σέ περίπτωση ύποτροπής, αυτοί πού είναι πάνω από 18 χρονών πρέπει νά εκτελούνται, άν δέν ύπάρχει κανένας πού νά θέλει νά τούς πάρει στην ύπηρεσία του γιά δύο χρόνια. Σέ περίπτωση, όμως, νέας ύποτροπής, εκτελούνται χωρίς όίκτο σάν ένοχοι έσχάτης προδοσίας. Άργότερα οι άλήτες άπαγχονίζονταν μαζικά ό

* Σ. τ. Ε. Τό αρχικό γράμμα τής άγγλικής λέξης slave = σκλάβος.

** Σ. τ. Ε. Τό αρχικό γράμμα τής άγγλικής λέξης vagabond = άλήτης.

ένας μετά τόν άλλο. Κάθε χρόνο κρεμάγανε στά διάφορα μέρη 300 ή 400 άνθρωποι, λέει ο Στράιπ στά **Χρονικά** του: σύμφωνα μ' αυτόν, μόνο στό Σόμερσεταϊρ, 40 άνθρωποι εκτελέστηκαν, 35 σημαδεύτηκαν μέ πυρωμένο σίδερο και 37 μαστιγώθηκαν, μέσα σ' ένα χρόνο. Κι ώστόσο, προσθέτει αυτός ο φιλόanthρωπος, «αυτός ο μεγάλος άριθμός κατηγορουμένων δέν καλύπτει ούτε τό ένα πέμπτο τών έγκλημάτων πού γίνονται, χάρη στήν άμέλεια τών ειρηνοδικών και τήν ήλιθια συμπόνια τού λαού ...». Στίς άλλες κομητείες τής Άγγλιας ή κατάσταση δέν ήταν καλύτερη και σέ μερικές ήταν άκόμα χειρότερη.

«Ίάκωβος Α΄». Όλοι οι άνθρωποι πού περιπλανούνται και ζητιανεύουν χαρακτηρίζονται άλήτες. Οι ειρηνοδικές (πού όλοι τους είναι, έννοείται, γαιοκτήμονες, έργοστασιάρχες, παπάδες κ.λ.π., περιβλημένοι μέ δικαστικές άρμοδιότητες) είναι έξουσιοδοτημένοι νά διατάζουν τή δημόσια μαστιγωση τους και νά τούς κλείνουν 6 μήνες στή φυλακή γιά τήν πρώτη έπ' αύτοφώρω σύλληψη τους, και 2 χρόνια σέ περίπτωση ύποτροπής. Στή διάρκεια τής φυλάκισής τους πρέπει νά μαστιγώνονται συχνά και τόσο σκληρά, όσο κρίνουν οι ειρηνοδικές σέ κάθε περίπτωση ... Οι άδιόρθωτοι κι έπικίνδυνοι άλήτες πρέπει νά σημαδεύονται μέ πυρωμένο σίδερο στόν άριστερό ώμο μέ ένα R*, κι άν συλληφτούν νά ζητιανεύουν πάλι, πρέπει νά εκτελούνται χωρίς οίκτο και χωρίς νά τούς μεταλάβει παπός. Αύτοι οι νόμοι δέν καταργήθηκαν παρά μόνο στά 1714»¹.

Νά λοιπόν μέ πόσο τρόμο και μέ πόσο αίμα συντελέστηκε ή άπαλλοτρίωση τών άγροτικών πληθυσμών, κι ό σχηματισμός εκείνης τής εργατικής τάξης, πού ήταν προορισμένη νά χρησιμεύσει σάν τροφή τής μεγάλης, σύγχρονης βιομηχανίας. Κάθε άλλο παρά ειδυλλιακό! Ή φωτιά και τό τσεκούρι ήταν ή μόνη πηγή τής πρωταρχικής συσσώρευσης: ή φωτιά και τό τσεκούρι ήταν πού προετοίμασαν τό κατάλληλο έδαφος γιά τήν ανάπτυξη τού κεφάλαιου και τή μάζα τών ανθρώπινων δυνάμεων, πού προορισμός τους ήταν νά τό θρέψουν. Κι άν σήμερα δέν άποτελούν πιά τό συνηθισμένο μέσο γιά τή συνεχή αύξηση τής συσσώρευσης, αυτό συμβαίνει γιατί τή θέση τους πήρε ένα άλλο μέσο, πολύ πιό άδιστακτο και φοβερό, μά άπ' τις σύγχρονες, **ένδοξες κατακτήσεις** τής άστικής τάξης, ένα μέσο πού άποτελεί άναπόσπαστο μέρος τού ίδιου τού μηχανισμού τής καπιταλιστικής παραγωγής, ένα μέσο πού λειτουργεί από μόνο του άθόρυβα, χωρίς νά δημιουργεί σκάνδαλα, τέλος, ένα μέσο άπόλυτα **πολιτισμένο**: ή πείνα. Και γιά όποιον έξεγείρεται ενάντια στήν πείνα, τότε, όπως πάντα, φωτιά και τσεκούρι.

Τά στενά όρια αύτής τής σύνοψης δέν μάς έπιτρέπουν, άκόλουθα, νά διηγηθούμε τά έγκλήματα τού κεφάλαιου στίς άποικίες. Παραπέμψουμε

¹ Σ. τ. Ε. Τό άρχικό γράμμα τής άγγλικής λέξης *rogue* = (έπικίνδυνος) άλήτης.

1. Μόρξ, Κεφ. ΚΔ', §2.

τούς άναγνώστες μας στην ιστορία τών έξερευνησεων, άρχιζοντας άπ' τόν Χριστόφορο Κολόμβο, κι όλων τών άποικιοποιήσεων.

Άντί γιά όλα αυτά, θ' όρκεστούμε ν' αναφέρουμε άπλώς τά λόγια ενός ανθρώπου, πού έγινε «γνωστός μόνο γιά τό χριστιανικό του ζήλο», του Γ. Χόουιτ, πού εκφράζεται ώς έξής: «Οί βαρβαρότητες κι οί στυγερές φρικαλεότητες πού διαπράχθηκαν άπ' τίς λεγόμενες χριστιανικές φυλές, σέ κάθε γωνιά του κόσμου κι ένάντια σέ κάθε λαό πού μόρρεσαν νά ύποτάξουν, δέν έχουν προηγούμενο σέ καμιά άλλη περίοδο τής παγκόσμιας ιστορίας και σέ καμιά άλλη φυλή, όσο άγρια, πρωτόγονη, άνελέητη και ξεδιάντροπη κι άν ήταν»¹.

«Άν όπως λέει ό Όζιέ, τό χρήμα ήρθε στόν κόσμο φέροντας κηλίδες αίματος στό ένα του μάγουλο, τό κεφάλαιο γεννήθηκε στάζοντας αίμα και βρωμιό άπ' όλους τούς πόρους του»².

Κι αυτή είναι, ώ όσοι, ή άληθινή ιστορία, μία θλιβερή ιστορία αίματος, πού θάξιζε νά τή διαβάσετε και νά τή μελετήσετε σεις πού ξέρετε, μέσα στην όρετή σας, νά κυριεύσετε από ιερή αγανάκτηση γιά τό **θρηγίο αίματος*** τών σύγχρονων επαναστατών: σεις πού δηλώνετε ότι δέν μπορείτε νά επιτρέψετε στους έργάτες παρά μόνο τή χρήση τών ήθικών μέσων**.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τό κακό βρίσκεται στη ρίζα. Κι αυτό τό ξέρουν από καιρό οί έργάτες. Όχι όλοι φυσικά, αλλά ένας μεγάλος αριθμός. Κι αυτοί προετοιμάζουν κιόλας τά μέσα πού θά τό καταστρέψουν.

Αυτοί θεώρησαν ότι: 1ο ή κύρια πηγή κάθε ανθρώπινης καταπίεσης κι εκμετάλλευσης είναι ή άτομική ιδιοκτησία· 2ο ή χειραφέτηση τών έργατών (ή ανθρώπινη χειραφέτηση), δέν μπορεί νά θεμελιωθεί σέ μία νέα ταξική κυριαρχία, αλλά στην έξάλειψη όλων τών ταξικών προνομίων, μονοπωλίων, και στην ισότητα τών δικαιωμάτων και ύποχρεώσεων· 3ο ή ύπόθεση τών έργατών, πού είναι ύπόθεση όλης τής ανθρωπότητας, δέν έχει σύνορα· 4ο ή χειραφέτηση τών έργατών πρέπει νά ναι έργο τών ίδιων τών έργατών. Και τότε μία βροντερή φωνή άκούστηκε: **Έργάτες όλου του κόσμου, άς ένωθούμε. Όχι πιά δικαιώματα χωρίς ύποχρεώσεις, όχι πιά ύποχρεώσεις χωρίς δικαιώματα. Έπανάσταση!**

1. Μάρξ, Κεφ. ΚΔ', §6.

2. Μάρξ, Κεφ. ΚΔ', §6.

* Σ. τ. Σ. Μιά άπ' τίς κατηγορίες πού άπαγγέλληκαν ένάντιον τών διεθνιστών τής επαναστατικής ομάδας του Σάν Λούις, Λετινο και Γκάλλο, τόν Άπρίλη 1877.

** Σ. τ. Σ. Ειρωνικό σχόλιο ενός άπ' τούς δικαστές στη διάρκεια τής ίδιας δίκες.

Ἄλλὰ ἡ ἐπανάσταση πού θέλουν οἱ ἐργάτες δέν εἶναι ἡ ἐμφανεσιακὴ ἐπανάσταση. Δέν εἶναι τὸ πρακτικὰ μέσο τῆς στιγμῆς γιὰ νὰ φτάσει κανεὶς σ' ἓνα δοσμένο σκοπὸ. Ἀκόμα κι ἡ ἀσκητὴ τῶξη, ὅπως καὶ τόσοὶ ἄλλοι, κατάφυγε κάποτε στὴν ἐπανάσταση· ἀλλὰ μόνο γιὰ ν' ἀνατρέψει τὴν ἀριστοκρατία, καὶ ν' ἀντικαταστήσει τὸ φεουδαρχικὸ αὐστημα τῆς δουλοπαροικίας μὲ τὸ πὸ ἐκλεπτυσμένο κι ἀπάνθρωπο αὐστημα τῆς μισθωτῆς ἐργασίας. Κι αὐτὸ τὸ ὀνομαζοῦν πρόοδο καὶ πολιτισμὸ! Πραγματικά, βλέπουμε καθημερινὰ τὸ γελοῖο θέαμα ἀστῶν νὰ ψελλίζουν τὴ λέξη ἐπανάσταση, μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ σκαρφαλώσουν στὸ δέντρο τῆς ἀφθονίας*, καὶ νὰ πάρουν στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία. Ἡ ἐπανάσταση τῶν ἐργατῶν εἶναι ἡ ἐπανάσταση γιὰ τὴν ἐπανάσταση.

Ἡ λέξη Ἐπανάσταση, στὴν πιὸ πλατὰ κι αὐθεντικὴ τῆς ἐννοία, σημαίνει ἀνακύκλωση, μετασχηματισμὸ, ἀλλαγὴ. Σὰν τέτοια, ἡ ἐπανάσταση εἶναι ἡ ψυχὴ ὅλης τῆς ἀπειρῆς ὕλης. Πραγματικά, ἡ φύση ὄλων τῶν πραγμάτων μετασχηματίζεται, ἀλλὰ τίποτα δὲ δημιουργεῖται καὶ τίποτα δέν καταστρέφεται, ὅπως μὰς ἀποδειχνεὶ ἡ χημεία. Ἡ ὕλη, ἐνῶ μένει πάντα ἴδια σὲ ποσότητα, μπορεῖ ν' ἀλλάξει μορφή ἀπειρες φορές. Ὄταν ἡ ὕλη χάνει τὴν παλιὰ τῆς μορφή κι ἀποκτᾷ μιὰ νέα, περνάει ἀπ' τὴν παλιὰ ζωὴ, στὴν ὁποία πεθαίνει, στὴ νέα ζωὴ, στὴν ὁποία γεννιέται. Ὄταν ὁ ξάντης μαλλιῶ τοῦ δράματός μας, γιὰ νὰ πάρουμε ἓνα γνωστὸ κι ὀλας παράδειγμα, μεταμορφώσε τὰ 10 κιλά μπαμπάκι σὲ 10 κιλά νῆμα, τί ἄλλο συνέβηκε ἐκτός ἀπ' τὸ θάνατο 10 κιλῶν ὕλης, μὲ τὴ μορφή τοῦ μπαμπακιοῦ, καὶ τὴ γέννησή τους, μὲ τὴ μορφή τοῦ νήματος; Κι ὅταν ὁ ὑφαντουργὸς θὰ μεταμορφώσει τὰ νήματα σὲ ὕφασμα, τί ἄλλο θὰ συμβεῖ ἐκτός ἀπ' τὸ πέρασμα τῆς ὕλης ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ νήματος στὴ ζωὴ τοῦ ὕφασματος, ὅπως νωρίτερα εἶχε περάσει ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ μπαμπακιοῦ στὴ ζωὴ τοῦ νήματος; Ἡ ὕλη, λοιπόν, περνώντας ἀπὸ ἓνα κύκλο ζωῆς σ' ἓναν ἄλλο, ζεῖ πάντοτε ἀλλάζοντας, μετασχηματιζόμενη, ἀνακυκλοῦμενη.

Ἄν, λοιπόν, ἡ ἐπανάσταση εἶναι ὁ νόμος τῆς φύσης, πού εἶναι τὸ ὄλο, πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ εἶναι κι ὁ νόμος τῆς ἀνθρωπότητας, πού εἶναι τὸ μέρος. Ὑπάρχει, ὁμως, στὴ Γῆ μιὰ χούφτα ἀνθρώπων πού βλέπουν τὰ πράγματα διαφορετικὰ ἢ, καλύτερα, πού κλείνουν τὰ μάτια γιὰ νὰ μὴ βλέπουνε καὶ τ' αὐτὰ γιὰ νὰ μὴν ἀκούνε.

Ναί, εἶναι ἀλήθεια, ἀκούω νὰ μοῦ φωνάζει ἓνας ἀστὸς, ὁ φυσικὸς νόμος, ἡ ἐπανάσταση πού ἐσεῖς ὑποστηρίζετε, εἶναι ὁ ἀπόλυτος ρυθμιστὴς τῶν ἀνθρώπων σχέσεων. Ἡ εὐθύνη γιὰ κάθε καταπίεση, γιὰ κάθε ἐκμετάλλευση, γιὰ κάθε δάκρυ καὶ γιὰ κάθε σφαγὴ πού γίνεται, πρέπει ἀκριβῶς ν' ἀποδοθεῖ σ' αὐτὸ τὸν ἀδυσώπητο νόμο πού μὰς ἐπιβάλλει τὴν ἐπανάσταση, δηλαδὴ, τὸ συνεχὴ μετασχηματισμὸ, τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπιβίωση, τὴν καταβρόχθηση τῶν πιὸ ἀδύνατων ἀπ' τοὺς πιὸ δυνατούς, τὴ θυσία τῶν λιγῶ-

Σ. Γ. Ε. Πρόκειται γιὰ τὸ ἰταλικὸ ἀντίστοιχο τοῦ Κέρατος τῆς Ἀμαλθείας τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας.

τερο τέλειων για χάρη της ανάπτυξης των πιο τέλειων. "Αν εκατοντάδες εργάτες απολαμβάνουν τον ίδιο αριθμό αγαθών που απολαμβάνει μόνος του ένας άστος, ή ευθύνη δε βαρύνει αυτόν, πού απεναντίας είναι περιλλυπος, αλλά την ίδια την επιπαγή του φυσικού νόμου, της επανάστασης.

"Αν ισχύει αυτό, τότε δε ζητάνε τίποτα καλύτερο οι εργάτες, πού, με βάση αυτό τον ίδιο φυσικό νόμο, ό οποίος απαιτεί τό μετασχηματισμό του άγωνα για την επιβίωση, την επανάσταση, προετοιμάζονται για νά γίνουν οι πιο δυνατοί, για νά θιοιάσουν όλα τά τερατώδη και παροστικά φυτά για χάρη της όλόπλευρης κι άρμονικής ανάπτυξης του πιο όμορφου φυτού, του όλοκληρωμένου και τέλειου άνθρωπου, πού θάχει καλλιεργήσει στό έπακρο τον ανθρώπινο χαρακτήρα του.

"Αλλά οι άστοι είναι πολύ θεοφοβούμενοι κι εύσεβεις για νά μπορούν νά επικαλεστούν τό νόμο της επανάστασης. Μπόρεσαν νά τό κάνουν μόνο σέ μία στιγμή μέθης· αλλά άφου συνήλθαν κι έκαναν τον άπολογισμό τους, και βρήκαν ότι τά πράγματα ήταν γι' αυτούς ρόδινα, άρχισαν νά φωνάζουν ότι δεν μπορούσαν πιά : τάξη, θρησκεία, οικογένεια, ιδιοκτησία, συντηρητισμός! Κι έτσι, άφου με τίς σφαγές, τούς έμπρησμούς και τίς λεηλασίες, κάταφεραν νά πάρουν τή θέση των κυρίαρχων κι έκμεταλλευτών του ανθρώπινου γένους, πιστεύουν ότι μπορούν ν' ανακόψουν τή πορεία της επανάστασης, χωρίς ν' αντιλαμβάνονται, βυθισμένοι καθώς είναι στή βλακεία τους, ότι με τίς προσπάθειές τους δεν κάνουν τίποτ' άλλο άπ' τό νά προετοιμάζουν φοβερά δεινά για τήν ανθρωπότητα και, συνακόλουθα, γι' αυτούς τούς ίδιους, άπ' τίς άπρόβλεπτες έκρήξεις της επαναστατικής δύναμης, πού τόσο άπερίσκεπτα καταπίεσαν.

"Η επανάσταση, άφου γκρεμίσει τά υλικά έμπόδια πού της αντίστέκονται και συνεχίσει ακάθεκτη τήν πορεία της, θά ναι ικανή νά δημιουργήσει τήν πιο τέλεια ίσορροπία μεταξύ των ανθρώπων, τήν ειρήνη, τήν τάξη και τήν πιο τέλεια εύτυχία, γιατί οι άνθρωποι, αναπτυσσόμενοι έλεύθερα, δε θ' ακολουθήσουν τούς τρόπους άγρων θηρίων, αλλά ανθρώπινων δντων, έξαιρητικά λογικών και πολιτισμένων, πού αντιλαμβάνονται ότι κανένας άνθρωπος δεν μπορεί νά ναι άληθινά έλεύθερος κι εύτυχισμένος, παρά μόνον όταν ή έλευθερία κι ή εύτυχία είναι κτήμα όλης της ανθρωπότητας. "Όχι πιά δικαιώματα χωρίς ύποχρεώσεις, όχι πιά ύποχρεώσεις χωρίς δικαιώματα. "Όχι πιά άγώνας για τήν επιβίωση του ισχυρότερου, αλλά άγώνας επιβίωσης άνάμεσα στό σύνολο των ανθρώπων και τή φύση, για τήν ιδιοποίηση της μεγαλύτερης δυνατής ποσότητας φυσικών δυνάμεων προς όφελος όλης της ανθρωπότητας.

Ξέροντας τό κακό, είναι εύκολο νά ξέρουμε και τό αντίδοτο: ή επανάσταση για τήν επανάσταση.

Τί θά κάνουν οι εργάτες για ν' άποκαταστήσουν τήν επαναστατική πορεία;

Δέν είναι αυτός ό χώρος για ένα επαναστατικό πρόγραμμα, πού έξάλ-

λου ή έπεξεργασία κι ή δημοσίευσή του έχει γίνει άλλοι, σ' άλλα βιβλία: έμεις θ' άρκεστούμε νά τελειώσουμε, παραθέτοντας τά ακόλουθα λόγια ενός εργάτη*, πού είναι κι ή προμετωπίδα αυτού τού βιβλίου: 'Ο εργάτης έχει φτιάξει τά πάντα κι ό εργάτης μπορεί νά καταστρέψει τά πάντα, γιατί μπορεί νά ξαναφτιάξει τά πάντα.

* Μιλώντας τόν Αύγουστο τού ίδιου χρόνου μέ τόν Έρρικό Μαλατέστα και μέ άλλους πρώην Διεθμιστές στή Μπαλκάνια, έμαθα ότι ό εργάτης πού ειπε στόν Καφέρο τά λόγια πού αναφέρονται παραπάνω, και πού ό Καφέρο θέλησε νά τά βάλει σάν προμετωπίδα σ' αυτό τό βιβλίο του, ήταν ό τροχιστής χειρουργικών εργαλείων Ιππόλυτο Νταλβίτ, ενεργό μέλος κι ό ίδιος τής Διεθνοός Ένωσης Έργαζομένων. (Σημείωση τού Λουιτζι Φάμπρι σέ μιá έκδοση τής «Σύνοψης», πού κυκλοφόρησε στή Φλωρεντία στά 1913).

-ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ-, ΑΝΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ

Πρόλογος στην Ιταλική Έκδοση

Ἄναδημοσιεύουμε τό πρώτο μέρος τοῦ Ντοσιέ τοῦ Κάρλο Καφιέρο, πού ἀνακάλυψε ὁ Τζιάν Κάρλο Μαφφεί, θαμμένου 90 ὀλόκληρα χρόνια στό ὁμοσπονδιακό ἔλβετικό ἀρχειο.

Τό ἐνδιαφέρον αὐτό χειρόγραφο δημοσιεύτηκε σάν προσούρα ἀπ' τόν Πιέρ Κάρλο Μασίνι (Βιβλιοθήκη «Μάξ Νεττλώ» — ὁδός Ἁγίου Ἀντωνίου 7/Α, Μπέργκαμο) μαζί μέ ἄλλα γραφτά τοῦ Κ. Καφιέρο: Ἡ προπαγάνδα μέσα ἀπ' τήν δράση, Διάλογος μεταξύ Κρεπαφάμε* καί Σουκiasάνγκουε**, Διάφορα γράμματα.

Σκοπός τῆς δικῆς μας ἀνατύπωσης αὐτοῦ τοῦ ἀνέκδοτου ἔργου τοῦ Κ. Καφιέρο, εἶναι νά γίνει γνωστή ἡ ἀξεπέραστη σκέψη τῶν ἀναρχικῶν πάνω στό πρόβλημα τῆς Ἐπανάστασης, καί στίς διαφορές πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στήν Ἀναρχία καί τόν Κομμουνισμό, διαφορές πού δέν ξεπεράστηκαν ἀκόμα ἀπ' τό χρόνο, μῶλο πού πολλά ἄλλαξαν στίς σημερινές συνθήκες.

Τά προβλήματα πού βάζει ὁ Καφιέρο εἶναι τά ἴδια μ' ἐκεῖνα πού βάζουν σήμερα οἱ ἀναρχικοί: ἀλλά θά πρέπει κι αὐτοί νά τῷ κάνουν μέ τήν ἴδια καθαρότητα κι ἀπλότητα πού χρησιμοποίησε ὁ Κ. Καφιέρο. -Reretita junant-***

Πισιότσια, Γενάρης 1973

ΑΟΥΡΕΛΙΟ ΚΕΣΣΑ

* Σ. τ. Ε. Ὁ λιμοσμένος.

** Σ. τ. Ε. Ὁ αἰμοπότης, ὁ ἀπληστος.

*** Σ. τ. Ε. «Ἡ ἐπανάληψη ὠφελεί».

«ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ», ΑΝΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ

Τό επαναστατικό μας ιδανικό είναι τό παλιό ιδανικό όλων εκείνων πού δέν ήθελαν νά ύποταχθούν στην καταπίεση και την έκμετάλλευση, και τό συνθέτουν, τόσο στη δική μας αντίληψη όσο και στην αντίληψη των προγεγενηστέρων μας, δυό όχι λιγότερο παλιοί όροι : **Ἐλευθερία** και **Ἰσότητα**.

Αυτό τό ιδανικό, πού είναι τόσο παλιό όσο κι ἡ ἀνθρώπινη σκλαβιά, δηλαδή, όσο κι ἡ ἀνθρωπότητα, υλοποιήθηκε πάντοτε περιορισμένα και μερικά χάρη στις προσπάθειες των ἀντιδραστικῶν, πού σέ κάθε ἐποχή ἀναχαίτιζαν την πορεία τῆς ἐπανάστασης. Σέ πείσμα, όμως, όλων των προηγούμενων και των τωρινῶν ἀντιδράσεων, αυτό κατόρθωνε διαδοχικά νά πλαταινεῖ ἔτσι ὥστε στη δική μας ἐπανάσταση νά ὀδηγεῖται στην υλοποίηση τῆς πιό τελείας ἐφαρμογῆς του.

Ξέρουμε ἀπ' τήν ἱστορία τοῦ παρελθόντος ὅτι οἱ ἀντιδραστικοί κάθε εἴδους και κάθε ἐποχῆς, χρησιμοποίησαν ἄπειρες ἀπάτες γιά νά μειώσουν, ν' ἀλλάξουν, και νά παραχαράξουν τήν ἀληθινή ἀξία τῆς ἐλευθερίας και τῆς ἰσότητας, δηλαδή, τήν ἀξία τῆς ἴδιας τῆς ἐπανάστασης. Ἐτσι, ἐμεῖς εἴμαστε προειδοποιημένοι ὅτι πρέπει νά παραμερίσουμε τίς κιβδηλες ἀξίες πού ἔχουν ἐπενδυθεῖ σ' αὐτές τίς ἐννοίες και νά τίς ἐκτιμήσουμε στην πραγματική τους ἀξία. Μ' αὐτό τόν τρόπο θά γίνουν δεκτές ἀπό μᾶς τοῦς ἴδιους σά γνήσιο κι όχι κιβδηλο νόμισμα.

Εἶναι τὰ αἰώνια λύτρα τῆς ἀνθρωπότητας πού πρέπει νά πληρώσουμε μ' αὐτά τὰ δυό πολύτιμα νομίσματα. Κι ἡ ἐπιχείρηση δέ θά τελειώσει, παρὰ μόνον ὅταν ἡ πραγματική ἀξία θ' ἀνταποκρίνεται στην ὀνομαστική ἀξία.

Τώρα, ἡ πραγματική ἀξία τῆς ἐλευθερίας και τῆς ἰσότητας ἐκφράζεται ἀπό μᾶς μέ δυό όρους: **Ἄναρχία** και **Κομμουνισμός**.

Ἐπομένως, θά δεχτοῦμε σάν ἀληθινή μόνον ἐκείνη τήν ἐλευθερία πού θάναι ἀπόλυτα ὁμοια, ἀπόλυτα ἰσοδύναμη μέ τήν ἀναρχία. Κάθε ἄλλη ἐλευθερία θάναι γιά μᾶς ψεύτικη και κιβδηλη. Θά δεχτοῦμε σάν ἀληθινή ἰσότητα μόνον ἐκείνη πού θάναι ἀπόλυτα ὁμοια, ἀπόλυτα ἰσοδύναμη μέ τόν κομμουνισμό. Κάθε ἄλλη δῆθεν ἰσότητα θάναι γιά μᾶς ψεύτικη και κιβδηλη.

Συνακόλουθα, ἂν ἡ ἐλευθερία ἰσοδυναμεῖ γιά μᾶς μέ τήν ἀναρχία κι ἡ ἰσότητα μέ τόν κομμουνισμό, ἡ ἐπαναστατική μας φόρμουλα θάναι: **Ἐπανάσταση = Ἐλευθερία και Ἰσότητα = Ἄναρχία και Κομμουνισμός**.

Ἡ ἀναρχία κι ὁ κομμουνισμός, σά δύναμη και ὕλη, εἶναι δυό όροι πού θάπρεπε νά συνθέτουν ἕνα μοναδικό όρο, γιατί ἐκφράζουν κι οἱ δυό μιά μόνο ἀντίληψη.

Ἡ ὑποταγή αὐτῶν πού δέν ἔχουν τίποτα, πού ἀντιπροσωπεύουν τή συντηρητική πλειοψηφία τῆς ἀνθρωπότητας, σ' αὐτούς πού κατέχουν τίς

πρώτες ύλες και τὰ μέσα ἐργασίας, πού είναι μιά μικρή μειοψηφία, αποτελεί τήν πρωταρχική αἰτία κάθε καταπίεσης κι ἐκμετάλλευσης, κάθε ἀνισότητος, δεσποτισμοῦ κι ἀνθρώπινης ἀποκτήνωσης. Ἡ διεκδίκηση τῆς ἐλευθερίας και τῆς ἰσότητος ὄλων τῶν ἀνθρώπων, σημαίνει νά διεκδικεῖς γιά τήν ἀνθρώπινη κοινότητα τίς πρώτες ύλες και τὰ μέσα ἐργασίας, πού είναι πηγές τῆς ζωῆς ὄλων. Ἀλλά τό θησαυρό πού μάς ἐκλεψαν τόν φυλάει τό Κράτος, μέ ὄλη τήν ἐξουσία και τήν ἐνοπλή δύναμή του, ἐμπόδια πού πρέπει νά συντριψομε, ἀν θέλομε νά ξαναπάρουμε τόν πλοῦτο πού μάς ἀνήκει. Καί, συνάκολουθα, ἀν κι οἱ δύο ὁροι τῆς ἐπανάστασής μας είναι διδυμοί, ἡ πρώτη πού βγήκε ἀπ' τή μήτρα τῆς μάνας είναι ἡ ἀναρχία, γιά ν' ἀνοίξει, μέ τή σειρά τῆς, τό δρόμο στόν κομμουνισμό.

Ἄναρχία σημαίνει ἔλλειψη ἐξουσίας, ἔλλειψη ἀρχῆς, ἔλλειψη ἱεραρχίας, ἔλλειψη προκαθορισμένης τάξης – τάξης καθορισμένης ἀπ' τούς λίγους κι ἀπ' τούς πρώτους, πού είναι νόμος γιά τούς πολλούς και γιά τούς δευτέρους.

Εἶναι ποτέ δυνατόν νάνα κανεῖς ἐλεύθερος δταν ὑποτάσσεται σέ μιά ἐξουσία και σέ μιά ὁποιαδήποτε ἀρχή;

Εἶναι ποτέ δυνατόν νά θεωρεῖται ἐλεύθερος ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος πού μορεῖ νά δεχεται διαταγές ἀπό ἕναν ἄλλο ἄνθρωπο; Ποῦ βρίσκεται ἡ ἐλευθερία μας, δταν εἴμαστε ἀναγκασμένοι ἀπ' τό νόμο νά συμμορφωνόμαστε σέ μιά προκαθορισμένη τάξη, πού μάς γίνεται ἤδη ἀνυπόφορη ἀπό τό γεγονός και μόνο ὅτι μάς ἐπιβλήθηκε; Ἐνας ἀληθινός φίλος τῆς ἐλευθερίας πρέπει νάνα ἔχθρός κάθε ἐξουσίας, κάθε ἀρχῆς, κάθε καθοδήγησης, κάθε ἀνύψωσης ἀνθρώπου πάνω ἀπό ἄλλους ἀνθρώπους. Πρέπει νάνα ἔχθρός κάθε νόμου, κάθε προκαθορισμένης τάξης. Κοντολογία, πρέπει νάνα ἀναρχικός.

Ἡ ἀληθινή ἐλευθερία πετυχαίνεται μόνο μέσα στήν ἀναρχία, πού είναι, κατά συνέπεια, ὁ πρωταρχικός, ἀναγκαῖος ὁρος τῆς ἐπανάστασης. Σήμερα, ἡ ἀναρχία θέλει νά ἐπιτίθει, νά πολεμᾷ και νά καταστρέφει τό Κράτος, πού είναι ὁ ὀργανισμός ὄλων τῶν κατεστημένων ἐξουσιῶν: τῆ μεγάλη πολιτική μηχανή πού καταπιέζει τόν ἄνθρωπο, ἐξασφαλίζοντας τήν ἐκμετάλλευσή του. Ἡ ἀναρχία, μέ τήν καταστροφή κάθε ὑφιστάμενης τάξης, ἀπαιτεῖ νά ἐμποδιστεῖ κάθε νέος ὀργανισμός ἐξουσίας, κάθε νέα κυριαρχία, κάθε νέος δεσποτισμός, κάθε στήριγμα ἑνός νέου Κράτους.

Σήμερα, ἡ ἀναρχία ἔχει ἕναν χαρακτήρα ἐπιθετικό και καταστροφικό. Αὔριο θάχει ἕνα χαρακτήρα προφυλακτικό και προστατευτικό. Σήμερα είναι

Άμεση επανάσταση, αύριο θάνατι έμμεση επανάσταση, εμπόδιο στην αντίδραση.

Σήμερα, ή άναρχία είναι άγανάκτηση, μίσος θανάσιμο κι άτέλεκτος πόλεμος έναντιόν όλων τών καταπιεστών κι έκμεταλλευτών πού υπάρχουν στή γη. Είναι ή άπαράγραφη διεκδίκηση τών καταπιεζόμενων. Είναι τό σύμφωνο τής συμμαχίας τους, ή πολεμική κραυγή τους, ό άδυσώπητος πόλεμος, μέχρι νά πάψει νά υπάρχει στή γη έστω και ένα άφεντικό, έστω κι ένας έκμεταλλευτής.

Άναρχία σημαίνει άτέλεκτη εξέγερση, άδιάκοπη, ένάντια σέ κάθε κατεστημένη τάξη, πόλεμος ένάντια στό Κράτος και κάθε έξουσία του, πού διεξάγεται μ' αυτό ή τόν άλλο τρόπο και μ' όλες τις δυνατές μορφές. Πόλεμος μέ τό γραφτό, μέ όποιοδήποτε μέσο, μέ πράξεις περικρόνησης κι έχθρότητας και, πάνω άπ' όλα, μέ τά όπλα. Άλλ' αύριο, όταν θάχουν συντριβεί όλα τά εμπόδια, άναρχία θά σημαίνει άλληλεγγύη κι άγάπη: τήν άπόλυτη έλευθερία όλων. Θά συνθέτει τό άναγκαίο περιβάλλον γιά τήν άνάπτυξη τής ανθρώπινης εύτυχίας, γιά τήν άνάπτυξη τής άληθινής έλευθερίας και τής άληθινής ισότητας, γιά τόν έρχομό και τήν όριστική έδραίωση τής επανάστασης μεταξύ τών ανθρώπων. Άναρχία θά σημαίνει αύριο έλεύθερη κι ολοκληρωμένη άνάπτυξη του άτόμου πού, παρακινημένο μόνο άπ' τις δικές του όρέξεις, άπ' τις τάσεις και τις συμπάθειές του, θά σχηματίζει μέ τους άλλους τήν όμάδα, τό σωματείο ή τήν ένωση του, πού διαμορφώνουν μέ τή σειρά τους τήν κοινότητα, και πού κι αυτές σχηματίζουν τις περιφέρειες στά πλαίσια του έθνους και τά έθνη στά πλαίσια τής ανθρώπιότητας.

Ή άνάγκη τής πάλης ένάντια στους κοινούς καταπιεστές, οι άνάγκες τής ζωής ιδιαίτερα - άνάγκες παραγωγής και κατανάλωσης - θά κάνουν οι ίδιες τους ανθρώπους νά ένωθούν στή μεγάλη όμοσπονδία τής ανθρώπινης κοινωνικότητας.

«Όπως είναι παράλογη ή ιεραρχία ανάμεσα στά άτομα, είναι έξισου παράλογη κι ανάμεσα στις κοινότητες. Κάθε κοινότητα δέν μπορεί νάναί τίποτ' άλλο άπό μία έλεύθερη ένωση άτόμων, και τό έθνος μία έλεύθερη ένωση κοινοτήτων»¹.

Ή άναρχία είναι ή όμοσπονδία τής ένωσης, ή όργάνωση τής έλευθερίας. Καταπολεμεί τό λαϊκό ή κομμουνιστικό Κράτος, πού θάταν ή συγκέντρωση τής ένότητας, ή όργάνωση τής συλλογικής καταπίεσης.

Ύπάρχουν σοσιαλιστές πού θά δηλώσουν ότι είναι άναγκαίος ό σχηματισμός ενός νέου Κράτους γιά νά πραγματοποιήσει ή χειραφέτηση του προλεταριάτου.

Όπως οι έχθροί του άθείσμου θέλουν νά διατηρήσουν τό Θεό και τήν πίστη σ' αυτόν «γιά τό καλό του λαού», έτσι κι οι σοσιαλιστές έχθροί τής

1. Γκζακάνε, Ή Έπανάσταση, σ. 94.

αναρχίας - άθεϊσμός της γης όπως εκείνος του ούρανο - θέλουν να διατηρήσουν τό θεσμό του Κράτους «γιά τό καλό του λαού», δηλαδή, γιά νά συνεχίσουν νά τόν καθοδηγούνν

Ό ισχυρισμός τους είναι ή τελευταία άπόπειρα πού γίνεται γιά νά διατηρηθεί άκόμα μιά φορά ή άρχή της έξουσίας μεταξύ τών ανθρώπων, κι άφού οι τελευταίες προσπάθειες είναι οι πιά άπελπισμένες κι οι πιά τολμηρές, πρέπει νά όπλιστούμε σάν άστακοί γιά νά τις πολεμήσουμε μέ όλες μας τις δυνάμεις.

Δέν μπορούμε και δέ θέλουμε ν' άμφισβητήσουμε στο έλάχιστο την καλή τους πίστη. Άν και σέ μερικούς άπ' αυτούς ύπάρχει κακοπιστία, έμεις άφείλουμε νά την άποκλείσουμε τελείως. Έχουμε την πεποίθηση ότι ένεργούν έμπνεόμενοι άπ' τά πιά εύκρηνη άισθήματα, μέ σκοπό νά πραγματοποιούν τή χειραφέτηση της ανθρωπότητας; κι αν θέλουν νά δώσουν στη νέα κοινωνική τάξη μάν έπίσημη μορφή, αν θέλουν νά οικοδομήσουν ένα νέο Κράτος, αυτό γίνεται άκρίβως επειδή έκτιμούν ότι μπορούν έτσι νά έξασφαλίσουν εκείνες τις κατακτήσεις της επανάστασης, πού άποτελούν τόν τελικό στόχο τών κοινών μας έμπνεύσεων.

Άλλά κι οι πρώτοι πατέρες της Έκκλησίας δέν είχαν ίσως τόν ίδιο σκοπό, νά δώσουν, δηλαδή, μιά έπίσημη μορφή στις έμπνεύσεις της χριστιανικής ιδέας; Και οι μεγάλες μορφές εκείνης της άστικής επανάστασης, πού ύπήρξε άληθινά μεγάλη και πού έπισκιαζεται μόνον από κείνη την άκόμα πιά μεγάλη επανάσταση, πού προετοιμάζει σήμερα τό προλεταριάτο, τί προθέσεις είχαν τάχα, ψηφίζοντας νόμους, κωδικοποιώντας και δημιουργώντας ένα Κράτος πολύ πιά ισχυρό άπ' τό μοναρχικό - φεουδαρχικό, πού οι ίδιες άνάτρεψαν; Τί προθέσεις είχαν τάχα εκείνοι οι άνθρωποι, αν ύποθέσουμε ότι ήταν καλοπροαίρετοι, έξω άπ' την έδραίωση τών επαναστατικών τους κατακτήσεων;

Συναντάμε συχνά σοσιαλιστές πού χλευάζουν τις ένδοξες κατακτήσεις της άστικής επανάστασης: έχουν αυτό τό δικαίωμα μόνον αν είναι άναρχικοί, αλλά αν είναι έξουσιαστές ή ύποστηρικτές του λαϊκού κράτους, είναι τελείως άδικο νά περιγελάνε αυτούς πού έκαναν χθές ότι οι ίδιοι σκοπεύουν νά δημιουργήσουν αύριο. Παρόλη την καλοπιστία τους, αν καταφέρουν νά δημιουργήσουν τό δικό τους λαϊκό κράτος, την ίδια στιγμή θάχουν καταπνίξει την επανάσταση, θάχουν άναχατίσει την πορεία της: κι οι χρήσιμες επαναστατικές άρχές θά γίνουν έπιζήμιες, γιατί θάχουν βρει μέ τή σειρά τους, τους έκμεταλλευτές τους, και θά καταντήσουν γιά μιά πέμπτη τάξη* οι ξεφτισμένες, ένδοξες κατακτήσεις της τέταρτης τάξης. Παρόλη την καλοπιστία τους, οι έξουσιαστικοί σοσιαλιστές, δέ θάνα λιγότερο άντιδραστικοί άπ' ότι ύπήρξαν ό παπάς γιά τή χριστιανική επανάσταση κι ό καπιταλιστής γιά την άστική επανάσταση. Γώς θά μπορούσε τό Κράτος,

Σ. τ. Ε. Ό συγγραφέας έννοει εδώ την άνοδο μιάς κοινωνικής τάξης πού παίρνει την έξουσία και δημιουργεί τό δικό της καθεστώς.

θεομός κατεξοχήν έπιβλαβής, ν' άποκτήσει τό χάρισμα νά κάνει τό καλό; Μπορεί πότε τό καλό νάναι χάρισμα τοῦ καταπιεστή ή τοῦ τύραννου; – τοῦ βασιλιά, λογουάρη, ή τοῦ Θεοῦ;

Ἄν ὁ Θεός ὑπῆρχε, κάθε έπανάστατης θά συνωμοτοῦσε ὅπωοδήποτε εναντίον του, ὅπως συνωμοτεῖ εναντίον τοῦ βασιλιά, ή θά συμμαχοῦσε μέ τό Σατανά – αὐτή τή λαμπρή μορφή τῆς εξέγερσης – γιά νά δράσει εναντίον τοῦ πιό ὠμοῦ κι εγκληματικοῦ, γιατί είναι πιό δεσποτικός κι ισχυρός, ἀπ' ὅλους τοὺς τυράννους.

Οἱ έξουσιαστές σοσιαλιστές συνωμοτοῦν εναντίον τοῦ βασιλιά και τῶν ισχυρῶν τῆς γῆς, ἐπιτίθονται και θέλουν ν' ἀνατρέψουν τό ἄστικό Κράτος ... μόνο γιά νά οἰκοδομήσουν στή θέση του ένα νέο Κράτος, πού θά διαφέρεαι ἀπ' τό ἄλλο μόνο στόν τίτλο: Λαϊκό Κράτος!

Ἡ έξουσία, κάτω ἀπ' ὅποιαδήποτε μορφή κι ἂν ἐμφανίζεται, θάνα πάντα ή μάστιγα τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους. Ἡ θεληση τῆς δέν μπορεί νά ἐκφραστεῖ παρά μόνο μέ νόμους, κι οἱ νόμοι δέν ἐφαρμόζονται χωρίς ἀμπίρους. Τό ὅτι ή έξουσία ἀποκαλεῖται λαϊκή, τό ὅτι οἱ νόμοι ἀποκαλοῦνται λαϊκοί, τό ὅτι οἱ ἀμπίροι ἀποκαλοῦνται φύλακες τῆς ἀσφάλειας, προστάτες τῆς εἰρήνης ή φρουροί τῆς ἐλευθερίας, δέν ἀλλάζει καθόλου τήν οὐσία τοῦ πράγματος.

Δέν θέλουμε πιά οὔτε έξουσία, οὔτε νόμους, οὔτε ἀμπίρους. Δέ θέλουμε νά ὑποφέρουμε κανένα ζυγό, ἔστω κιάν είναι βαμμένος ἀσπρος, τρίχρωμος ή κόκκινος.

« Ἡ ἱεραρχία, ή έξουσία, ή κατάφωρη παραβίαση τῶν νόμων τῆς φύσης, πρέπει νά ξεερριζωθοῦν. Ἡ πυραμίδα – ὁ Θεός, ὁ βασιλιάς, οἱ καλύτεροι, οἱ πληθεῖοι – πρέπει νά ἰσοπεδωθεῖ»².

Γιά νά ὑποταχθεῖ κανείς στήν έξουσία πρέπει νάχει μιά θρησκευτική πίστη. Μέ βάση πικά ἀρχή θά ὑποταχθοῦν οἱ μάζες στή δική σας έξουσία; Ὅταν ἀκόμα τό μπιστοῦνι τῆς έξουσίας ἦταν ή βέργα τοῦ Μωυση, ή τό σκήπτρο τοῦ Καρλομάγνου, τό λατρεύανε: ἀλλά ὅταν γίνεται ή δύναμη τῶν ἐμπόρων, ὁ λαός τό σπάζει και τό ρίχνει στή φωτιά.

Τό λεγόμενο λαϊκό Κράτος θάταν πολύ πιό καταπιεστικό ἀπ' τό ἄστικό Κράτος, γιατί ὁ δεσποτισμός του θάταν ἴδιος μέ τόν πολιτικό δεσποτισμό τοῦ τωρινοῦ Κράτους, σὺν τό ἄθροισμα τοῦ οἰκονομικοῦ δεσποτισμοῦ ὄλων τῶν καπιταλιστῶν, πού τό κεφάλαιό τους θά πέρναγε στά χέρια τοῦ λαϊκοῦ Κράτους: κι ὄλα αὐτά, πολλαπλασιαζόμενα μέ τήν αὐξηση τοῦ συγκεντρωτισμοῦ, πού είναι ἀναγκαῖος στό νέο πολιτικό κι οἰκονομικό Κράτος γιά ὀρισμένο χρόνο, τουλάχιστον.

Δεσποτισμός τοῦ λαϊκοῦ Κράτους = Τωρινός Πολιτικός δεσποτισμός + Οἰκονομικός δεσποτισμός ὄλων τῶν καπιταλιστῶν χ βαθμοῦς συγκεντρωτισμοῦ.

2. Γεζκάνε, Ἡ Ἐπανάσταση, σ. 93.

Και γιά νά ίκανοποιηθοῦν οἱ ἀνάγκες αὐτοῦ τοῦ νέου καί φοβεροῦ τέρατος, ποῖος νέος καί τερατώδης γραφειοκρατικός μηχανισμός θάταν ἀναγκαῖο νά δημιουργηθεῖ; Τί στρατιές νεοφώτιστων ὑπάλληλων στά πολύ περίπλοκα κυβερνητικά μυστήρια; Τάξη ξεχωριστή κι ἀνώτερη ἀπ' τό λαό, καί γι' αὐτό μισητή καί τυραννική· αὐτοί οἱ νάφερτοι τῆς τέταρτης τάξης θάνατι οἱ νέοι καί πῶ φοβεροί πολιτικοί καταπιεστές κι οἰκονομικοί ἐκμεταλλευτές· ὄντας νομείς τῆς ἐξουσίας καί τοῦ κεφάλαιου, δε θά μείνουν μέ τό χέρι καθαρά, ὅπως αὐτοί πού μαζεύουν τό μέλι.

Ἄντιο ἀνθρώπινη χειραφέτηση, ἀντιο ἐλευθερία!· Ἐθάρουμε, ἀντί γιά τήν τρίτη τάξη, τήν κυριαρχία τῆς τέταρτης, πού θά καταπίεζε καί θά ἐκμεταλλευόταν μιά πέμπτη. Κι αὐτοί οἱ ἐργάτες πού θ' ἀνέβαιναν στήν ἐξουσία, θάταν τόσο πῶ ἀπεχθεῖς κι ἀνήθικοι ἀπ' τοῦς ἀστοῦς ὅσο αὐτοί ἦταν ἀπ' τοῦς εὐγενεῖς τοῦ μεσαίωνα. Γιά μιά ἀκόμα φορά θ' ἀναχαϊτίζονταν ἡ πορεία τῆς ἐπανάστασης κι εἴτε καλοπροαίρετα, γιά νά ἐπικυρώσουν τίς κατακτήσεις τῆς, ἢ κακοπροαίρετα, γιά νά τήν ἐκμεταλλευτοῦν ἀκόμα μιά φορά, θά τήν ἔβαβαν μ' ἓνα ὠραῖο ἀντιδραστικό πρόγραμμα, πού θά χάραζαν πάνω στόν τάφο τῆς.

Δέν πρέπει νά πιστεύουμε κανέναν ἀπ' αὐτοῦς πού λένε ὅτι θέλουν νά κατακτήσουν τό Κράτος, γιά νά τό καταστρέψουν ὅταν τελειώσει ὁ ἀγώνας. «Θέλουν νά καταλάβουν τό φρούριο γιά νά τό γκρεμίσουν». Ὅχι· ὄχι, θέλουν νά μᾶς κοροϊδεύουν, ἀν δέν κοροϊδεύουν τόν ἑαυτό τους.

Ἄλλες οἱ κυβερνήσεις, οἱ αὐτοσποκαλούμενες ἀπελευθερωτικές, ὑποσχέθηκαν νά γκρεμίσουν τά φρούρια πού ὑψώθηκαν ἀπ' τήν τυραννία γιά νά κρατοῦν ὑποταγμένο τό λαό· ἀλλά ὅταν ἀνέβηκαν στήν ἐξουσία, ἀντί νά τά γκρεμίσουν, τά ἐνίσχυσαν ἀκόμα περισσότερο γιά νά συνεχίσουν νά τά χρησιμοποιοῦν ἐναντίον τοῦ λαοῦ. Τίς Βασιλῆες τίς γκρεμίζουν οἱ λαοί· οἱ κυβερνήσεις τίς χτίζουν καί τίς συντηροῦν. Ἡ αὐτοκτονία δέν εἶναι κάτι τό φυσιολογικό. Καμιά ἐξουσία, καμιά ἀρχή στόν κόσμο δέν καταστράφηκε ἀπό μόνη τῆς. Κανένας τύραννος δέν γκρέμισε τό φρούριο μῶλις μπῆκε μέσα. Ἀπεναντίας, κάθε ἐξουσιαστικός ὀργανισμός, κάθε τυραννία, τεινεῖ πάντα, ἀπ' τή φύση τῆς, νά ἐξαπλωθεῖ, νά ἐπιβεβαιωθεῖ ὁλοένα καί περισσότερο. Ἡ ἐξουσία μεθάει ἀκόμα κι οἱ καλύτεροι, ὅταν ἐπενδυθοῦν μέ ἐξουσία γίνονται οἱ χειρότεροι. «Ὁ μεγαλύτερος ἐραστής τῆς ἐλευθερίας, ὅταν παίρνει τήν ἐξουσία, ἀν δέν εἶναι ἀνίκανος, θέλει νά ὑποτάσσονται ὅλα στή θέλησή του»³.

Ἡ ἐξουσία φέρνει τόν ἴλιγγο καί τήν τρέλα. Τρελός εἶναι κύβλας ὁ Μαζανιέλο, ὅταν φοράει βασιλικά ρούχα· τρελός εἶναι ὁ Μικέλε ντί Λάντο ὅταν, ὡς πρόεδρος τῆς φλωρεντινῆς δημοκρατίας, ὑποδέχεται τοῦς

3. Γιζακόνε, Ἡ Ἐπανάσταση, σ. 137.

παλιούς επαναστάτες συντρόφους του μέσους κι όμως και ο ένας και ο άλλος όταν ήταν ξυπόλυτοι, ήταν οι πιο γενναίοι μαχητές της λαϊκής εξέγερσης. 'Ανέβηκαν πάνω απ' τους άλλους, κατέλαβαν την εξουσία κι αυτό έφτασε για να καταντήσουν από επαναστάτες δειλοί τύραννοι.

Οι επαναστατικές αρχές πρέπει να παραμένουν στο λαό για να νάναι γόνιμες. Περνώντας στην κυβέρνηση και παίρνοντας επίσημη μορφή, σύντομα παρεκκλίνουν, παραμορφώνονται, γίνονται αντίκειμενο έκμετάλλευσης : από επαναστατικές γίνονται αντιδραστικές: απ' την ελευθερία και την ισότητα περνάμε στην καταπίεση και την έκμετάλλευση.

'Όχι, όχι! στο φρούριο πρέπει να έπιθεθούμε όλα μαζί και να τό ισοπεδώσουμε, χωρίς να τό ιδιοποιηθεί κανείς: τό κράτος πρέπει να τό καταστρέψουμε ολοκληρωτικά, προτού έπιτρέψουμε σε κάποιον να γίνει τό νέο άφεντικό κι ο νέος καταπιεστής.

Ζηλωτές υπέρμαχοι της ελευθερίας, δέ θά καταθέσουμε τά όπλα προτού να γίνει ή άναρχία ένα τετελεσμένο γεγονός στον κόσμο: γιατί αντίθετα απ' ότι θέλουν να μός δώσουν να καταλάβουμε μερικοί ύποστηρικτές του λαϊκού Κράτους, έμεις έχουμε πολλούς λόγους να φοβόμαστε για την ελευθερία, κι όταν ακόμα έχει ύλοποιηθεί ή ισότητα.

Και λοιπόν ! Δέν βλέπουμε τίς θρησκευτικές κοινότητες, στις όποιες βασιλεύει ή πιο τέλεια ισότητα, χωρίς να υπάρχει ίχνος ελευθερίας; Κι αυτή είναι τέλεια ισότητα: γιατί ό άρχηγός ύποτάσσεται στους ίδιους κανονισμούς και τρώει, ντύνεται και ζει με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως κι οι άλλοι καλόγεροι, απ' τους όποιους δέν ξεχωρίζει παρά μόνο απ' τά πρωτεία στη διοίκηση. Κι οι ίδιοι οι ύποστηρικτές του λαϊκού Κράτους, χωρίς τή δική μας αντίθεση, θά έγκαθίδρυσαν ένα κράτος τέλειας ισότητας, φυσικά, αλλά και τέλειας γενικής καταπίεσης. Στο σχολείο, στο στρατών, στη φυλακή, ύπάρχει επίσης μία ισότητα : μία ισότητα καταπίεσης και δεσποτισμού, όχι πολύ διαφορετική απ' αυτή που θά δημιουργούσαν στο λαϊκό Κράτος.

Μέ την ανθρώπινη χειραφέτηση, ό άνθρωπος πρέπει να ξαναβρεί την ικανότητα να μπορεί να ικανοποιεί τέλεια όλες του τίς άνάγκες, τόσο τίς φυσικές όσο και τίς ήθικές: τίς άπαιτήσεις του στομαχιού, όπως κι έκεινες του πνεύματος, που είναι - και θάναί ακόμα περισσότερο, στα πλαίσια του νέου πολιτισμού - έππακτικές όπως κι οι πρώτες.

Δέν είναι, λοιπόν, στο θέμα του στομαχιού που περιορίζεται τό ζήτημα της ανθρώπινης χειραφέτησης, όπως θάθελαν να μός πείσουν μερικοί έξουσιαστικοί σοσιαλιστές, για να μπορούν μετά να συμπεράνουν ότι με την οικονομική ισότητα θά θεραπεύονταν όλα τά κακώς κείμενα. Τό στομάχι, φυσικά, παίζει ένα σπουδαίο ρόλο και κατέχει την κύρια θέση, αλλά δέν είναι τό πάν. 'Η γεμάτη ταιστρα μπορεί να νάναι ή εύτυχία των γουρουγιών, αλλά δέν ισχύει τό ίδιο και για τους ανθρώπους: για τους ανθρώπους

χρειάζεται αυτό και πολλά άλλα : όχι μόνο η χειραφέτηση του σώματος, αλλά κι εκείνη του πνεύματος : όχι μόνο η ισοότητα, αλλά κι η ελευθερία.

«Μόνο η ελευθερία μπορεί να λύσει τό περίπλοκο πρόβλημα, καταργώντας κάθε νόμο, ανακηρύσσοντας ελεύθερη κι ανεξάρτητη κάθε κοινότητα και κάθε πολίτη, ξεπερνώντας τὰ εσωτερικά εμπόδια και τις διαφορές: τὰ όρια τών διαφόρων κρατών εξαφανίζονται κι απ' τήν ισοότητα ξεπηδάει ντέ φάκτο η ένότητα, πού δέ θάναί έτσι τό άποτέλεσμα μιάς συμφωνίας πού θάχει επιβληθεί από πάνω, αλλά η φυσική συνέπεια τής κατάργησης κάθε συμφωνίας»⁴.

Μερικοί αυτόσποκαλούμενοι επαναστάτες πιστεύουν ότι δικαιώνουν τέλεια τ' όνόμα τους, έπειδή ύποστηρίζουν τή δύναμη και τὰ βία μεσα. Έμεις, πού είμαστε ενθερμοί ύποστηρικτές τής βίας, γιατί πιστεύουμε στην αναπόφευκτη αναγκαιότητά της, γιατί από μικροί μάθαμε ότι **χωρίς να χυθεί αίμα δέν ύπάρχει άπολύτρωση**, πιστεύουμε, μολοντούτο, ότι άν η επανάσταση μέχρι σήμερα ύπήρξε, και γιά λίγο ακόμα θάναί βία, η βία δέν ήταν, ούτε θάναί πάντα επανάσταση. Η βία τών έξεγερμένων μαζών είναι επανάσταση, αλλά εκείνη πού χρησιμοποιούν η έξουσία και τό κατεστημένο είναι άντεπανάσταση, είναι αντίδραση. Η πρώτη σπάζει τὰ δεσμά και καταστρέφει: η δεύτερη δεσμεύει κι άνοκοδομεί: η πρώτη δέν μπορεί, από τή φύση της, παρά να παράγει τό καλό: η δεύτερη δέ διαθέτει παρά τή δύναμη του κακού.

Τό να ρυθμίζεις, να κανονίζεις, να νομοθετείς και να καθοδηγείς είναι πράγματα διαμετρικά αντίθετα με τήν επανάσταση: η ιδέα μιάς επανάστασης ρυθμιζόμενης ή διευθυνόμενης είναι τόσο αντίφατική, όσο εκείνη του καλού πού γεννιέται απ' τήν έξουσία.

Έκείνο πού πρέπει πρώτα απ' όλα να μιάς άπασχολεί στην επανάσταση, είναι η κατεδάφιση κι η καταστροφή ώς τήν πλήρη κι όριστική έδραϊωση τής επανάστασης πού, όταν πάψει πιά ν' αναχαπίζεται, θά συνεχίσει από μόνη της τό έργο του άδιάκοπου μετασχηματισμού.

Ο Μπακούιν λέει : «Στήν επανάσταση είμαστε έχθροί με κάθε τι πού συνδέεται με τό έξουσιαστικό σύστημα, με κάθε άξίωση γιά έπίσημη διοίκηση του λαού κι έπομένως, με κάθε τι πού όνομάζεται επαναστατική δικτατορία ή προσωρινή κυβέρνηση, έχοντας πειστεί ότι κάθε κυβερνητική έξουσία, κι όταν ακόμα λέγεται επαναστατική ή προσωρινή, δέν μπορεί να έχει άλλο σκοπό απ' τή δικαιώνισή της. Οι επαναστάσεις γίνονται απ' τό λαό, δέν μπορούν να βασίζονται παρά μόνο σ' αυτόν, και κάθε έξουσία πού δημιουργείται πάνω απ' τό λαό, είναι μορφαία έναντιον του. Καθώς έμεις τρέφουμε άπόλυτη έμπιστοσύνη στά ένστικτα τών λαϊκών μαζών, τό δικό

4. Γιζακάνε, Η Έπανάσταση, σ. 66.

μας μέσο γιά τήν επανάσταση είναι ή **όργανωμένη αποδέσμευση** αὐτῶν πού **ονομάζονται ἐπικίνδυνα πάθη**, κι ή καταστροφή ἐκείνου πού στήν ἴδια τήν ἀστική γλώσσα **ονομάζεται δημόσια τάξη**. Ἐμεῖς ἐπικαλούμαστε τήν ἀναρχία, αὐτή τήν ἐκδήλωση τῆς ζωῆς καί τῶν λαϊκῶν πόθων, ἀπ' τήν ὁποία πρέπει νά ξεπηθήσουν, μέ τήν ἐλευθερία καί διαμέσου αὐτῆς, ή ἀληθινή ἰσότητα ὄλων, ή νέα τάξη πού θά στηρίζεται στήν ὁλοκληρωμένη ἀνάπτυξη καί τήν ἐλεύθερα ὀργανωμένη ἐργασία ὄλων, κι ή ἴδια ή δύναμη τῆς επανάστασης»⁵.

Μερκοῖ ἀπ' τοὺς ἀντιπάλους μας μᾶς κατηγοροῦν συχνά ὅτι δέν ἔχουμε ἕνα πρόγραμμα. Ἄν μ' αὐτό ἐννοοῦν μιά νέα φόρμα, ἐπεξεργασμένη ὡς τήν παραμικρή λεπτομέρεια, στήν ὁποία θέλουμε νά βάλουμε ὅλη τήν ἀνθρωπότητα, εἴτε μέ τό καλό ή μέ τό ζόρι, τότε τό νά μᾶς λένε ὅτι δέν ἔχουμε πρόγραμμα, εἶναι σά νά μᾶς δίνουν ἀπόλυτο δίκιο, νά μᾶς χαρακτηρίζουν ἀληθινούς φίλους τῆς επανάστασης, ἀναρχικούς, ὅπως κι ἐμεῖς ὑπερηφανευόμαστε ὅτι εἴμαστε⁶. Ἄλλά ἀν μ' αὐτό ἐννοοῦν ἕνα τέρμα μέ τό δρόμο πού μᾶς ὀδηγεῖ ἐκεῖ, ἕνα σκοπό μέ τά μέσα πού χρειάζονται γιά νά τόν φτάσουμε, μιά ἀγωνιστική σημαία γιά τήν ζωή καί τό θάνατο, ἕνα ἰδανικό τῆς ζωῆς μας, τότε θ' ἀπαντήσουμε ὅτι ή κατηγορία εἶναι κακόπιστη, γιατί ἐμεῖς ἔχουμε ἕνα πρόγραμμα, ξεκάθαρο, σαφές, καί ἀκριβές.

Ἡ πρώτη λέξη στό πρόγραμμά μας εἶναι ή ἀναρχία, πού ἀποτελεῖ, μπορούμε νά πούμε, τήν πεμπτοῦσία του, καί πού ὅλα μπορούν νά ἐκφραστοῦν μέσα ἀπ' αὐτή. Ἄν, ὅπως εἶπαμε, ή οἰκονομική ἰσότητα εἶναι κάθε ἄλλο παρά ἀδύνατη χωρίς ἐλευθερία, ή ἀναρχία, ἀντίθετα, ἀπαιτεῖ τήν πῶς τέλεια ἰσότητα ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Ἄσχι μόνο τό ἰδανικό, ἀλλά κι ή πρακτική μας κι ή επαναστατική μας ἠθική, περιέχονται ἀναγκαστικά στήν ἀναρχία, ή ὁποία διαμορφώνει ἐτσι ὅλο τό επαναστατικό μας εἶναι. Γι' αὐτό καί μεῖς τήν ἐπικαλούμαστε σάν τό τέλειο καί καθοριστικό γεγονός τῆς επανάστασης : τήν επανάσταση γιά τήν επανάσταση.

Σ' ἐμάς τοὺς ἀναρχικούς ἔχει ἀναθεθεῖ ἀποκλειστικά ή ἀποστολή τῆς καταστροφῆς. Μπορεῖ νά πεθάνουμε σέ μιά ἀψιμαχία ή μέ τοὺς πρώτους πυροβολισμούς τῆς μεγάλης μέρας : μπορεῖ σέ μερικούς ἀπό μᾶς νά δοθεῖ ή εὐκαιρία ν' ἀντικρύσουν τά πρώτα χαράματα τοῦ Ἀνθρώπινου γεγονότος.

5. Μπακοῦν. **Πρόγραμμα τῆς Σοσιαλιστικῆς Ἐπαναστατικῆς Ἀδελφότητας.**

Ἄπ' τό ἀρχικό κείμενο πού γράφτηκε ἀπ' τόν ἴδιο τόν Μπακοῦν τόν Σεπτέμβρη 1872 ἐπὶ Ζυρίχη. Αὐτό τό πρόγραμμα θά δημοσιευτεῖ ὁλόκληρο σέ μιά βιογραφία τοῦ Μπακοῦν, πού σκοπεύω νά ἐκδώσω μετὰ ἀπ' αὐτό τό ἔργο.

6. Ἐνας ἀναρχικός ἀντιπρόσωπος στό Συνέδριο τῆς Χάβρης δήλωσε παρουσιάζοντας τήν ἐξουσιοδότηση του, ὅτι τό μοναδικό καταστατικό τῆς ἐνωσῆς του ἦταν νά μήν ἔχει κανένα καταστατικό.

Και στις δυο περιπτώσεις, θα πεθάνουμε ικανοποιημένοι. Ίκανοποιημένοι επειδή βοηθήσαμε στην όριστική καταστροφή αυτού του άδικου, σκληρού, κι άτμου κόσμου που καταρρέοντας, θα μάς θάψει στον πιο ένδοξο τάφο που φτιάχτηκε ποτέ για αγωνιστές.

Άλλοι άνθρωποι θα γεννηθούν απ' τα ίδια τα σπλάχνα της γόνιμης επανάστασης, για ν' αναλάβουν το καθήκον της υλοποίησης του θετικού κι οργανικού μέρους της αναρχίας.

Μίσος, πόλεμος και καταστροφή για μας, αγάπη, ειρήνη κι εύτυχια για αυτούς.

Κομμουνισμός σημαίνει κοινότητα όλων των αγαθών: κοινότητα όλου του υπάρχοντος πλούτου, που χρησιμοποιείται από κοινού τόσο στην παραγωγή όσο και στην κατανάλωση.

Κομμουνισμός, σήμερα, πριν απ' την επανάσταση, σημαίνει επίθεση στην ιδιοκτησία: αύριο, στην επανάσταση, θα σημαίνει κατάκτηση της ιδιοκτησίας και της γης απ' το λαό: μεθαύριο, μόλις ολοκληρωθεί το κίνημα, κομμουνισμός θα σημαίνει κοινή απόλαυση όλου του υπάρχοντος πλούτου απ' όλους τους ανθρώπους, σύμφωνα με την αρχή: **Απ' τόν καθένα με τις ικανότητές του, στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του: δηλαδή, απ' τόν καθένα και στον καθένα κατά βούληση.**

Αρχίζουμε, πρώτα απ' όλα, παρατηρώντας ότι η κατάκτηση κι η απόλαυση όλου του υπάρχοντος πλούτου πρέπει να είναι, κατά τη γνώμη μας, έργο του ίδιου του λαού. Επειδή ο λαός, ή ανθρωπότητα, δεν είναι ένα άτομο, που μπορεί να πάρει και να κρατήσει στα χέρια του όλο τόν υπάρχοντα πλοῦτο, οι κρατικοί κομμουνιστές κατάληξαν στο συμπέρασμα ότι πρέπει να διοριστούν αντιπρόσωποι, θεματοφύλακες του κοινού πλούτου: να φτάσουμε, με άλλα λόγια, μιά ολοκληρη τάξη διευθυντών της κοινής οικονομίας. Εμείς δε συμφωνούμε μ' αυτή την άποψη. Δε θέλουμε μεσάζοντες, δε θέλουμε αντιπροσώπους, που καταλήγουν πάντα ν' αντιπροσωπεύουν μόνο τους εαυτούς τους. Δε θέλουμε μεσίτες της ισότητας, ούτε μεσίτες της ελευθερίας: δε θέλουμε νέο Κράτος, έστω κι αν ονομάζεται λαϊκό και δημοκρατικό, επαναστατικό ή προσωρινό.

Ο κοινός πλοῦτος, που είναι διάσπαρτος σ' όλη τη γη, αν και ανήκει δικαίωματικά σ' όλη την ανθρωπότητα, θα χρησιμοποιηθεί από κοινού από κείνους που θα βρεθούν κοντό του και θάβει σε θέση να τόν χρησιμοποιήσουν. Είναι η φυσική έξουσιοδότηση που κάνει όλη ή ανθρωπότητα σ' ένα μέρος της, ν' ασκήσει ένα μέρος του συνολικού της δικαιώματος πάνω στον υπάρχοντα πλοῦτο. Οι άνθρωποι αυτής της χώρας θα χρησιμοποιήσουν

τή γή, τις μηχανές, τὰ ἐργαστήρια, τὰ σπίτια κ.λ.π., αὐτῆς τῆς χώρας και θὰ ἐξυπηρετηθοῦν ὁλοὶ ἀπὸ κοινού. Ἐνα μέρος τῆς ἀνθρωπότητας θ' ὀκῆσει ἐδῶ τὸ δικαίωμά του, ντὲ φάκτο κι ἄμεσα, πάνω σ' ἓνα μέρος τοῦ ἀνθρώπινου πλοῦτου. Ἀλλὰ ἂν ἓνας κάτοικος τοῦ Πεκίνου ἐρχόταν σ' αὐτὴ τὴ χώρα, θάχε τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τοὺς ἄλλους : θ' ἀπολάμβανε ἀπὸ κοινού μὲ τοὺς ἄλλους ὁλο τὸν πλοῦτο τῆς χώρας, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού θὰ τὸ ἔκανε καὶ στὸ Πεκίνο.

Ἡ συγκεντρωσι τῶν ἀτόμων τοῦ ἰδιοῦ ἐπαγγέλματος, πού ἀπαιτεῖται, φυσικά, ἀπ' τὸ μεγάλο ἐργοστάσιο ἢ τὸ μεγάλο μηχανοποιημένο ἐργαστήρι, θὰ δημιουργήσει τὸ λεγόμενο συνεταιρισμό, ἐταιρία ἢ ἐπαγγελματικὸ τμήμα, πού πιθανόν νάνα ἢ μορφή μὲ τὴν ὁποία θὰ ὀργανωθεῖ ἢ ἐργασία στὴν κοινότητα. Ἀλλὰ ἂν αὐτὸς ὁ συνεταιρισμὸς ἢ ἐπαγγελματικὸ τμήμα, θὰ κρατᾶει καὶ θὰ χρησιμοποιεῖ τὸ μέρος τοῦ κεφάλαιου πού χρειάζεται, αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι εἶναι κι ὁ ἰδιοκτῆτης. Τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας παραμένει ἀναπόσπαστο κι ἀδιαίρετο ἀπ' ὀλη τὴν ἀνθρωπότητα κι ἐμεῖς δὲ θὰ ὑποστηρίζουμε ποτέ τὴ συνεταιριστικὴ ἰδιοκτησία περισσότερο ἀπ' τὴν κρατικὴ ἰδιοκτησία. Τὶ ὠραία δουλειὰ θὰ κάναμε, στ' ἀλήθεια, ἂν καταστρέψαμε τὸ Κράτος γιὰ νὰ τὸ ἀντικαταστήσουμε μὲ πολλὰ μικρὰ Κράτη ! Θὰ σκοτώναμε τὸ δράκο μὲ τὸ ἓνα κεφάλι, γιὰ νὰ τὸν ἀντικαταστήσουμε μ' ἓναν ἄλλο μὲ χίλια κεφάλια ! Ὅχι, τὸ εἶπαμε καὶ δὲ θὰ σταματήσουμε νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνουμε : δὲ θέλουμε μεσάζοντες, δὲ θέλουμε πράκτορες καὶ μαστροπούς, πού στὸ τέλος γίνονται πάντα τ' ἀληθινὰ ἀφεντικά : ἐμεῖς θέλουμε νὰ βρῆκεται ἄμεσα στὰ χέρια τοῦ λαοῦ ὀλος ὁ πλοῦτος πού ὑπάρχει, καὶ νὰ παραμένει στὰ στιβαρὰ του μπράτσα, κι ὁ ἴδιος ὁ λαὸς ν' ἀποφασίζει τὸν καλύτερο τρόπο γιὰ νὰ τὸν ἀπολαύσει, τόσο στὴν παραγωγή ὀσο καὶ στὴν κατανάλωση.

Ἀλλὰ γεννιέται τὸ ἐρώτημα : θὰ μπορέσει νὰ ὑλοποιηθεῖ ὁ κομμουνισμὸς; θὰ ἔχουμε ἄρκετὰ προϊόντα γιὰ νὰ ἐπιτρέψουμε στὸν καθένα νὰ παίρνει ὅτι θέλει, χωρὶς ν' ἀπαιτοῦμε ἀπ' τὰ ἄτομα περισσότερη ἐργασία ἀπ' ὀση ἐκεῖνα θὰ θέλουν νὰ προσφέρουν;

Ναί, ἀπαντοῦμε. Φυσικά καὶ θὰ μπορέσουμε νὰ ἐφαρμόσουμε τὴν ἀρχή: Ἀπ' τὸν καθένα καὶ στὸν καθένα κατὰ βούληση γιὰτὶ σὴ μελλοντικὴ κοινωνία, ἢ παραγωγή θάναί τόσο ἀφθονη, πού δὲ θὰ ὑπάρχει ἢ παραμικρὴ ἀνάγκη νὰ περιορίσουμε τὴν κατανάλωση, οὔτε νὰ ζητοῦμε ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους περισσότερη δουλειὰ ἀπ' ὀση θὰ μποροῦν ἢ θὰ θέλουν νὰ προσφέρουν.

Αὐτὴ τὴν τεράστια αὐξηση τῆς παραγωγῆς, πού δὲν εἶναι δυνατόν σήμερα οὔτε κἂν νὰ φανταστοῦμε, μποροῦμε νὰ τὴ μαντέψουμε ἐξετάζοντας τὰ αἶτια πού θὰ τὴν προκαλέσουν, καὶ τὰ ὀποία μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν στὰ ἐξῆς τρία βασικά:

1. Ἡ ἄρμονία τῆς συνεργασίας στοὺς διάφορους κλάδους τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας, πού θ' ἀντικαταστήσει τὸν ἀγῶνα τοῦ τωρινοῦ ἀνταγωνιστικοῦ συστήματος.

2. Η όθρρα είααωγή κάθε είδουα μχανών.

3. Η αμνατική έξοικονόμηση έργατικής δύναμης, πρτών ύλών και μέσων έργασίας, πού θά προκύψει άπ' τήν κατάργηση τής βλαβερός και άχρηστηα παραωγής.

Σήμερα, στό καπιταλιστικό σύστημα παραωγής, όλα είναι άνταγωνισμός, άγώνας : ακάταπαυστος άγώνας πού γίνεται μεταξύ καπιταλιστών, μεταξύ έργατών, και μεταξύ έργατών και καπιταλιστών : άγώνας μεταξύ άνθρώπων, περιφερείών, έθνών. Είναι ένας άδυσώπητος πόλεμος, στόν όποιο ό θάνατος του ένος είναι ή ζωή του άλλου.

Ένας έργάτης βρίσκει δουλειά εκεί πού τήν έχασε κάποιος άλλος. Ό καπιταλιστής πλουτίζει μέ τήν είααωγή μιάα μχανής, ενώ χιλιάδες έργάτες βρίσκονται στό όρόμο: μία ή περισσότερες βιομχανίες εύδοκιμούν, ενώ άλλες χρεωκοπούν: είναι καπιταλιστής πλουτίζει γιά τόν ίδιο λόγο πού άλλοι, άντίθετα, χρεωκοπούν.

Στή μέλλοντική, λοιπόν, κοινωλία, όπως είπαμε παραπάνω: όχι πιά άγώνας μεταξύ τών άνθρώπων, αλλά κοινός άγώνας όλων τών άνθρώπων ένωμένων, γιά μεγαλύτερες κατακτήσεις και γιά τή μεγαλύτερη έκμετάλλευση τών φυσικών δυνάμεων. Όχι πιά ό καθένας γιά τόν έαυτό του έναντίον όλων, κι όλοι έναντίον του καθένα: αλλά ό καθένας γιά όλους κι όλοι γιά τόν καθένα. Κάθε άνθρωπος μπορεί νά φανταστεί τή μεγάλη άλλαγή πού θά έχουμε σ' άποτελέσματα τής παραωγής. Πόσο θ' αύξηθει ή παραωγή όταν κάθε άνθρωπος, άντι νά πρέπει ν' άγωνίζεται έναντίον τών άλλων, θά βοηθιέται άπ' αυτούς, έχοντάς τους όχι πιά έχθρούς, αλλά συνεργάτες; Άν ή άπλή συνεργατική δουλειά 10 άνθρώπων, φέρνει άποτελέσματα πού είναι άδύνατο νά τά φέρει ή δουλειά ένος άνθρώπου, πόσο μεγάλα θάνα τ' άποτελέσματα πού θά προκύψουν άπ' τή μεγάλη συνεργασία όλων τών άνθρώπων, πού έργάζονται σήμερα μέσα σέ μία κατάσταση συνεχούς κι άμοιβαίας έχθρότητας; Κι οι μχανές: Η έμφάνιση αυτών τών ισχυρών μέσων έργασίας, όσο σημαντική κι αν μάα φαίνεται σήμερα, δέν είναι σχεδόν τίποτα, σέ σύγκριση μ' αυτό πού θ' άντιπροσωπεύει στην έπερχόμενη κοινωλία.

Η είααωγή τών μχανών, σήμερα, έμποδίζεται συχνά άπ' τό σύμφερον του καπιταλιστή, ό όποιος «κάνει τούς ύπολογισμούς του μέ βάση τή διαφορά τής άξιαα μεταξύ τών μχανών και τής έργατικής δύναμης, πού αυτές μπορούν νά ύποκαταστήσουν»⁷.

Σήμερα, οι μχανές δέν έχουν σά σκοπό νά έλαφρώσουν τόν κόπο του έργατή, αλλά μόνο νά δημιουργήσουν μεγαλύτερες ποσότητες ύπεραξιαα, γιά νά διογκώνεται όλοένα και περισσότερο τό κεφάλαιο⁸. Είναι, λοιπόν, ή ώφέλεια, τό τόσο τοίς εκατό του κέρδους, ή μόνη αίτία πού μπορεί νά τις

7. Μάρξ, Τό Κεφάλαιο, σ. 170 (Γαλ. έκδ.).

8. Στο ίδιο, σ. 161.

κάνει σήμερα αποδεκτές. Πόσες μηχανές στέκονται χωρίς να χρησιμοποιηθούν στο ελάχιστο, επειδή ή χρήση τους θά κόστιζε στον καπιλιστή περισσότερο άπ' ότι του κοστίζει ή εργατική δύναμη, πού θάπρεπε ν' αντικατασταθεί άπ' αυτές τις μηχανές! Ή πιό εύτελής κι όθλια κατάσταση του έργατή, πού κάνει τις πιό κοπιαστικές δουλειές, είναι άκριβώς ό λόγος πού έμποδίζει την εισαγωγή των μηχανών, σ' αυτό του είδους τις δουλειές. Ό καπιλιστής αγοράζει τότε την εργατική δύναμη σέ μιά τιμή τόσο χαμηλή πού δέ θάχε κανένα συμφέρον νά κάνει αυτές τις δουλειές μέ τη βοήθεια των μηχανών. «Αυτό συμβαίνει και στην Άγγλία, τή χώρα των μηχανών, όπου ή ανθρώπινη δύναμη σπαταλιέται γιά μικροπράγματα μέ τό μεγαλύτερο κυνισμό»⁹.

Άπ' αυτό φαίνεται ή ήλθιότητα εκείνων πού, κάνοντας τούς πνευματώδεις, αντίτασσουν σάν επιχειρήματα : Ποιός θά σκουπίζει τούς δρόμους; Ποιός θ' άδειάζει τούς βόθρους; κ.λ.π. Όλα αυτά θά τά κάνουν οι μηχανές, πού δέ θά έπινοούνται πιά και δέ θά χρησιμοποιούνται μόνο σέ συνάρτηση του φυσικού κι ήθικού κόπου ενός συγκεκριμένου είδους εργασίας.

Ό ίδιος ό έργατής, σήμερα, είναι έχθρός των μηχανών, και μέ τό δικιο του, γιαι άποτελούν γι' αυτόν πειρασμένους δράκους πού έρχονται γιά νά τον ύποβιάσουν, νά τον βασανίσουν, νά τον συντριψουν. Άλλά πόσο μεγάλο θάταν τό ένδιαφέρον του ν' αύξηθει ό άριθμός τους, όταν, όχι πιά σάν υπρέτης των μηχανών, αλλά μέ τις μηχανές στην ύπηρεσία του, θά δουλεύει γιά δικό του λογαριασμό;

Τέλος, πρέπει νά πάρουμε ύπόψη τή μεγάλη οικονομία πού θά προκύψει στά τρία στοιχεία τής εργασίας : τή δύναμη, την πρώτη ύλη, και τά μέσα εργασίας, πού σήμερα σπαταλιούνται φοβερά σέ μιά παραγωγή άπόλυτα άχρηστη, άν όχι βλαβερή, γιά την ανθρωπότητα. Ή άπαριθμηση θάταν άτέλεκτη, αλλά θ' άρκεστούμε ν' αναφέρουμε τό στρατό και τό πολεμικό ναυτικό, και τόν αντίστοιχο όπλιισμό τους: τήν κατασκευή και τή συντήρηση των φρουριών, των στρατώνων, των ναύσταθμων, των όπλοστάσιων, των κανονιών κι ότι άλλο χρειάζεται γιά τόν πόλεμο: τις φυλακές κι όπi άφορά την άστυνομία και τή δικαιοσύνη: τις εκκλησίες κι ότι άφορά τή λατρεία. Και χωρίς νά επέκταθούμε περισσότερο, ό καθένας μπορεί νά δει καθαρά πόσα μπράτσα, πόσες πρώτες ύλες και μέσα εργασίας άσχολούν όλα αυτά τά πράγματα, πού είναι τόσο επίζημα γιά την ανθρωπότητα. Κι έπίσης, πόσο γενναϊόδωρη θάταν ή παραγωγή χρήσιμων πραγμάτων γιά όλους, όταν θά χρησιμοποιηθούν γι' αυτό τό σκοπό άπ' την ανθρωπότητα όλες οι δυνάμεις, όλες οι πρώτες ύλες κι όλα τά μέσα εργασίας.

Αυτή ή εξοικονόμηση δύναμης, πρώτων ύλων και μέσων εργασίας, θά ύλοποιηθεί άμέσως μόλις άρχισεί ή επανάσταση: γι' αυτό τό λόγο δέν πρέπει νά φοβόμαστε ότι στην άρχή θάχουμε έλλειμμα στην παραγωγή,

9. Μάρξ, στο ίδιο, σ. 170.

έπειδή δε θάχει ακόμα αύξηθει ό αριθμός τών μηχανών. Άρκει νά ριζούμε μιά ματιά στις στατιστικές τής κατανάλωσης τής άρχουσας τάξης γιά νά πεικοτούμε.

Ένας άπ' τούς έπιφανείς άνθρώπους πού περιγράφανε τή γή ειπε : «Ή γή είναι τόσο μεγάλη ώστε μπορούμε νά χωρέσουμε όλοι στην άγκαλιά τής, είναι άρκετά πλούσια ώστε νά ζήσουμε όλοι μέ άνεση. Μπορεί νά μός προσφέρει άρκετά ινώδη φυτά γιά νά ντυθούμε όλοι, κι έχει άρκετές πέτρες κι άργιλλο γιά νά χτιστούν σπίτια γιά όλους. Ύπάρχει θέση γιά όλους τούς άδελφούς στή δεξίωση τής ζωής. Αυτό είναι τό γεγονός στήν οικονομική του άπλότητα»¹⁰.

Ναι, ό κομμουνισμός είναι έφικτός. Θα μπορούμε νά έπιτρέψουμε στόν καθένα νά παίρνει κατά βούληση ότι χρειάζεται, γιατί θά ύπάρχουν άρκετά γιά όλους· δε θά ύπάρχει πιά άνάγκη ν' άπαιτούμε περισσότερη δουλειά άπ' όση ό καθένας θά θέλει νά προσφέρει, γιατί θά ύπάρχουν πάντοτε άρκετά προϊόντα γιά τό αύριο.

Αυτή ή άφθονία είναι πού, μεταφέροντας τήν άναγκαιότητα τής έργασίας γιά τήν έπιβίωση άπ' τό άτομο στό σύνολο, άπελευθερώνει τήν άτομική έργασία από κάθε καταπιεστικό κι ύποδουλωτικό χαρακτήρισμό, άφήνοντάς τής μόνο τό θέλητρο μιάς φυσικής κι ήθικής άνάγκης, όπόλυτα ίσης μέ όλες τίς άλλες, γιά μιά ολοκληρωμένη άνθρώπινη άνάπτυξη : νά μελετάμε, νά συμβιώνουμε μέ τή φύση, νά θαυμάζουμε τήν όμορφιά τών έργων τέχνης, νά αγαπάμε κ.λπ.

Δέν μός άρκει νά δείξουμε ότι ό κομμουνισμός είναι έφικτός· πρέπει έπίσης ν' άποδείξουμε ότι είναι κι άναγκαίος. Όχι μόνο πρέπει νάσαι κομμουνιστής, αλλά πρέπει νάσαι έστω και μέ κίνδυνο νά μήν πετύχεις τό σκοπό τής επανάστασης.

Πραγματικά, άν μετά τήν κολλεκτιβοποίηση τών μέσων έργασίας, διατηρήσουμε τήν άτομική ιδιοποίηση τών προϊόντων τής έργασίας, θά πρέπει άναγκαστικά νά διατηρήσουμε και τό χρήμα ή κάτι ισοδύναμο, νά έπιτρέψουμε, δηλαδή, μιά συσσώρευση πλούτου, λίγο πολύ μεγάλου, σύμφωνα περίπου μέ τήν άξία ή καλύτερα τήν ικανότητα τών άτόμων.

Αυτοί πού θά φτάσουν νά κατέχουν περισσότερο πλούτο, θ' άνέβουν σ' ένα έπίπεδο άνώτερο άπ' τών άλλων, κι ή ισότητα θά έξαφανιστεί. Δέ θά χρειαστεί τότε στούς άντεπαναστάτες παρά μόνο ένα βήμα, γιά νά επαναφέρουν τό δικαίωμα τής κληρονομιάς, κι οι προτάσεις γι' αυτό δε θά λείψουν.

Ή άνθρώπινη έργασία ή είναι τό προϊόν τής έργασίας ή ή εργατική δύναμη. Στην πρώτη περίπτωση προσφέρει μιάν ικανοποίηση στις άνθρώπινες άνάγκες· στή δεύτερη, στοχεύει στήν ικανοποίηση τών άναγκών τού έργατη και στήν άναγκαιότητα τής διατήρησης τής εργατικής δύναμης.

10. Έλμιζέ Ρελυ - Σε μιά διάσκεψη πού έγινε στή Γενεύη στις 5 Φλεβάρη 1880, και δημοσιεύτηκε στό πρώτο τεύχος τού δεύτερου τόμου τής Διεθνούς Σοσιαλιστικής Έπιθεώρησης.

Στήν πρώτη περίπτωση, ή εργασία βρίσκεται σ' ένα πεδίο τέλειαις ισοτήται, γιατί όλα τά είδη εργαταις πού προσφέρουν οι άνθρωποι, όσο διαφορετικά κι άν είναι, είναι πάντα έξισου άξια και σεβαστά, άφού όλες οι ικανοποιήταις τών αναγκών μας, όσο διαφορετικές κι άν είναι, είναι έξισου αναγκαίαις και σωστές. Άλλά στή δεύτερη περίπτωση, όταν ή εργασία είναι δύναμη ή εργατική δύναμη, όταν, δηλαδή, επιδιώκει τήν ικανοποίηση τών αναγκών του εργάτη, είναι τόσο άνιση όσο πιο άνιση είναι ή κατάσταση τών ίδων τών κατόχων τής εργατικής δύναμης. Ή άνισότητα τών εργατών είναι πού άντανακλάται στήν εργασία και τή σφραγίζει. Άν ή νεκροψία πτωμάτων είναι πιο εύγενές επάγγελμα άπ' τό σφάξιμο βοδιών και προβάτων, αυτό συμβαίνει γιατί ό γιατρός ζεί μέσα σέ πολύ καλύτερες ύλικές κι ήθικές συνθήκες από κείνες του φτωχού χασάπη. Ή ίδια εργασία όπως π.χ. ή άνάμειξη τών λιπασμάτων, είναι εύγενής ή όχι άνάλογα μέ τό ποιός τήν κάνει, δηλαδή, ένας εργάτης ή ένας καθηγητής γεωπονικής.

Ένα άπ' τά καλύτερα αποτελέσματα του κομμουνισμού θάνα ή έξισωση όλων τών ειδών εργαταις, έξισώνοντας άκριβώς τήν ίδια τήν κατάσταση του εργάτη, προσφέροντας του, δηλαδή, όλα όσα άπαιτεί ή άποκατάσταση τών δυνάμεών του, όλα όσα άπατούν οι άνάγκες του. Είμαστε αντίθετοι στήν άτομική ίδιοποίηση τών προϊόντων τής εργαταις, πού θά επανέφερε ξανά τήν άνισότητα μεταξύ τών ανθρώπων και τήν άνισότητα άνάμεσα στα διάφορα είδη εργαταις. Θά βλέπαμε νά εμφανίζονται ξανά ή «καθαρή» δουλειά κι ή «βρώμικη» δουλειά, ή «εύγενής» δουλειά κι ή «χυδαία» δουλειά, ή «έλαφριά» δουλειά κι ή «βαρεία» δουλειά· ή πρώτη θάταν γιά τούς πλούσιους, ενώ τή δεύτερη θά τή φορτώνονταν οι πιο φτωχοί. Τότε δε θάταν ό κλεισις, κι οι προσωπικές όρέξεις πού θάσπρωχαν τον άνθρωπο ν' άφροσωθεί σ' ένα είδος εργαταις κι όχι σ' ένα άλλο. Θάταν τό συμφέρον, ή έλπιδα νά βγάλει περισσότερο σ' αυτό τό επάγγελμα. Θά ξαναγεννιόταν έτσι ή τεμπελιά κι ή εργατικότητα, ή άξια κι ή αναξιότητα, τό καλό και τό κακό, τό βίτσιο κι ή άρετή και, σαν επακόλουθα, ή επβράβευση κι ή τιμωρία, ό νόμος κι ό δικαστής, ό άστυνομικός κι ή φυλακή.

Τέλος θά πούμε ότι είναι άδύνατο νάσαι άναρχικός χωρίς νάσαι κομμουνιστής. Ή ίδια και μόνο τής διάθεσης τών προϊόντων σύμφωνα μέ τήν άξια τους, περιέχει μέσα τής ένα σπέρμα έξουσιασμοϋ. Δέ θά μπορέσει νά εκδηλωθεί, χωρίς νά γεννήσει αυτόματα τό νόμο, τό δικαστή, τό χωροφύλακα.

Παλιότερα όλοι οι άναρχικοί όνομαζόμαστε κολλεκτιβιστές, γιά νά διακρινόμαστε ειδικά άπ' τούς έξουσιαστικούς κομμουνιστές· αλλά κατά βάθος, ούτε λίγο ούτε πολύ, είμαστε αντίξουσιαστικοί κομμουνιστές, πού λεγόμαστε κολλεκτιβιστές. Διακηρύσσαμε ότι όλα πρέπει νάνα κοινά, χωρίς νά κάνουμε διάκριση μεταξύ τών μέσων και τών προϊόντων τής εργαταις.

Μιά ώραία μέρα είδαμε ν' άνατέλλει στό σοσιαλιστικό στρατόπεδο μία

νά σχολή πού, αναβιώνοντας παλιά λάθη, άρχισε νά φιλοσοφεί, νά ξεχωρίζει και νά διαφοροποιεί και, τελικά, νά υπερασπίζεται ένα είδος κολλεκτιβισμού, πού δέν ήταν ούτε ό έξουσιαστικός κομμουνισμός, ούτε ό άναρχοκομμουνισμός. Ίσως οι υπεύθυνοι είχαν τήν άξιόπαινη σκέψη νά πραγματοποιήσουν μιά σύνθεση, αλλά στήν πραγματικότητα δέν πέτυχαν παρά τή δημιουργία ενός κεντρικού κόμματος, μιάς μεσοβέζικης λύσης, ενός άτονου έκλεκτισμού.

Αυτοί οι υπεύθυνοι έκαναν τούς παρακάτω συλλογισμούς : υπάρχουν άξιες χρήσης και παραγωγικές άξιες. Οι άξιες χρήσης είναι κείνες πού χρησιμοποιούμε γιά νά ικανοποιήσουμε τίς προσωπικές μας άνάγκες : τό σπίτι πού μένουμε, τά τρόφιμα πού καταναλώνουμε, τά ρούχα, τά βιβλία κ.λ.π., ενώ οι παραγωγικές άξιες είναι κείνες πού χρησιμοποιούμε γιά νά παράγουμε : τό έργαστήρι, οι στάβλοι, τ' άμαξοστάσια, οι άποθήκες, οι μηχανές και κάθε είδος έργατικού έργαλείου, τό έδαφος κ.λ.π., κοντολογίς όλα τά μέσα έργασίας και οι πρώτες ύλες τής έργασίας. Οι πρώτες, πού χρησιμεύουν γιά τήν ικανοποίηση άτομικών αναγκών, πρέπει νά ναι άτομικής άρμοδιότητας, ενώ οι δεύτερες, πού χρησιμεύουν σέ όλους γιά νά παράγουν, πρέπει νά ναι κοινής άρμοδιότητας. Αυτός ό συλλογισμός, γιά νά πούμε τήν άλήθεια, μάς φαίνεται άστεϊός : και ρωτάμε τούς αντίπαλους μας : σεις πού άπονέμετε τόν τίτλο τής παραγωγικής άξιας στό κάρβουνο, πού χρησιμεύει γιά νά τρέφει τίς μηχανές, στό λάδι, πού χρησιμεύει γιά νά τίς γρασοάρει, στό λυχνάρι πού φωτίζει τό έργαστήρι, γιατί δέ θέλετε νά τόν άπνεύμετε και στό ψωμί και τό κρέας πού μέ τρέφουν, στό λάδι πού ρίχνω στό σαλάτα μου, στό λυχνάρι πού φωτίζει τό σπίτι μου, σέ κάθε τί πού μου χρησιμεύει, κοντολογίς, στήν ανάπτυξη τής πικέ τέλειας μηχανής : τόν άνθρωπο. Τοποθετείτε μεταξύ τών παραγωγικών άξιών τόν κάμπο και τό στάβλο, πού χρησιμεύουν στά βόδια και τ' άλογα και θέλετε ν' άποκλείσετε τό σπίτι και τόν κήπο, πού χρησιμεύουν στό πικέ έξευγενισμένο άπ' όλα τά ζώα, τόν άνθρωπο; Γώως καταφέρνετε νά διακρίνετε μιά διαφορά, κάτι δύσκολο άκόμα και σήμερα, μά πού γίνεται τελείως άδύνατο όταν ό παραγωγός κι ό καταναλωτής ταυτίζονται;

Αυτή δέν είναι, φυσικά, μιά θεωρία πού θά μπορούσε νά ένισχύσει τούς ύποστηρικτές τής άτομικής ιδιοποίησης τών προϊόντων τής έργασίας. Τό μόνο άποτέλεσμα πού είχε ήταν νά θορυβήσει τούς άναρχικούς οι όποιοι, φοβούμενοι ότι μ' αυτά ήθελαν νά μειώσουν τήν έκταση τών επαναστατικών διεκδικήσεων, βρέθηκαν στήν άνάγκη νά δηλώσουν, καθαρά κι άπερίφραστα, ότι είναι κομμουνιστές.

Βγάζοντας έκτός μάχης τήν ελάχιστη έπιστημονική έπιστήμη, δεχτήκαμε, άπ' τήν άλλη μεριά, μιά έπίθεση σι' όνομα τής δικαιοσύνης.

- Δέν είναι σωστό, μάς παρατηρούσαν, αυτός πού δουλεύει περισσότερο νά παίρνει τά ίδια μέ τόν άλλο πού δουλεύει λιγότερο : ή διανομή τών προϊόντων δέν πρέπει νά γίνεται σύμφωνα μέ τίς άνάγκες ή τή θέληση του άτόμου, αλλά σύμφωνα μέ τήν άξια του.

- Πώς θα πετύχετε, άπαντούμε έμεις, με τη συλλογική εργασία της μεγάλης βιομηχανίας και με την όλο και μεγαλύτερη τάση της σύγχρονης εργασίας να χρησιμοποιεί την εργασία του παρελθόντος, πώς θα πετύχετε να διαχωρίσετε τό μέρος που παράγει ό ένας άπ' τό μέρος που παράγει ό άλλος;

- Θα πάρουμε οά βάση της διανομής τών προϊόντων την εργάσιμη ώρα. Θα υπολογίσουμε την παραγωγή μιάς ώρας μέσης εργασίας ή κοινωνικής εργασίας και θα πληρώσουμε ανάλογα τόν καθένα για κάθε ώρα που δούλεψε.

- Άλλά τότε μή μδς μιλάτε στ' όνομα της δικαιοσύνης ! Γιατί δέν μπορείτε ν' άγνοείτε ότι ή μέση εργασία ή κοινωνική εργασία πραγματοποιείται μόνο με τη συνεργασία, «διαμέσου του καπιταλιστή που έκμεταλλεύεται πολλούς μαζί εργάτες»¹¹ στην τωρινή κοινωνία και διαμέσου της κοινότητας, στη μελλοντική κοινωνία δέν μπορείτε ν' άγνοείτε ότι «ό μερνωμένος εργάτης ό Πέτρος ή ό Παύλος δέν είναι τό ίδιο με τό μέσο εργάτη»¹² και τότε που στηρίζεται ή άξίωσή σας για δικαιοσύνη ; Ούτε λίγο ούτε πολύ στην αύθαιρεσία και την άδικία.

Οι αντίπαλοί μας μδς κάνουν μιά τελευταία κι άπελπισόμενη επίθεση στ' όνομα του όπιορτουισμού.

- Μέ τόν κομμουνισμό σας, λένε, θα έκλείψει τό κίνητρο για δουλειά, που έμεις διατηρούμε με την άτομική ιδιοποίηση τών προϊόντων. Όποιος θα μπορεί νά ικανοποιεί τις άνάγκες του χωρίς νά δουλεύει, δέ θα δουλεύει, μιά κι ή δουλειά είναι κοπιαστική.

Οι ύποστηρικτές του καπιταλισμού δέ λένε τίποτα διαφορετικό. Άλλά τό πρώτο άποτέλεσμα της επανάστασης μας θνάει άκρφέως ν' άπαλλαχτεί ή εργασία άπό κάθε κόπο. Παραβλέποντας τις πολλαπλές αιτίες, που στη σημερινή κοινωνία κάνουν την εργασία κοπιαστική, τις συνθήκες μζέρας και ταπεινώσης μέσα στις όποιες ζει ό εργάτης, την άνάγκη νά κάνει μιά δουλειά αντίθετη με την κλίση του κι άνώτερη άπ' τις δυνάμεις του κ.λ.π., πρέπει νά σημειώσουμε ότι ή βασική αίτια, δηλαδή, ό καταναγκασμός, πρέπει αναγκαστικά νά έκλείψει μαζί με όλες τις άλλες. Ή ύποχρέωση για δουλειά, που έπβάλλεται σήμερα στό άτομο κάτω άπ' την άπειλή της πείνας, στη μελλοντική κοινωνία θα έπεκταθεί σ' όλόκληρη την ανθρωπότητα. Σάν έπακόλουθο, όπως κιόλας είπαμε, ή εργασία θα πάψει νάνα μιά έξωτερική άνάγκη και θα γίνει μιά έσωτερική άνάγκη του άτόμου : θα πάψει, δηλαδή, νά έπβάλλεται άπ' τόν ανθρωπίνο νόμο της πείνας και θα γίνεται μόνο για λόγους ύγιεινής.

Όποιος δέ δουλεύει δέν τρώει, λέει ό νόμος τών κολλεκτιβιστών, που για νά λειτουργήσει χρειάζεται τό χωροφύλακα : όποιος δέ δουλεύει ζει άσχημα και φθείρεται, λέει ό κανόνας ύγιεινής αυτού του φυσικού νόμου,

11. Μάρξ, Τό Κεφάλαιο, σ. 141. Βλ. επίσης τη «Σύνοψη» του Κομμένο.

12. Στο ίδιο σ. 140. Βλ. επίσης τη «Σύνοψη» του Κομμένο.

πού τόν θέλουμε μόνο σά ρυθμιστή. Είναι αδύνατο νά παραβιάσουμε όποιοδήποτε άρθρο αὐτοῦ τοῦ νόμου, χωρίς νά ὑποστοῦμε τήν ἀντίστοιχη ποινή πού ἐπιβάλλει αὐτός ὁ νόμος. « Ἡ γυμναστική εἶναι οἱ ἀχρηστες κινήσεις πού πληρώνουμε σάν ποινή γιά τίς χρήσιμες κινήσεις πού δέν κἀναμε»¹³. Σήμερα, εἴτε μέ τό καλό εἴτε μέ τό ζόρι, δέν ὑπάρχει κανείς πού νά μένει ἀδρανής. Ἐκεῖνος πού σκέπτεται μόνο τή διασκέδαση κάνει ἀχρηστες κινήσεις ἢ κινήσεις πού στοχεύουν στήν καταπίεση καί τήν ἐκμετάλλευση αὐτῶν πού ὑποφέρουν, ἀλλά ὅμως κινούνται. Γιά μέν, ὁ βασικότερος σκοπός τῆς ἐπανάστασης πρέπει νά ἐγκεῖται, ἀκριβῶς, στό νά ἀπαλλάξουμε τόν ἄνθρωπο ἀπό κάθε μέσο πού τόν ἀναγκάζει νά κάνει κινήσεις ἀχρηστες ἢ βλαβερές γιά τήν ἀνθρωπότητα.

Ἄν κλείσουμε ὅλους τούς ἄλλους δρόμους τῆς φυσικῆς, ἠθικῆς καί πνευματικῆς δραστηριότητος κι ἀφήσουμε ἀνοικτό μόνον ἐκεῖνο τῆς ἀνθρώπινης χρησιμότητος, βᾶχουμε τήν τέλεια ἐφαρμογή τοῦ φυσικοῦ νόμου: νά εἶμαστε χρήσιμοι στούς ὁμοίους μας ἢ νά φθαροῦμε μέσα στήν ἀδράνεια. Καί τό μοναδικό μέσο γιά νά κλείσουμε ὅλους τούς δρόμους τῆς ἀχρηστῆς καί βλαβερῆς δραστηριότητος γιά τήν ἀνθρωπότητα, εἶναι ὄχι μόνο ὁ κομμουνισμός τῶν μέσων καί τῶν πρώτων ὑλῶν τῆς ἐργασίας, ἀλλά ἐπίσης καί τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας : ὁ τέλειος κομμουνισμός : αὐτός πού ἀκριβῶς ἐννοοῦμε δταν λέμε κομμουνισμός.

Κάθε κοινωνικότητα ἔχει τά δικά της κίνητρα τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος, πού εἶναι κατάλληλα γιά κάθε συγκεκριμένη ἐποχή, καί τό νά θέλουμε νά υἱοθετήσουμε σέ μία ἐποχή τά κίνητρα κάποιας ἄλλης, εἶναι καί ὀλότελα παράλογο. Τά κίνητρα τῶν πολεμικῶν ἀρετῶν τῆς ἀρχαιότητος δέν εἶναι τά ἴδια μ' ἐκεῖνα τοῦ μεσαιῶνα, καί τά τελευταῖα δέν μποροῦν, μέ τήν σειρά τους, νά κεντρίσουν τίς καπιταλιστικές ἀρετές τῆς σύγχρονης κοινωνικότητος καί, συνακόλουθα, εἶναι ἀνόητο νά θέλουμε νά υἱοθετήσουμε «τῆ δίψα τοῦ συμφέροντος» σάν κίνητρο δράσης τῆς ἀνθρώπινης κοινωνικότητος.

Τό κοινό ἢ ἀνθρώπινο συμφέρον, πού θ' ἀντικαταστήσει στήν ἐπανάστασή μας τό ἀτομικό, θάναί ἀναγκαστικά τό κίνητρο μίας δραστηριότητος χρήσιμης σέ ὅλους, μιάς δραστηριότητος πάνω ἀπ' ὅλα ἀνθρώπινης.

Αὐτή ἢ χωρίς ὅρους δραστηριότητα θάναί ὁ μόνος στίβος στόν ὁποῖο θ' ἀγωνίζονται τά ἀνθρώπινα ὄντα, γιά τίς ἀναιμακτες κι εὐγενεῖς κατακτήσεις τοῦ καλοῦ, τοῦ ὠραίου, τοῦ μεγάλου.

Ἀσχολούμενος ταυτῶχρονα μέ πολλές καί ποικίλες σωματικές καί πνευματικές δουλειές, ὁ ἄνθρωπος θά κερδίσει σέ σωματική καί πνευματική ὁμορφιά : ἓνα σῶμα ρωμαλέο κι ὁμορφο, ἓνα πνεῦμα εὐγενικό κι ἀνθρώπινο. Θά ταξιθεῖται θαρραλέα σέ μακρινές, ἀνεξερεῦντες περιοχές, ἀνάμεσα σέ ἀγριούς λαούς, γιά νά ἱκανοποιήσει τῆ δίψα του γιά μεγαλεῖο, γιά νά

13. Ἄντολφ Βόγκτ, καθηγητής ὑγιεινῆς στό Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης.

κερδίσει βραβεία όχι πιά αφανισμού, αλλά αληθινής ανθρώπινης δόξας. Κι αν η αγάπη, πού τόσο σπουδαίο ρόλο παίζει στη ζωή, υπήρξε τόσο μεγάλο κίνητρο δραστηριότητας στους προγενέστερους πολιτισμούς, πόσο πιά μεγάλο θάναί στο μέλλον, όπου θάχει τήν εργασία σά μοναδικό πεδίο κατακτήσεών της;

Ἡ σωματική, πνευματική κι ἠθική ἐνεργοποίηση υπέρ τῆς ἀνθρωπότη-
τας, θάναί ἡ μόνη δυνατή ἐργασία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνικότητας πού, μέ
τό στόμα τοῦ φυσικοῦ νόμου, χωρίς δικαστές καί χωροφύλακες, θά πεί
τούς ἀνθρώπους:

Θέλετε νά εἰσαστε ὑγιεῖς, δυνατοί κι ὠραῖοι; Δουλέψτε. Θέλετε νά
εἰσαστε δυνατοί κι ὑγιεῖς πνευματικά; Δουλέψτε. Θέλετε νά ικανοποιησθε
τῆ δίψα σας γιά τό ὠραῖο καί τό μεγάλο; Δουλέψτε. Θέλετε νά κερδίσετε
τήν αγάπη τῆς γυναίκας πού ἀγαπάτε; Δουλέψτε.

Δέ δουλεύετε; Ἐγώ σᾶς καταδικάζω ἀμειλίκτα νά φυτοζωεῖτε σά
ζῶα, ἀπομονωμένοι ἀπ' τήν ἔνωση τῶν ἀνθρώπων, ἀπ' τή γλώσσα τους, πού
ἐσεῖς δέν θά καταλαβαίνετε, ἀπ' τά αἰσθήματά τους, πού ἐσεῖς δέ θά
αἰσθάνεστε, ἀπ' τή γενναιοδωρία τους, πού θά σᾶς ταπεινώσει, ἀπ'
τό μεγαλεῖο τους, πού θά σᾶς συντριψεῖ!

Νά ποῖο εἶναι τό κίνητρο πού θά ἐπιβληθεῖ ἀπ' τήν ἐπανάσταση στήν
ἀνθρώπινη δραστηριότητα τῆς μελλοντικῆς κοινωνίας, διαμέσου τοῦ κομ-
μουισμού.

Ἄλλὰ ἐπιτέλους ὁ ἐχθρός ὑποχωρεῖ. Οἱ ἀντίπαλοι μας παραδέχονται ὅτι
στό τέλος θά πρέπει νά φτάσουμε στόν κομμουνισμό, ἀλλά σιγά-σιγά (εἶναι
ἡ ἀρρώστιά τους). Καί γιατί; Θά μᾶς τό ποῦνε οἱ ἴδιοι.

- Πάνω ἀπ' ὅλα, γιατί δέν ἔχουμε πειστεῖ ὅτι, τουλάχιστον ἀρχικά, δέ
θά ὑπάρχει ἔλλειψη προϊόντων· κι ἐπειτα, γιατί μέ τό δικό σας κεραυνοβόλο
κομμουνισμό, θά δώσετε στόν καθένα τό δικαίωμα νά παίρνει κατά βούληση,
ὅταν ἀκόμα δέ θάχει ἐκλείψει τό ἀτομικό συμφέρον, ὅταν δέ θάχουν ἀκόμα
ἐκπαιδευτεῖ ὅλοι στήν εργασία, ἓνα μειονέκτημα πού δέν μπορούμε νά
ξεπεράσουμε, παρά μόνο διατηρώντας τά κίνητρα γιά δουλειά, τό μεγαλύ-
τερο ἢ μικρότερο κέρδος πού μπορούμε ν' ἀντλήσουμε ἀπ' αὐτή.

Ἀρχίζοντας ἀπ' τῆ δευτέρα παρατήρηση, θ' ἀπαντήσουμε ὅτι δέν εἶναι
ἡ νέα ἐκπαίδευση πού θά γεννήσει τό νέο συμφέρον, ἀλλά τό νέο
συμφέρον πού θά γεννήσει τῆ νέα ἐκπαίδευση.

Δέ χρειάστηκε τίποτα τό ἠθικό, τίποτα τό ἐκπαιδευτικό, γιά νά κάνει τόν
ἀνθρώπο νά περάσει ἀπ' τήν ἀνθρωποφαγία στή δουλειά, καμά ἠθική ἢ
ἐκπαιδευτική ἀνάπτυξη γιά νά τόν κάνει νά περάσει ἀπ' τῆ δουλειά στή
δουλοπαροικία, κι ἀπ' τῆ δουλοπαροικία στή μισθωτή εργασία.

Ἡ ἐπανάσταση μεταμόρφωσε τά συμφέροντα καί, ἀναγνωρίζοντας ὅτι ἡ
διατήρηση ἑνός ἀνθρώπου εἶναι πιά χρήσιμη ἀπ' τό νά τόν τρώνε, γέννησε
τῆ δουλειά, μέ τόν ἴδιο τρόπο πού, ἀναγνωρίζοντας ὅτι ἡ εργασία τοῦ
δούλου ἦταν λιγότερο ἐπικερδῆς ἀπό κείνη τοῦ δουλοπάροικου, γέννησε τῆ

δουλοπαροικία και, άργότερα, για τόν ίδιο λόγο, τή μισωτή εργασία.

Αυτό που χρειάζεται, λοιπόν, δέν είναι μία εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά ή επανάσταση, πού μπορεί από μόνη της νά μεταμορφώσει τά τωρινά συμφέροντα του άγώνα μεταξύ τών ανθρώπων, σέ συμφέροντα τών κοινών άγώνων όλων τών ανθρώπων για μεγαλύτερες κατακτήσεις και μεγαλύτερη έκμετάλλευση τών φυσικών δυνάμεων πρός όφελος τής ανθρώπινης κοινότητας, πού μόνον αύτή θάναί σέ θέση νά μεταμορφώσει τήν τωρινή άστική κοινωνικότητα σέ ανθρώπινη κοινωνικότητα. Ό κομμουνισμός, μεταμορφώνοντας τό άτομικό συμφέρον σέ δημόσιο συμφέρον και αντίστροφα, θάναί ό μόνος δυνατός, άληθινός κι άπολεσματικός εκπαιδευτής του λαού.

Ό έρμαφρόδιτος άτομικισμός πού προτείνουν οι κολλεκτιβιστές, πέρα άπ' τό ότι δέ μός οδηγεί στόν κομμουνισμό, θ' άποτελούσε και τήν άφετηρία τής άντεπανάστασης, για νά επιστρέψουμε όμορφα κι ώραια στόν τέλειο άτομικισμό. Είναι τρέλα νά νομίζουμε ότι στό σύστημα τής άτομικής ιδιοποίησης τών προϊόντων, όταν θ' άρχισαι νά ύπερεπαρκεί ή παραγωγή, ό καθένας θά παραπηθεί αύθόρμητα άπ' αύτά πού του άνήκουν, άπ' τά έπιπλέον πού δέν έχει ανάγκη, ύπέρ τής κοινότητας κι ότι μετά άπ' αύτή τήν ανάπτυξη τής παραγωγής, θ' άκολουθήσαι ό τέλειος κομμουνισμός. Όχι, κανένας δέ θά παραιτηθεί ούτε κι άπ' τό παραμικρό μέρος αυτών πού δικαιούται, όσο μεγάλο κι άν είναι αύτό, όσο θά διαρκεί ή άτομική ιδιοποίηση τών προϊόντων τής εργασίας, όσο θάναί δυνατό νά γίνει πιό πλούσιος ή πιό φτωχός. Άπεναντίας, οι πλουσιότεροι θά παρακηθούν μοιραία ν' άποκτήσουν περισσότερο πλούτο και θά πετύχουν τό σκοπό τους, όχι μόνον μέ τις μεγαλύτερες ικανότητές τους, πού θ' ανάπτυχθουν φυσιολογικά άπ' τόν άγώνα πού θά συνεχισαι νά διεξάγεται μεταξύ τών ανθρώπων, αλλά επίσης, και πάνω άπ' όλα, μέ τήν άπάτη, τό δόλο κι όλες τις άλλες βρωμερές τέχνες πού μπορούν νά χρησιμοποιηθούν από ανθρώπους, οι όποιοι οδηγούνται μοιραία από άντιδραστικές καταστάσεις στην άντεπανάσταση. Κι ή ανθρώπινη θά δει άκόμα μία φορά ανθρώπους πού, στην άξέπαινη προσπάθεια νά ύπρασίσουν τις επαναστατικές κατακτήσεις, θά κάνουν τό σφάλμα ν' αναχατίσουν τήν πορεία τής επανάστασης και νά προδώσουν οι ίδιοι έκείνη άκριβώς τήν επανάσταση πού ήταν διατεθειμένοι νά ύπηρετήσουν.

Τέλος, άν μετά άπ' όλα αύτά πού είπαμε για τήν αύξηση τής παραγωγής στη μελλοντική κοινωνία, ύπάρχει άκόμα κανένας πού διατηρεί κάποια άμφιβολία, τουλάχιστον για τήν άρχή, έμεις θά πούμε ότι κι άν άκόμα είμασταν άναγκασμένοι νά μοιράζουμε μέ τό δελτίο, θάπρεπε νά τό κάνουμε σύμφωνα μέ τις άνάγκες και ποτέ σύμφωνα μέ τήν άξία. Ό δημόσια δυστυχία δέν πρέπει νά χρησιμοποιείται σαν πρόσφορη για άδικίες τό βάρος τής πρέπει νά τό επωμίζονται όλοι, σύμφωνα μέ τις δυνάμεις πού έχει ό καθένας· τό ίδιο περίπου πού συμβαίνει στην οικογένεια του έργάτη.

Ό πατέρας φέρνει στό σπίτι 5 λίρες τή μέρα, ό μεγαλύτερος γιός 2 ή 3.

κι ό μικρότερος μόνο 1. Ή μητέρα φροντίζει τό σπίτι κι έτοιμάζει τό φαγητό. Στο τραπέζι ό καθένας παίρνει όπi θέλει κι εκείνοι πού τρώνε περισσότερο είναι άκριβώς αύτοί πού φέρνουν τά λιγότερα χρήματα. Άλλά έρχονται μέρες πiό σκληρές όπου δέν υπάρχει δουλειά και τό φαγητό είναι λιγιστό. Έτσι φτάνουμε άναγκαστικά στή μοιρασιά. Άλλά αύτή δέ γίνεται σύμφωνα μέ τίς άξίες : ό μικρός, πού φέρνει τά λιγότερα χρήματα στό σπίτι τρώει τό περισσότερο φαί, κι ή μητέρα πού δέ φέρνει τίποτα, τό καλύτερο. Στην οικογένεια, λοιπόν, οι κοινές δυσκολίες αντιμετώπιζονται άπ' τόν καθένα σύμφωνα μέ τίς δυνάμεις του και δέ βαρύνουν περισσότερο εκείνους πού, επειδή άκριβώς είναι πiό αδύνατοι, έχουν τό δικαίωμα νά αισθάνονται λιγότερο τό βάρος τους. Θά μπορούσε νάναί διαφορετικά στή μελλοντική, μεγάλη ανθρώπινη οικογένεια;

Συνομιίζοντας, μπορούμε και πρέπει νάμαστε κομμουνιστές, γιατί τά προϊόντα δέ θά λείψουν, γιατί μέ τόν κομμουνισμό θά υλοποιήσουμε τήν άληθινή ισότητα, γιατί ό λαός, πού δέν καταλαβαίνει τό κολλεκτivistικό σόφισμα, καταλαβαίνει περίφημα τόν κομμουνισμό, τέλος, γιατί έμεις είμαστε άναρχικοί κι ή άναρχία μαζί μέ τόν κομμουνισμό άποτελούν τούς δυό άναγκαιούς,δρους τής επανάστασης. Ο Κάρλο Πιζακάνε, συνομιίζει άντάξιο τό επαναστατικό μας ιδανικό:

«Πιό θάταν ή ιδανική μορφή μιός τέλειος κοινωνας; Εκείνη όπου ό καθένας θά μπορούσε ν' άπολάβσει τέλεια τά δικαιώματά του, νά φτάσει στό μέγιστο τής ανάπτυξης τών φυσικών κι ήθικών ικανοτήτων του, και νά ώφεληθει άπ' αυτές, χωρίς νάναί άναγκασμένος είτε νά ταπειώνεται μπροστά στους όμοιους του ή νά τούς καταπιέζει; Εκείνη ή κοινωνία, δηλαδή, στήν όποια ή έλευθερία δέ θά ύπονόμευε τήν ισότητα; Εκείνη πού θά επέτρεπε στά αισθήματα νά συμφωνούν μέ τή λογική, και πού κανένας δέ θάταν άναγκασμένος νά ένεργεί ένάντια στις έπιθυμίες του ένός, ή νά καταπνίγει τίς παρορμήσεις του άλλου. Σ' αύτή τήν περίπτωση ό άνθρωπος θ' άποκάλυπτε τή ζωή σ' όλη της τήν πληρότητα και γι' αύτό θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί τέλειος»¹⁴.

«Έλευθερία και Ίσότητα» είναι οι όξονες στους όποιους πρέπει νά στηρίζεται ή ανθρώπινη εύτυχία»¹⁵.

14. Δοκίμιο γιά τήν Έπανάσταση, σ. 8.

15. Δοκίμιο γιά τήν Έπανάσταση, σ. 165.

ΣΥΝΟΨΗ ΤΟΥ 'ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ' ΤΟΥ ΜΑΡΞ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ, ΑΝΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ

ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞ ΣΤΟΝ ΚΑΦΙΕΡΟ

Αγαπητέ πολίτη,

Σας εύχαριστώ ειλικρινά για τα δύο αντίτυπα της εργασίας σας! Πρό καιρού έλαβα δύο παρόμοιες εργασίες, ή μιά γραμμένη στα σερβικά κι ή άλλη στα άγγλικά (πού εκδόθηκε στις Ένωμένες Πολιτείες) αλλά τόσο ή μιά όσο κι ή άλλη, θέλοντας νά δώσουν μιά σύντομη κι εκλαϊκευμένη περίληψη του «Κεφάλαιου» και παραμένοντας, ταυτόχρονα, πολύ προσκολλημένες στον επιστημονικό τρόπο ανάπτυξης είναι άτελείς. Έτσι, μοι φαίνεται ότι λίγο πολύ ξέφυγαν απ' τόν κύριο σκοπό τους: δηλαδή, νά συγκινήσουν τό κοινό για τό όποιο προορίζονται αυτά τά έγχειρίδια. Κι ακριβώς έδω βρίσκεται ή μεγάλη άνωτερότητα του έργου σας.